T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ORTA ASYA VE ORTADOĞU PETROLLERİNİN ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ VE ÖNEMİ

AYNUR SELVİ

ANKARA, 2009

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE ORTA ASYA VE ORTADOĞU PETROLLERİNİN ULUSLARARASI POLİTİKADAKİ YERİ VE ÖNEMİ

AYNUR SELVİ

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. BÜLENT OLCAY

ANKARA, 2009
(Fotokopi ile çoğaltılamaz.)

T.C.

ATILIM ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Aynur SELVİ tarafından hazırlanan "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Orta Asya ve Ortadoğu Petrollerinin Uluslararası Politikadaki Yeri ve Önemi" başlıklı bu çalışma, 02/06/2009 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Reşat ÖZTÜRK (Başkan)

Prof. Dr. Bülent OLCAY (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. A. Ersen ÖZSOY (Üye)

ÖZET

Keşfedildiği günden bu yana devletlerin hem iç politikalarını hem dış politikalarını birincil derecede şekillendiren petrolün önemi yadsınamaz bir gerçek olmuştur. Kolay, kesintisiz ve hesaplı ulaşıldığı zaman ekonomik ve siyasi açıdan büyük avantajlar sağlamasının yanında tam tersi bir durumda ülkelere ciddi zorluklar ve imkansızlar yaşatmaktadır. Diğer bir ifadeyle devletler petrolü temin ederken sınırlı ve maliyetli bir süreç gerçekleştirdiğinde hem devlet merkezli hem de toplumsal merkezli sıkıntılar ortaya çıktığı için, petrol ve petrol taşıma güzergahlarının önemi hayatidir.

Petrolün bu hayati öneminin tetiklediği en büyük gerçek, devletlerin bağımlılık dereceleri ne olursa olsun uluslararası sistemde neden olduğu rekabettir. Bu rekabet ise, söz konusu enerji kaynağının dünya üzerindeki eşit olmayan dağılımı sonucu belirli bölgelerde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda dünya kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 61'ine sahip olan başta Ortadoğu olmak üzere, yakın geçmişte keşfedilen, Ortadoğu'ya alternatif gösterilen ve kaynakların çeşitlendirilmesi gerektiği anlayışının da etkisiyle önem kazanan Orta Asya coğrafyası, tüm dünya devletleri için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Kısacası, ülkelerin dış politikaları Ortadoğu ve Orta Asya'da ya da çevrelerinde oluşmaya başlamıştır.

Çalışmada, Ortadoğu ve Orta Asya'da yaşanan petrol merkezli rekabet, sebep- sonuç ilişkisi kurularak incelenmeye çalışılmıştır. Petrolün ülkelerin Ortadoğu ve Orta Asya bölgelerine yönelik politikalarındaki önemi ile bağlantılı olarak dünya tarihine damgasını vuran gelişmelere de yer verilmiştir. Bu bölgelerde rekabet içinde olan yönetimlerin özellikle de görünmeyen ve açıklanmayan hedeflerinin petrol politikaları ile bağlantısı değerlendirilmeye ve anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

It is a non-negligible fact that the petroleum has played an essential primary important role in shaping both domestic and foreign policies of countries from its discovery up to present time. While it provides great advantages in terms of economy and politics when reached easily, uninterruptedly and costly, it also causes big problems and difficulties for countries when the case is the opposite. In other words, the importance of petroleum and transportation routes is vital since both governmental and social centered problems occur when limited and costly process is encountered in supply of petroleum.

The biggest fact triggered by this vital importance of petroleum is the competition caused by it in international system regardless of degree of dependency. This competition is seen in certain regions of the world as a result of unequal distribution of the said energy resources. In this respect, first of all, the territories of the Middle East having 61% of the world petroleum reserves and Central Asia which has been discovered recently and indicated as alternative to the Middle East and been gaining importance with influence of the understanding of necessity to diversify the resources have all become a centre of attraction for all world countries. In short, the foreign policies of the countries have started to be formed on or around the Middle East and Central Asia.

In this study, the petroleum focused competition experienced in the Middle East and Central Asia has been studied by cause-effect relation. The effects of developments on the world history have also been studied in connection with the importance of petroleum in the countries' policies in regard to the Middle East and Central Asia. The study tries to evaluate and understand the connection of invisible and non-disclosed targets of the governments competing with each other, with the petroleum policies.

ÖNSÖZ

Orta Asya ve Ortadoğu petrollerinin uluslararası politikadaki öneminin incelendiği bu çalışma, mümkün olduğu kadar güncel ve güvenilir kaynaklar kullanılarak ve farklı kalemlerin görüşlerinden faydalanılarak yapılan bir araştırmanın sonucunda ortaya çıkmıştır.

Öncelikle çalışma sürecimin tamamında, akademik bilgisini, yardım ve desteğini benden esirgemeyen, titiz değerlendirmeleriyle beni yönlendiren hocam; Sayın Prof. Dr. Bülent OLCAY'a, çalışmam boyunca bana inanan, cesaretlendiren ve çalışma koşullarımı kolaylaştıran başta annem ve babam olmak üzere bütün aileme içtenlikle teşekkür ederim.

Çok istediğim akademik kariyer basamaklarını tırmanırken ilk adım olan bu çalışmanın, bana şans getirmesi dileğiyle...

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....i
ABSTRACT.....ii
ÖNSÖZ.....iii
İÇİNDEKİLER.....iv
TABLOLAR LİSTESİ.....viii
KISALTMALAR.....ix

BİRİNCİ BÖLÜM : GİRİŞ.....1

İKİNCİ BÖLÜM : PETROL 3
2.1. Petrolün Tanımı.....3
2.2. Dünya Petrol Rezervleri.....4
2.3. Dünya Petrol Üretimi.....5
2.4. Dünya Petrol Tüketimi.....5
2.5. Petrolün Önemi ve Ekonomik, Siyasi ve Askeri Boyutu.....6

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ORTA ASYA PETROLLERİ.....10
3.1. Orta Asya Petrolleri ve Uluslararası Politikadaki Yeri.....10
3.1.1. Bölge Devletlerinin Petrol Rezervleri.....11
3.1.1.1.Kazakistan.....11
3.1.1.2.Türkmenistan.....13
3.1.1.3.Özbekistan 13
3.1.1.4.Tacikistan 14
3.1.1.5.Kırgızistan.....15
3.1.2. Hazar Bölgesi Petrolleri.....15
3.2. Orta Asya ve Hazar Petrollerinin Önemi.....16
3.3. Büyük Oyundan Yeni Büyük Oyuna.....19
3.4. Küresel ve Bölgesel Güçlerin Bölgeye Yaklaşımları.....21
3.4.1. ABD.....22

3.4.2. Rusya.....25
3.4.3. Çin.....28
3.4.4. Avrupa Birliği.....30
3.4.5. İran.....32
3.5. Hazar'da Sürdürülen Enerji Mücadelesi.....34
3.5.1. Hazar'ın Coğrafyası.....35
3.5.2. Hazar'ın Statüsü Sorunu.....35
3.5.2.1.Hazar'ın Deniz Olduğu Yaklaşımı.....36
3.5.2.2.Hazar'ın Göl Olduğu Yaklaşımı.....37
3.5.2.3.Hazar'ın Su Havzası Olduğu Yaklaşımı.....38
3.5.3. Hazar'ın Statüsü Tartışmalarına Ülkelerin Tezleri.....38
3.5.3.1.Rusya.....38
3.5.3.2.Azerbaycan.....41
3.5.3.3.İran.....43
3.5.3.4.Kazakistan.....45
3.5.3.5.Türkmenistan.....46
3.5.4. Hazar Enerji Kaynaklarının Ulaşım Sorunu ve Uluslararası Rekabet.....48
3.5.4.1.Bakü-Novorossisk Boru Hattı.....53
3.5.4.2.Bakü-Supsa Boru Hattı.....54
3.5.4.3.Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı.....54
3.5.4.4.Trans-Hazar Boru Hattı.....59
3.5.4.5.Tengiz-Novorossisk (Caspian Pipeline Consortium-CPC) Petrol Boru Hattı.....60
3.5.4.6.Kazakistan-İran-Basra Körfezi Güzergahı.....61
3.5.4.7.Afganistan-Pakistan Boru Hattı.....63
3.5.4.8.Kazakistan-Çin Hattı.....64
3.6. Orta Asya Petrol Kaynakları Üzerinde Kontrol Kurabilmek İçin Üretilen Stratejiler.....65
3.6.1. Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya'da Değişen Dengeler.....65
3.6.2. Rusya Federasyonu.....66

3.6.2.1.Rusya'nın Yakın Çevre Doktrini.....66
3.6.2.2.Orta Asya ve Çevresinde Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya.....68
3.6.2.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu.....69
3.6.2.2.2. GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) Oluşumu.....70
3.6.2.2.3. Şangay İşbirliği Örgütü.....72
3.6.3. Amerika Birleşik Devletleri.....76
3.6.3.1.ABD'nin Ulusal Enerji Politikası ve Orta Asya-Hazar.....77
3.6.3.2.ABD'nin Bölgeye Nüfuz Etme Çabaları.....80
3.6.3.3.11 Eylül Terörist Saldırıları.....83
3.6.3.4.Boru Hattı Devleti Afganistan'ın İşgali.....86

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: ORTADOĞU PETROLLERİ.....90
4.1. Ortadoğu Petrolleri ve Uluslararası Politikadaki Yeri.....90
4.1.1. Bölge Devletlerinin Petrol Rezervleri.....90
4.1.1.1.Suudi Arabistan.....91
4.1.1.2.İran.....92
4.1.1.3.Irak.....92
4.1.1.4.Kuveyt.....93
4.1.1.5.Birleşik Arap Emirlikleri.....93
4.1.1.6.Katar.....94
4.1.1.7.Umman.....94
4.1.1.8.Bahreyn.....95
4.1.2. Ortadoğu Petrollerinin Önemi.....95
4.1.3. Küresel Güçler ve Ortadoğu Yaklaşımları.....97
4.1.3.1.ABD.....99
4.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dengeler ve Ortadoğu.....102
4.1.5. Ortadoğu Petrol Kaynakları Üzerinde Denetim Kurma Mücadelesi..... 105

4.1.5.1.Emperyalizmin Ortadoğu'ya Girmek İçin Beklediği Fırsat: Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Körfez Savaşı.....105
4.1.5.2.Körfez Savaşı Sonunda Irak'a Uygulanan Ambargo ve Yaptırımlar.....110
4.1.5.2.1. Irak'ta Silahların Denetimi.....111
4.1.5.2.2. Gıda Karşılığı Petrol Programı.....112
4.1.5.2.3. Çekiç Güç ve Keşif Güç.....114
4.1.5.2.4. Uçuş Alanı Yasağı.....115
4.1.5.3.Körfez Savaşı'nın Getirdikleri.....118
4.1.5.4.Büyük Ortadoğu Projesi ve Ortadoğu Petrolleri.....120
4.1.5.5.11 Eylül'ün Ortadoğu'ya Yansıması.....128
4.1.5.6.2003 ABD'nin Irak'a Müdahalesi.....135
4.1.5.7.Sıradaki Ülke İran Olabilir mi?.....143

BEŞİNCİ BÖLÜM: SONUÇ.....153

KAYNAKÇA.....155

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1: Dünya Ham Petrol Rezervleri (2007).....4
Tablo-2: Dünya Ham Petrol Üretimi (2007).....5
Tablo-3: Dünya Ham Petrol Tüketimi (2007).....6
Tablo-4: BTC Co. Pay Dağılımı.....58

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIOC	Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMDHS	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BTC	Bakü-Tiflis-Ceyhan
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Kuruluşu'nu
INOGATE	Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TRACECA	Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru
UAEK	Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu
UNSCOM	BM Irak'ı Silahsızlandırma Özel Komisyonu

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

Ekonomik faaliyetlerin vazgeçilmez unsuru olan enerjiyi elde etmek için kullanılan kaynaklar arasında başta petrol, kömür ve doğal gaz olmak üzere ilk akla gelen fosil kaynaklardır. Bunlar arasında öne çıkan ve dünya enerji tüketiminde de yaklaşık % 40'lık paya sahip olan petrol ise ilk sırada yer almaktadır.

Eski tarihlerde insanların doğadan elde ettikleri madenlere göre içinde yaşadıkları dönemi Tunç Çağı ya da Bakır Çağı şeklinde adlandırmaları bu kaynakların söz konusu zaman diliminde ne derece önemli olduklarının bir kanıtıdır. O halde 21. yüzyılı da giderek artan önemi ile Petrol Çağı olarak adlandırmak mümkündür.

Başta ekonomik olmak üzere, günümüzde siyasi ve askeri boyutları ile de stratejik bir öneme sahip olan petrolün dünya bölgelerine dağılımı hiç de eşit değildir. Bu çerçevede ele alındığında, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 61'ine sahip olan Ortadoğu'nun petrolün siyasi, askeri ve ekonomik boyutlarını da düşünerek, bölgesel ve küresel güçlerin dış politikalarını oluşturma veya uygulama süreçlerinde birincil rol oynadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Öyle ki söz konusu coğrafyada petrolün keşfinden bu yana yaşanan gelişmeler de bu görüşü destekler niteliktedir.

Diğer yandan, Ortadoğu petrolünün yerini alamayacak olmasına rağmen Ortadoğu petrolüne olan bağımlılığı azaltabilecek ve alternatif oluşturabilecek potansiyelleri bulunan yeni bağımsız Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu petrol rezervleri de içinde bulunduğumuz yüzyıla damgasını vurmuştur. Nitekim, bölge rezervlerinin keşfi ile beraber söz konusu coğrafya ciddi bir rekabet alanı haline gelmiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla kendisini Sovyetler Birliği'nin hamisi olarak gören Rusya Federasyonu'nun, arka bahçesi olarak değerlendirdiği bölgede varlığını devam ettirme çabalarının altında yatan

nedenlerden biri de Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervleridir. Zira, Soğuk Savaşın bitmesiyle tek hegemon güç haline gelen ABD'nin bölgede nüfuz kazanma çabaları da aynı amaç içindir. Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği sonrası ortaya çıkan güç boşluğunu yeni dönemde Rusya'ya kaptırmamak ve ekonomisinin itici gücü olan petrol kaynaklarını ve taşıma koridorlarını kontrol altına almak için politikalar ve projeler geliştirmektedir.

Bu genel bilgiler çerçevesinde hazırlanan çalışma dört bölümden oluşmuştur. Birinci Bölümde, petrolün tanımı, önemi ve dünya ham petrol rezervlerinin dağılımı gibi temel bilgilere yer verilmiştir.

Orta Asya Petrolleri başlığı altındaki ikinci bölümde, Orta Asya petrol rezervleri ve önemi olmak üzere temel bilgi ve verilere yer verilmiş, sonrasında bu petrol rezervleri ile ilgili olarak hem küresel hem bölgesel düzeyde oluşturulan politikalar ve stratejiler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, yine aynı şekilde başta bölge rezervleri, Ortadoğu petrollerinin önemi, Soğuk Savaş sonrası dönemde bölgesel ve küresel güçlerin politikalarını yönlendirdiği düşünülen Ortadoğu petrollerinin neden olduğu gelişmeler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Sonuç bölümünde ise, araştırma çerçevesinde ulaşılan bilgiler doğrultusunda çalışmanın konusu olan Orta Asya ve Ortadoğu petrollerinin uluslararası politikadaki yeri ve önemi ile ilgili değerlendirmelere yer verilmiş, söz konusu bölgelerde bulunan petrolün, uluslararası politikaya ne şekilde yön verdiği üzerinde durulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM
PETROL

2.1. Petrolün Tanımı

Enerji kaynakları günlük yaşamın, enerji ve sanayi ürünleri ise üretimin en önemli ve yaşamsal gerçeğidir. Bu nedenle de ülkelerin ve enerji alanlarının yönetimlerini üstlenenler, toplumun ve ekonominin ihtiyaç duyduğu enerjiyi kesintisiz, güvenilir, zamanında ve ucuz yollardan temin etmek ve gerekirse enerji arz güvenliği açısından çeşitlendirmek zorundadırlar. Bu bağlamda enerji üretiminde endüstriyel devrimden bu yana, her dönem farklı bir enerji hammaddesi önem kazanmıştır. Kömürün hemen hemen rakipsiz olduğu bir dönemden sonra petrolün hakim olduğu bir döneme geçilmiştir. Nükleer enerji, 1973-1974 petrol krizlerinin hemen sonrasındaki döneme damgasını vurmuş, gelişen çevre bilincine paralel olarak doğal gaz da giderek artan biçimde petrol ve kömürün yanında devreye girmeye başlamıştır. Ancak günümüzde kömür, petrol ve doğal gaz başta olmak üzere % 88'lik bir pay ile fosil kaynaklar birincil öneme sahiptir. Fosil kaynaklar arasında ise, % 38 pay ile petrol ilk sıradadır.[1]

Petrol, kendine has bir kokusu olan, 0.80 ile 0.95 arasında yoğunluğu değişen, hidrokarbonlardan meydana gelen koyu renkli rafine edilmemiş doğal mineral yağ olarak tanımlanmaktadır.[2] Diğer bir ifadeyle ham petrol, yerküre içinde organik materyallerin başkalaşımı ile oluşmuş, gözenekli kayaçlar içinde depolanmış sıvı haldeki hidrokarbonlardır. Adını Yunanca taş anlamına gelen "petra" ile yağ anlamına gelen "oleo" sözcüklerinden almıştır.[3]

---

[1] Necdet Pamir, "Enerji Güvenliği" http://www.avsam.org/temp/kitap121.pdf, 27.12.2008.
[2] Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele,** İstanbul, Ötüken Neşriyat 2006, s.54.
[3] http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#1, 12.02.2009.

2.2. Dünya Petrol Rezervleri

Dünya petrol rezervlerinin ülkelere dağılımı hiç de adil ve eşit değildir. Bu bakımdan, dünyanın en zengin rezervlerinin bulunduğu Ortadoğu bölgesi, dünya petrol kaynaklarının % 61'ine sahiptir. Suudi Arabistan tek başına bölge rezervlerinin % 21.3'üne sahipken, onu % 11.2'lik bir pay ile İran, % 9.3'lük bir pay ile Irak, % 8.2'lik bir pay ile Kuveyt ve son olarak % 7.9'luk bir pay ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) izlemektedir. Ortadoğu'dan sonra rezervlerdeki en büyük pay ise, % 11.6 ile Avrupa-Asya bölgesine aittir. Bu bölgedeki aslan payı ise, % 6.4 ile Rusya ve % 3.2 ile Kazakistan'a düşmüştür. Venezüella ile Brezilya başta olmak üzere Orta ve Güney Amerika ise, dünya petrol rezervlerinin % 9'una sahiptir.[4]

Tablo-1: Dünya Ham Petrol Rezervleri (2007)

Bölgeler	Milyar Ton	Milyar Varil	Pay (%)
Kuzey Amerika	9.5	69.3	5.6 %
O. & G. Amerika	15.9	111.2	9.0 %
Avrupa & Asya	19.4	143.7	11.6 %
Ortadoğu	102.9	755.3	61.0 %
Afrika	15.6	117.5	9.5 %
Asya & Pasifik	5.4	40.8	3.3 %
Toplam	168.6	1237.9	100.0 %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008

[4] BP Statistical Review of World Energy, June 2008.

2.3. Dünya Petrol Üretimi

BP 2008 Dünya Enerji İstatistikleri'ne göre, 2007 yılı sonu itibariyle en fazla petrolü % 30.8'lik bir pay ile Ortadoğu ülkeleri yapmıştır. %12.6'lık payı ile OPEC üyesi Suudi Arabistan Ortadoğu'da öne çıkmış, % 5.4'lük payı ile İran ikinci sırada ve % 2.7'lik payı ile Irak üretimde üçüncü sırada yer almıştır. % 22'lik pay ile Ortadoğu'yu Avrupa-Asya bölgesi takip etmiştir. % 16.5'lik payı ile üçüncü sırada yer alan Kuzey Amerika içinde ise, % 8.0'lık payı ile Birleşik Devletler en fazla üretimi yapan ülke konumuna yerleşmiştir.[5]

Tablo-2: Dünya Ham Petrol Üretimi (2007)

Bölgeler	Bin Varil/Gün	Pay (%)
Kuzey Amerika	13.665	16.5 %
O. & G. Amerika	6.633	8.5 %
Avrupa & Asya	17.835	22.0 %
Ortadoğu	25.176	30.8 %
Afrika	10.318	12.5 %
Asya & Pasifik	7.907	9.7 %
Toplam	81.533	100.0 %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008

2.4. Dünya Petrol Tüketimi

Dünya günlük petrol tüketimin % 28.7'si sadece Kuzey Amerika tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bölge içindeki en büyük pay ise % 23.9 ile yine Birleşik

[5] BP Statistical Review of World Energy, June 2008.

Devletlerindir. Birleşik Devletleri ise, % 9.3'lük bir pay ile Japonya takip etmiştir. Ülkemizin tek başına ham petrol tüketimi ise, günlük 666 bin varil olup, bu tüketim 2007 yılı itibariyle dünya tüketiminin % 0.8'ine tekabül etmektedir.[6]

Tablo-3. Dünya Ham Petrol Tüketimi (2007)

Bölgeler	**Bin Varil/Gün**	**Pay (%)**
Kuzey Amerika	25.024	28.7 %
O. & G. Amerika	5.493	6.4 %
Avrupa & Asya	20.100	24.0 %
Ortadoğu	6.203	7.4 %
Afrika	2.955	3.5 %
Asya & Pasifik	25.444	30.0 %
Toplam	85.220	100.0 %

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2008

2.5. Petrolün Önemi, Ekonomik, Politik ve Askeri Boyutu

Ulusal güvenlik ya da devletin bekası için hayati önem taşıyan doğal kaynaklar özellikle de enerji kaynakları, halkların ve özellikle de modern sanayileşmiş ülkelerin gelişmişlik seviyelerini sürdürmek için gereklidir. Dolayısıyla ulusal güvenliği doğrudan etkileyecek kaynaklara erişim tehlikeye girdiği taktirde, sorunun çözümü için askeri gücün kullanılması da dahil olmak üzere her türlü yöntem gündeme gelebilmektedir. Tarihte hiçbir enerji kaynağı petrol kadar insanoğlunun gündelik hayatında bu derece önemli olmamıştır. Savaş araçlarının yapımından kullanımına, ısınmadan ulaşıma, tıptan tekstile kadar birçok alanda

[6] BP Statistical Review of World Energy, June 2008.

petrol stratejik bir hammadde olarak kullanılmaktadır. Diğer yandan bir kaynağın stratejik önemi, kaynağa olan talebin miktarı ve gerektiğinde erişim imkanı, kaynağın kullanım alanları, yerine ikame edilebilecek alternatif kaynakların varlığı ve miktarı, kaynakların ülkeler arasındaki dağılımı ile ölçülmektedir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda petrolün ulusal güvenlik politikalarında belirleyici rolü daha iyi anlaşılmaktadır.[7] Ülkeler bir yandan, artan enerji açığını karşılamak üzere alternatif kaynaklar bulmaya çalışırken, diğer yandan bilinen enerji kaynaklarına kesintisiz ve sınırsız erişebilmek için mücadele etmektedirler. Bu çerçevede, özellikle de yakın geçmişten beri enerji ihtiyacının karşılanması için, her geçen gün artan tüketimleri ile enerji kaynakları içinde ilk sırada yer alan petrol ve doğal gazın bulundukları coğrafyalar, dünya ülkelerinin öncelikli hedefi haline gelmiştir. Ülkelerin endüstri ve ulusal güvenlik gereksinimlerini karşılamak için petrol bölgelerini kontrol altına alma arzusu, 20. yüzyılda uluslararası çatışmaların ana nedeni ve hedefi olmuştur.[8]

Günümüzde petrol insanın doğayı kendi çıkarlarına uygun olarak kullanmasında en büyük rolü oynaması nedeniyle savaşta ve barışta olduğu gibi, uluslararası ilişkilerde de önemli bir faktör olmuştur. Ülkeleri birbirine yaklaştırdığı gibi, aralarına düşmanlık ve husumet sokmakta da önemli rolü vardır. 20. yüzyılın siyasi, ekonomik, askeri ve çevresel bir çok sorunun da başlıca aktörü olmuş, dünya devletleri ise petrolün sunduğu nimetlerden faydalanma ve daha çok petrolün kendisine sahip olma mücadelesi içine girmişlerdir. Ekonomik, politik ve askeri olarak en kolay şekilde paraya ve güce çevrilebilen hammadde olması dolayısıyla petrol, artık gelişmişlik sembolü olarak algılanmakta ve itibar görmektedir.[9]

Ülkelerin enerji politikalarını petrole dayalı olarak ortaya koymaları petrolün ekonomik boyutunu yansıtmaktadır. Ülkelerin ekonomik faaliyetlerini herhangi bir

---

[7] Veysel Ayhan, **İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2006, ss.85-86.
[8] Öner Pehlivanoğlu, **Ortadoğu ve Türkiye,** İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2004, s.21.
[9] Harp Akademileri Komutanlığı, **Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri,** İstanbul, Harp Akademileri Basımevi 1999, ss.29-30.

kesintiyle karşılaşmadan sürdürebilmesi ancak enerji kaynakları ile mümkündür. Dolayısıyla ülke ekonomileri için gerektiği zaman ve yeterli düzeyde petrole ulaşmak önemlidir. Çünkü arz kesintisi, petrol ithalatındaki bağımlılık seviyelerine bakılmaksızın ülkelerin ekonomisini ve politikalarını olumsuz yönde etkileme tehlikesi anlamına gelmektedir. Bu nedenle genelde enerji özelde petrol arz güvenliği ulusal ve uluslararası politikada büyük önem taşımaktadır. Örneğin, petrol krizleri sonrasında dünya ekonomisinde ve petrol ithalatçısı konumundaki ülkelerde yaşanan sorunlar petrolün önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Ekonomik boyutu olmakla beraber politik boyutu da olan petrol ve kaynakların ulaşımının kontrolü, ülkeler için hem hareket hem de güç üretimi için gerekli yakıt olmuştur. Birçok petrol ihracatçısı ülke, kendi ülkelerinde yeterli kaynağa sahip olmadığından dolayı yaşadığı eksikliği gidermek üzere, yabancı ülke ve bölgelerde bulunan kaynakları kontrol edebilmek için politikalar belirlemişlerdir. Bu petrol strateji ve politikaları ise aslında ülkelerin dış politikaların temelini oluşturmaktadır.[10]

20. yüzyılda meydana gelen iki büyük dünya savaşında da petrol kritik bir rol oynamış, enerji ve kaynaklara erişim petrolün askeri boyutunu da ortaya çıkarmıştır.Birinci Dünya Savaşı sırasında, yurtiçinde kullanılan içten patlamalı motorlar, atların ve kömürle çalışan lokomotifin yerini aldığında önemi bir kez daha kanıtlanan petrol, milli gücün bir simgesi haline gelmiştir. Nitekim hem Uzak Doğu'da hem de Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve gelişmesinde de petrolün rolü büyük olmuştur. Doğu Hint Adaları'ndaki petrol kaynaklarına el koyan ordularını korumak için Japonya, Pearl Harbour'a, Kafkasya'daki petrol yataklarını ele geçirmek isteyen Hitler ise Sovyetler Birliği'ne saldırmıştır. Bu iki örnekte de stratejik hedef petroldür.[11] Bu bağlamda enerji güvenliğinin sağlanması devletlerin temel amaçlarından biri olmuştur. Çünkü dünya petrol kaynaklarında meydana gelebilecek herhangi bir kesinti ülkenin ithalat seviyelerine bakılmaksızın ekonomik ve siyasi politikalarını zora sokacaktır. Enerji güvenliği; hammaddenin arzının,

---

[10] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri,** İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2006, ss.40-42-43.

[11] Daniel Yergin, **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü,** İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003, s.11.

nakledilmesi, işletilmesi ve ürünün tüketiciye ulaştırılması gibi her aşamada geçerli olan önlemleri içermektedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarıyla daha çok gündeme gelen güvenlik kavramı, petrol rezervleri ve kaynakların taşınmasında da kendini göstermiştir. Petrol arz, ulaşım, taşıma ve rafineri kaynaklarına yönelik tehdit ve sabotajlar ya da küresel ölçekte yapılan siyasi, ekonomik ve askeri yaptırımlar gibi olası tehlikeler karşısında, ülkelerin güvenlik gerekçelerini göz önüne alarak tehdit altındaki bölgelerde askeri varlıklarını tesis ettikleri de görülmektedir. Örneğin, ABD'nin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınmasında güvenliği sağlama ve kaynakların yoğun olduğu bölgelerde hakimiyet kurma düşüncesi; ABD'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Ortadoğu, Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarına ve enerji taşıma hatlarına müdahale etmek amacıyla politikalar yürüttüğü ve Körfez Savaşı'nın aynı amaç için yaşandığı yönünde yaygın bir görüş bulunmaktadır. Durum böyle olunca petrol stratejik bir araç, petrol coğrafyaları ise stratejik bir rekabet alanına dönüşmekte, hatta savaşların da genellikle enerji kaynaklarının bulunduğu bu bölgelerde ya da çevrelerinde yaşandığı düşünülmektedir.[12] Bu düşünceden yola çıkarak, Ortadoğu ve Orta Asya'da yaşanan bölgesel ya da küresel ölçekteki istikrarsızlık ve çatışmaların tesadüfle ya da başka herhangi bir bahane ile açıklanması mümkün değildir.

[12] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...,** ss.45-46-47-49-55.

İKİNCİ BÖLÜM
ORTA ASYA PETROLLERİ

3.1. Orta Asya Petrolleri ve Uluslararası Politikadaki Yeri

Enerji kaynaklarının, devletlerin özellikle de büyük güçlerin uluslararası politikaları üzerinde belirleyici ya da yönlendirici etkiye sahip olduğu gerçeği tecrübe ile sabittir. İnsanlık tarihi devletlerin enerji kaynaklarına sahip olabilme mücadelesi ve bu mücadelede kazanan taraf olmak için geliştirdikleri stratejilerle doludur. Bu bağlamda Orta Asya ve Hazar'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması sonucunda ortaya çıkan boşluğun doldurulmaya çalışılmasının ve bölgede küresel ya da bölgesel güçlerin nüfuzunu genişletmek adına yürüttüğü politikaların bu coğrafyanın sahip olduğu potansiyel enerji zenginliğinden bağımsız olmadığı açıktır.

Çalışma kapsamında ele alınan Orta Asya bölgesinden kasıt, SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını kazanan beş Türk devleti; Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dır. Ancak araştırma kapsamında ulaşılan verilere göre, Kırgızistan ve Tacikistan'ın petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından bölgedeki en şansız ülkeler olması nedeniyle çalışmada bu iki ülkenin sadece petrol rezerv, üretim ve tüketim verileri belirtilmiş ancak çalışmanın geri kalan kısmında Orta Asya bölgesi, zengin enerji kaynaklarına sahip Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile sınırlı tutulmuştur.

Diğer yandan, petrol zengini Kazakistan ve Türkmenistan'ın Hazar'a kıyısı bulunması nedeniyle, Hazar da Orta Asya kapsamında incelenmiştir. Ancak Hazar bölgesinde ise çok zengin petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olan Kafkasya ülkesi Azerbaycan başta olmak üzere Kazakistan ve Türkmenistan sınırlandırılmasına gidilmiş, bölgede önemli sayılabilecek petrol ve doğalgaz rezervleri bulunmaması sebebiyle Rusya ve İran'ın sahip olduğu kaynaklara yer verilmemiştir.

3.1.1. Bölge Devletlerinin Petrol Rezervleri

Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletlerinin sahip olduğu petrol kaynaklarının önemi, eskiden Sovyetler Birliği'ne bağlı olmalarının da etkisi ile geç fark edilmiştir. Diğer yandan yakın geçmişte eski rezervlere ek olarak yeni rezervlerin de ortaya çıkması ve Ortadoğu'ya olan bağımlılığın azaltılması gerektiği görüşünün yaygınlaşmasıyla daha çok önem kazanmaya başlamıştır.

3.1.1.1. Kazakistan

Planlı SSCB döneminde Batı Sibirya'daki kolay ulaşılabilir rezervlere yoğunlaşılması nedeniyle yakın tarihlere kadar dokunulmadan kalan Kazakistan petrolleri, eski SSCB ülkeleri içinde üretim kapasitesi bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Kazakistan, petrol sahaları bakımından dünyada on üçüncü, petrol üretimi bakımından ise yirmi sekizinci sırada bulunmaktadır. [13]

2007 yılı itibariyle 39.8 milyar varil kanıtlanmış petrol rezerviyle birlikte Kazakistan bu coğrafyada oldukça önemli enerji kaynaklarına sahip ülkelerden biridir. Ayrıca ülkenin petrol üretim, tüketim oranlarına da bakıldığında Kazakistan'ın ürettiği günlük 1.4 milyon varil petrolün 219 bin varilini günlük tükettiği düşünülecek olursa, ülkenin sahip olduğu potansiyel petrol ihracının oldukça önemli bir payı olduğu anlaşılmaktadır.[14]

Tengiz, Karaçakanak, Kashagan, Aktöbe, Aktau, ve Korolev Kazakistan'ın en önemli petrol sahaları arasında yer alırken, önemli ölçüde keşfedilmeyi bekleyen hidrokarbon yataklarının olduğu da tahmin edilmektedir.[15]

---

[13] Yüce, **Kafkasya ve Orta...**, s.170.
[14] BP Statistical Review of World Energy, June 2008.
[15] Yüce, **Kafkasya ve Orta...**, s.171.

SSCB'nin dağılmasıyla beraber Hazar'dan elde ettiği 2320 km'lik kıyı şeridiyle beraber Kazakistan, Hazar petrollerinin önemli miktarına sahip olmuştur. Bu bağlamda Kazakistan'ın Hazar kıyılarında sahip olduğu petrol rezervleri ile ilgili araştırmalar yapmak için 1993'te kurulan KazakistanCaspiShelf adlı uluslararası konsorsiyumun 1994'te başlayıp 1997'de sonuçlandırdığı araştırmasına göre, Hazar'da Kazakistan'a ait 60 milyar varil petrol olduğu tahmin edilmektedir.[16] Kazakistan'ın Hazar'daki potansiyel petrol rezervlerinin zenginliğini anlamak açısından bir karşılaştırma yapılacak olursa, Kazakistan'ın sadece Hazar denizi kıyısındaki muhtemel rezervleri ile Rusya'nın tüm petrol rezervlerinin iki katına sahip olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır.[17]

1991'de bağımsızlığını kazanmasıyla beraber Kazakistan, cumhurbaşkanı Nazarbayev'in, izlediği politika ile dünyanın en önemli petrol ihracatçıları arasına girmiştir. Bu bağlamda yatırım açığı özellikle Batılı şirketlerle kapatılmıştır. Şu ana kadarki en büyük yatırım ise ABD tarafından yapılmıştır. Bunun yanında Çin ve daha mütevazı bir düzeyde olmakla beraber Hindistan da Kazakistan ile ilgilenmektedir. Ancak tüm bunların yanında diğer Hazar Havzası ülkelerinde olduğu gibi Kazakistan'da da sahip olduğu enerji kaynaklarını dış pazarlara taşımada zorluklarla karşılaşılmaktadır. Mevcut durumdaki boru hatlarının kapasite ve teknoloji anlamında sınırlı olması, bunların sadece Rusya ve diğer Orta Asya ülkelerine ulaşmasının dışında, Rusya'nın petrol ve gaz üstünde lojistik üstünlüğünü ısrarla sürdürmek istemesinden dolayı Kazakistan alternatif güzergahlar bulmaya yönelmektedir.[18]

---

[16] Saule Baycaunova, "Kazakistan Petrol ve Gazının Türk ve Rus Dış Politikalarındaki Yeri ve Önemi", **Avrasya Dosyası,** Cilt.6, Sayı:2, 2000, s.253.
[17] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.171.
[18] Sedat Laçiner, "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi", **Orta Asya Kafkasya Araştırmaları Dergisi,** Cilt.1, Sayı:1, 2006, ss.45–47.

3.1.1.2. Türkmenistan

Bağımsızlığına kadar, SSCB tarafından bir hammadde kaynağı olarak görülmüştür.[19] British Petroleum'un 2008 Dünya Enerji İstatistikleri araştırmasına göre, 2007 yılı sonu itibariyle 600 milyar varil kanıtlanmış,[20] 1.7 milyar varil muhtemel petrol rezervine sahip önemli Orta Asya ülkelerinden biri olan Türkmenistan'ın petrol üretimi yeterli pazar bulunamaması ve mevcut nakliye hatlarının yetersizliği nedeniyle bağımsızlığını kazandıktan sonra belli bir süre gerileme gösterdikten sonra yapılan yatırımlar neticesinde tekrar belli bir seviyeye ulaşmıştır.[21] Bu bağlamda, BP'nin yayınladığı son istatistiklere bakıldığında, 1997'de 108 bin varil olan günlük petrol üretiminin 2007'de 198 bin varile çıktığı görülmekle beraber tüketimi ise 107 bin varil olmuştur.[22]

Rusya'dan bağımsız daha güçlü bir devlet için kalkınmanın şart olduğunu bilen Türkmenistan hükümeti, petrol ve gaz üretimini mümkün olduğu kadar üst seviyelere çıkarmaya çalışmaktadır. Fakat sermaye ve yabancı yatırımların yetersiz oluşu ve bu yabancı yatırımların sadece ortak girişim ve üretim paylaşımı anlaşmalarıyla gerçekleştirilmesi, Türkmenistan için sınırlayıcı olmaktadır. Uzun vadeli yatırımları zorlaştıran ve işletme sorunlarına yol açan siyasi belirsizlikler ve sıkı devlet kontrolü ise Türkmen petrolleri ile ilgili diğer sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.[23]

3.1.1.3. Özbekistan

Orta Asya'da petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan bir diğer devlettir. BP 2008 Dünya Enerji İstatistikleri'ne göre, 600 milyar kanıtlanmış rezervi

---

[19] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.176.
[20] BP Statistical Review of World Energy, June 2008
[21] Ertan Efegil, "Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi",Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.50.
[22] BP Statistical Review of World Energy, June 2008
[23] Laçiner, "Hazar Enerji ...," s.62.

bulunmaktadır.[24] Bilinen petrol yataklarının %60'ını Buhare ve Hive bölgesi oluştururken, üretilen petrolün %70'i Türkmenistan sınırı yakınlarındaki Kokdumalak ve Fergana bölgesinden elde edilmektedir.[25] Özbekistan'ın petrol üretimi ve tüketimine bakılacak olursa, günlük 114 bin varil petrol üretirken 119 bin varil ise tükettiği görülmektedir.[26]

Özbekistan'da petrolle ilgili sorunların kaynağına bakıldığında temelde siyasi nedenlerin olduğu görülmektedir. Hükümet, katı devletçi politikasında ısrar etmekte, bu durum ise yabancı yatırımların önünü kesmektedir. Örneğin Uzbekneftegaz Özbekistan'ın tamamı devlete ait olan bir şirkettir ve ülkede petrol ve doğal gaz alanında tekel konumundadır. Bu nedenle yabancı şirketler yatırım konusunda çok da istekli değillerdir. Bunun en önemli nedeni ise sıkı devlet kontrolüdür. Diğer yandan kötü işletme teknikleri ve eski teknolojiler nedeniyle verim düşmektedir. Buna paralel olarak ise her yıl, Özbekistan petrol üretiminin % 50 oranında düştüğü tahmin edilmektedir.[27]

3.1.1.4. Tacikistan

Bağımsızlığının ilanı ile başlayan ve 1997 yılında yapılan ateşkese kadar süren hükümet güçleri ve İslami gruplar arasındaki iç savaşla karşı karşıya kalan Tacikistan, 12 milyon varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir. Leninabad Sogha ülkenin petrol endüstrisinin bulunduğu bölgedir. 2001 yılı verilerine göre ise, Tacikistan devlet petrol şirketi günlük 350 varil petrol üretmiştir.[28] Şu anda Tacikistan, petrol ihtiyacının çok büyük bir bölümünü ithal etmekte, bu ithalatının % 70'i ise Özbekistan tarafından karşılanmaktadır.[29]

---

[24] BP Statistical Review of World Energy, June 2008
[25] Çağrı Kürşat Yüce, "Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin Enerji Potansiyelleri ve Önemi". http:// www.usakgundem.com/makale.php?id=186, 07.01.2009
[26] BP Statistical Review of World Energy, June 2008
[27] Laçiner, "Hazar Enerji...," s.53.
[28] Efegil, "Orta Asya Bölgesinin...", s.51.
[29] Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, "Tacikistan Ülke Bülteni", Kasım 2004. www.vize-takip.com/GetPdf.asp?Path=Tacikistan.pdf, 12.01.2009

3.1.1.5. Kırgızistan

Kırgızistan 40 milyon varillik petrol rezerviyle birlikte Tacikistan gibi petrol açısından yetersiz ve şanssız bir ülkedir. Bu nedenle petrol ihtiyacının bir kısmını Türkmenistan ve Özbekistan'dan ithal etmektedir.[30] Ülkenin dağlık olması sebebiyle Fergana Vadisi'nde sahip olduğu yedi gelişmiş petrol ve iki petrol/doğalgaz sahasının işletilmesi devlet için oldukça pahalıya gelmektedir. Buna rağmen, 2000 yılında günlük 2100 varil petrol üretimi gerçekleştirebilmiştir. Kırgızistan yönetimi, hazırladığı programlarla petrol üretimini mümkün olduğu kadar artırmaya çalışmaktadır.[31]

3.1.2. Hazar Bölgesi Petrolleri

Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran, Hazar Bölgesi'ndeki temel petrol üreticisi ülkelerdir. Ancak Rusya ve İran'ın Hazar Kıyısında önemli sayılabilecek petrol rezervi bulunmaması nedeniyle, çalışmada bölgenin petrol rezerv, üretim ve ihracat verileri ele alınırken kullanılan "Hazar Bölgesi" kavramı; sadece Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrol rezervleri ile sınırlandırılmıştır.

Hazar Bölgesi'nin petrol rezervleri ile ilgili olarak çok farklı tahminler öne sürülmektedir. Bu farklılıkların nedenlerinden biri; petrolcülüğün teknik alt yapısından uzak olan çevrelerce ispatlanmış rezerv, potansiyel rezerv ya da üretilebilir rezerv gibi kavramların birbirine karıştırılmasıdır. Diğer bir neden ise, şirket ya da ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda duruma göre rakamlar vermeleridir. Örneğin; bölge ülkeleri ya da bu ülkelerin petrol şirketleri buralara yabancı sermayeyi çekebilmek için rezervleri olduğundan fazla gösterebilmektedir.[32]

---

[30] Çağrı Kürşat Yüce, "Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin Enerji Potansiyelleri ve Önemi" http:// www.usakgundem.com/makale.php?id=186, 07.01.2009.
[31] Efegil, "Orta Asya Bölgesinin...", s.51.
[32] A. Necdet Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun,** Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları 1999, ss.53–54.

Bilindiği gibi SSCB'nin yıkılmasına kadar geçen süreç içinde Hazar Denizi'ne kıyısı bulunan iki devlet SSCB ve İran olmuştur. Ancak SSCB'nin dağılmasıyla bölgede oldukça radikal değişiklikler meydana gelmiştir. Dağılmayla birlikte İran ve Rusya Hazar Denizi'ni Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan ile paylaşmak zorunda kalmışlardır. Bölgede SSCB sonrası ortaya çıkan boşluğun da tanımış olduğu fırsat sayesinde mevcut petrol ve doğal gaz zenginlikleri ile bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletleri ve Hazar Havzası, enerji kontrolü bağlamında oldukça önemli bir konuma gelmiştir.[33]

Hazar'da ham petrol üretim ve ihracat potansiyeli açısından en çok rezerve sahip iki ülke; Azerbaycan ve Kazakistan'dır. Bu bağlamda, Hazar'a kıyısı olan Azerbaycan, Hazar'da ispatlanmış üretilebilir 12.5 milyar varil petrol rezervine sahiptir. Kazakistan'ın ise kuzeydoğu Hazar Sahili ve Orta Kazakistan'daki toplam 22 büyük sahada sırasıyla, 17 ve 110 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi vardır. Bu veriler göz önünde bulundurulduğunda Hazar'daki ispatlanmış petrol potansiyelinin dünya toplam ispatlanmış petrol rezervinin % 4'ünü oluşturduğu görülmekle beraber, bölge petrol potansiyelinin gelecek açısından önemli olacağı tahmin edilmektedir.[34]

3.2. Orta Asya ve Hazar Petrollerinin Önemi

Petrol, doğalgaz ve kömür gibi fosil yakıtlara dayalı olan enerji üretiminin yakın geleceğe kadar süreceği düşüncesi, bu kaynaklara sahip olan bölgeleri son derece önemli kılmaktadır. Özellikle petrol ve doğalgazın belirli bölgelerde yoğunlaşmış olması, söz konusu bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünde pay elde edebilmek açısından bir zorunluluk haline gelmiştir. Enerji kaynaklarının eşit olmayan dağılımı ile ilgili olarak, bu kaynakların Basra ve Hazar Körfezinde yoğunlaşması sonucunda dünya ülkelerinin enerji politikaları da bu bölgeler ekseninde şekillenmektedir. Dolayısıyla, enerji kaynaklarına hakim olan, dünyaya

---

[33] Süleyman Sırrı Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", **Orta Asya Kafkasya Araştırmaları Dergisi,** Cilt.3, Sayı.5, 2008, s.27.
[34] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...,** s.89.

hakim olur kabulünden yola çıkarak, küresel güçlerin enerji alanındaki mücadelesi bu iki körfezi içine alan bir coğrafyada yaşanmaktadır. Bu düşünceden yola çıkılırsa, küresel enerji hakimiyetindeki son adres, Avrasya coğrafyası olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetleri'nde petrol ve doğalgaz rezervlerinin dünya rezervleri arasında üçüncü sırayı alabilecek potansiyele sahip olmasıyla beraber enerji kaynaklarının kontrolü için edilen mücadeleye Orta Asya devletleri ve Hazar'a kıyısı olan devlerin de ortak olması söz konusu olmuştur.[35]

Hazar, petrol kaynakları bakımından her ne kadar hayati önem taşımıyor olsa da uluslararası ilişkilerde enerji kontrolüne yönelik güç mücadelelerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Hazar Bölgesi'nin yeni bir Ortadoğu olmadığı bilinmekle beraber, yakın gelecekte tükeneceği düşünülen Batının elindeki en önemli petrol rezervi konumundaki Kuzey Denizi olmaya adaydır.[36] Dolayısıyla Kuzey Denizi'nde azalan enerji kaynakları söz konusu bölgeyi imtiyaz mücadelesinin yaşandığı bir alan haline dönüştürmüştür.[37] Ayrıca Ortadoğu petrollerine bağımlı olmanın yaşattığı zorluklar da 1970'lerdeki petrol ambargoları ile öğrenilmiştir. Bu bağlamda Orta Asya petrol kaynakları Ortadoğu kaynaklarına alternatif olması nedeniyle daha da önem kazanmıştır.

Diğer yandan, OPEC'in gelecekteki tutumu, Irak'a açılan yasadışı savaş ve ülkenin işgali de Orta Asya ve Hazar devletlerinin enerji kaynakları ekseninde önemini artırmaktadır.[38] Bu bağlamda Hazar ve Orta Asya petrollerinin günümüzde ABD tarafından petrol piyasalarından dışlanan ve sınırlandırılan Irak ve İran petrollerine eşit olduğu da bilinmektedir. Bununla beraber, Hazar petrollerinin bir kısmının hala geliştirilme aşamasında olduğu ve henüz bölgenin pek çok yerinde

---

[35] Çağrı Kürşat Yüce, "Hazar Havzası'nın 21. Yüzyıl Enerji Savaşlarındaki Rolü", **Global Strateji,** Sayı 11, 2007, ss.140-142.
[36] Cenk Pala, "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt.9, Sayı.1, Bahar 2003, s.16.
[37] Yüce, "Hazar Havzası'nın ...," s.143.
[38] Yelena İ. Urazova, Elif Hatun Kılıçbeyli, "Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa Birliği", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı(Ed.) **Yakın Dönem Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.249.

kanıtlanmamış petrol rezervlerinin olduğu da göz önünde bulundurulursa yakın gelecekte Hazar petrollerinin pazar payının artacağını söylemek de mümkün olmaktadır.[39]

Uluslararası petrol piyasasının bir bölümü tarafından Orta Asya ve Hazar petrollerinin Batı Afrika petrollerinin yerini alacağı, Ortadoğu petrollerinin de pazar artışını engelleyeceği savunulmaktadır. Bu görüşü destekleyenler Orta Asya ve Hazar petrollerinin tam olarak Avrupa pazarına girmesi durumunda, Batı Afrika ve Ortadoğu petrollerinin yön değiştirerek daha çok Asya, Latin Amerika ve Kuzey Amerika pazarlarına yöneleceğini savunmaktadır.[40]

Söz konusu bölgelerin, petrollerinin önemini anlamak açısından gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta ise tüketici konumundaki ithalatçı ülkelerin artan petrol talepleridir. Enerji arz güvenliği, çağımızda enerji tüketimi yüksek olan gelişmiş ülkelerin önceliklerinden biri halini almıştır. Buna verilecek en yakın ve en önemli örnek de tabiî ki ABD'dir. ABD'nin enerji bölgelerinde hakimiyet kurma mücadelesini askeri kuvvet kullanarak sürdürmesi, enerji arz güvenliğinin bir dış politika unsuru olduğunun apaçık göstergesidir. Bu konu, ülkelerin sadece ulusal güvenlik konuları içinde değerlendirilmekle kalmayıp, dahası ekonomik bir konu olmanın ötesinde askeri politikaların bir bileşeni olmaya başlamıştır.[41]

Hazar Bölgesi petrollerinin öneminin diğer bir göstergesi ise petrol ithalatçısı konumundaki ülkelerin yıllık petrol tüketimlerinin artış hızıdır. Önümüzdeki yirmi yılda bu ülkelerin ithal petrole olan bağımlık oranlarında büyük bir artış beklenmektedir. Bu bağlamda, günümüzde petrol tüketiminin %55'ini ithal petrolle karşılayan gelişmiş OECD ülkelerinin petrol konusundaki dış bağımlığının 2010'da % 64, 2020'de % 70'e çıkması beklenmektedir. Durum, Avrupa ve Pasifik bölgesinde de değişmemekte, Avrupa'da 2010'da % 68, 2020'de % 79, Pasifik bölgesinde ise 2020'de % 93 gibi bir seviyeye ulaşacaktır. Tüketim bölgesindeki

---

[39] Pala, "21. Yüzyıl Dünya...," s.16.
[40] Harp Akademileri Komutanlığı, **Orta Asya-Hazar...,** s.46.
[41] Yüce, "Hazar Havzası'nın ...," s.141.

oranlar karşılığında üretim bölgelerine de değinilecek olursa, 2020 yılında OPEC üyesi, Orta Doğu ülkelerinin dünya petrol piyasasındaki üretim hacminin %58 civarında olacağı ve geriye kalan % 42'lik bölümden de Hazar Bölgesi'nin küçümsenemeyecek bir pay alacağı tahmin edilmektedir. Dolayısıyla önümüzdeki 10 yıl içerisinde Orta Asya ve Hazar petrollerinin öneminin artacağını söylemek mümkündür.[42] Tek başına Ortadoğu'nun bu kadar talebi karşılayamayacak olması, petrol ithalatçısı ülkeleri şimdiden tedbir almaya yönlendirmektedir.

Bu ve başka nedenlerden dolayı Avrupa ve Asya pazarlarının artan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Orta Asya ve Hazar Havza'sında bulunan ham petrol ve doğalgaz rezervlerinin hızla geliştirilmesinden ve uluslararası pazarlara ulaştırılmasından bahsedilmektedir. [43] Bu bağlamda yerli ve yabancı bazı yetkililerin ve konunun uzmanlarının yaptığı açıklamalarda da Hazar Havzası'nın önemi vurgulanmaktadır. Örneğin 1998 yılında Kazakistan'da petrol şirketlerinin düzenlediği bir konferansta Halliburton'u temsilen katılan ABD Başkan Yardımcısı Dick Chenney, Hazar Denizi'nin önemine vurgu yapmış ve " *Tarihin hiçbir döneminde Hazar Bölgesi kadar bir anda böylesi bir stratejik öneme sahip olan toprak parçası hatırlamıyorum.* " demiştir.[44]

3.3. Büyük Oyundan Yeni Büyük Oyuna

Daha önce de belirtildiği gibi, petrol tarih boyunca para ve güç çatışmasının bir kaynağı olmuştur. Petrol rezervlerine sahip olan ya da petrolü kontrolü altına alan ülkeler, her daim uluslararası ilişkilerde baskın bir konuma sahip olmuştur. SSCB'nin yıkılmasıyla bağımsızlığa kavuşan ve göz ardı edilemeyecek rezervlere sahip olan Orta Asya devletlerinin uluslararası ilişkilerin odak noktasına gelmesinin sebebi de petrol ve petrolün kontrolü ile paralel olarak gelişmiştir. Bugün sözü edilen

---

[42] Pala, "21. Yüzyıl Dünya...," s.17.
[43] Yelena İ. Urazova, Elif Hatun Kılıçbeyli, "Orta Asya...", s.249.
[44] Çağrı Kürşat Yüce, "1990 Sonrası Oynanan Yeni Büyük Oyun ve Hazar Havzası'nın Önemi", **Global Strateji Dergisi,** Yıl.2, Sayı.6, Temmuz-Eylül 2006, s.108.

bu coğrafyada yaşanan uluslararası rekabet ve mücadele bir ilk olmamakla beraber, bir benzeri daha önce 19. yüzyılda İngiltere ve Rusya arasında yaşanmıştır.

Büyük Oyun kavramı, ilk kez İngiliz yüzbaşı Arthur Conolly'nin istihbarat ve bilgi toplamak için Orta Asya'ya yaptığı ziyaretler sonucunda bölgede yaşanan Rusya İngiltere rekabetini anlatmak için kullandığı bir kavramdır. Kavram, daha sonra Rudyard Kipling'in, "Kim" adlı eserinde kullanılmış ve dünya çapında popüler olmuştur. Rusya'da ise Orta Asya'da üstünlük kurma mücadelesi anlatılırken Gölgeler Turnuvası adlı kavram kullanılmıştır.[45]

19. yüzyılda oynanan Büyük Oyunda, İngiltere, Rusya'nın Kafkasları ele geçirerek Orta Asya'daki göçmen halkları hakimiyeti altına almasını, sömürgesi Hindistan için bir tehlike olarak algılarken, Rusya ise İngiltere'nin Orta Asya'daki Müslüman boyları Rusya'ya karşı kışkırtmasından korkmuştur. Bu nedenle Hindistan ve Türkistan'ın işgali için stratejik açıdan çok önemli olan, Afganistan'ı ele geçirmek için karşı karşıya gelmişlerdir.[46] Bu coğrafyanın önemini anlamak açısından ise dönemin Hindistan Valisi Lord George Nathaniel Curzon'un Orta Asya için yaptığı tespit önemlidir. Curzon; Türkistan, Afganistan, Trans-Hazar ve İran'ın çoğu insanda yalnız uzaklık duygusunu, tuhaf olayları ve ölümcül bir romansı çağrıştırdığını, kendisi için ise bunların dünya egemenliği ve hakimiyeti için oynanan bir satranç tahtasındaki taşlardan başka bir şey olmadığını söylemiştir.[47]

Yakın tarihlere döndüğümüzde ise, yeni bir oyunla karşılaşmakla beraber bir önceki oyuna bakarak SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan boşluğu doldurmak için Orta Asya'da yaşanan kıyasıya rekabetin sebebini anlamak kolaylaşmaktadır. Bir yüzyıl arayla yaşanan iki oyunun amaçları dışında benzerliklerinden bahsetmek ise çok da mümkün olmamaktadır.

---

[45] Barış Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun,** İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2008, s.17.
[46] Lutz Kleveman, **Yeni Büyük Oyun Orta Asya'da Kan ve Petrol,** İstanbul, Everest Yayınları 2004, s.3.
[47] Ahmed Raşid, **Orta Asya'nın Dirilişi (İslam mı, Milliyetçilik mi?),** İstanbul, Cep Kitapları 1996, s.244.

Bugün yaşanan bu Yeni Büyük Oyunun 19. yüzyılda oynanan oyundan ilk farkı, oyunculardaki görülen farktır. Öncelikle güneşin batmadığı imparatorluk İngiltere, yerini süper güç ABD'ye bırakmıştır. Diğer taraftan Rusya'nın yanında İran, Türkiye ve Çin gibi bölgesel güçler de bu yeni oyuna dahil olmuşlardır. Hatta çoğunluğunun bütçesi birçok Asya ülkesinden daha büyük olan uluslararası şirketler de bu rekabete katılmışlardır.[48] Bugün Orta Asya'da oynanan yeni büyük oyun, oyunda rol alan ülkeleri kendi aralarında ikiye ayırmaktadır. Birinci grupta yer alan ülkeler; Çin, Türkiye, İran gibi kendilerine sunulan fırsatlar ile menfaatleri doğrultusunda politikalarını belirlemektedirler. Örneğin; boru hatlarının geçmesine olanak sağlayan coğrafyasının Türkiye'ye vermiş olduğu üstünlük gibi. İkinci gruptaki oyuncular ise uzun vadede güç dengesinden, petrolün önemi, korunması ve elde edilmesinin gerekliliği prensibinden hareketle politika belirlemektedir. Bu ülkeler ise öncelikle ABD ve G-8 ülkeleridir. Diğer yandan bu yüzyılda ekonomik ilişkilerdeki bağımlılık ve küresel hızlı iletişim gibi etkenlerden dolayı büyük güçler ve küçük güçler arasındaki fark da azalmıştır. Dolayısıyla küçük güçler eskiye oranla dünya kamuoyunda daha büyük bir serbestiye sahip olmuşlardır. İki oyun arasındaki ikinci bir fark ise, bu yüzyılda oynanan oyunda büyük güçlerin sıcak savaş yerine soğuk savaşı yani stratejik oyunları tercih etmesidir. İki oyun arasındaki tek benzerlik ise oyunun amacıdır. Hedef genelde enerji kaynakları, özelde Orta Asya ve Hazar petrollerinin elde edilmesi ya da denetiminin sağlanmasıdır.[49]

3.4. Küresel ve Bölgesel Güçlerin Bölgeye Yaklaşımları

Petrolün ülkelerin ekonomileri üzerindeki önemi ve zorunluluğu şüphe götürmez bir gerçektir. Bu gerçek üstüne kurulmuş rekabet, Orta Asya'da başta bölgeyi arka bahçesi olarak gören Rusya ve bu zenginliği tek başına Rusya'ya kaptırmak istemeyen ABD arasında yaşanmaktadır. Diğer yandan, bu rekabette diğer

---

[48] Kleveman, **Yeni Büyük...,** s.3.

[49] Elif Hatun Kılıçbeyli, Mahal Emrahov, "Büyük Oyundan "Yeni Büyük Oyun"a (1920-2002 Yılları)", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004,s.118.

küresel ve bölgesel güçlerde yer almakta ve bölge petrollerinden mümkün olduğu kadar fazla pay alabilmek için mücadele etmektedirler.

3.4.1. ABD

ABD, Soğuk Savaştan dünyanın süper gücü olarak çıkmıştır. Soğuk Savaştan elde ettiği galibiyet, ABD'yi bir küresel üstünlük ve hegemonya arayışına itmiştir. Birleşik Devletler'in uluslararası sistemdeki egemenliğini sürdürme mücadelesini ulusal gücün en önemli unsuru haline gelen ekonomik gücün korunması oluşturmaktadır. ABD, söz konusu ekonomik gücünü devam ettirebilmek ve süper güç unvanını kaybetmemek için ekonominin vazgeçilmez unsuru olan enerji kaynaklarının kontrolünü hedeflemektedir.[50]

1990'lı yılların başında ABD'nin Orta Asya politikasının şekillenmesinde "Önce Rusya" (Russia First) adıyla sembolleşen yaklaşım etkili olmuştur. Bu yaklaşım, Rusya'nın Batı tarzı demokratik piyasa modeline geçmesine katkı sağlanması, yönetimdeki Yeltsin gibi ılımlı reformcuların aşırı milliyetçiler ve eski komünistler karşında desteklenmesi çerçevesinde oluşmuştur.[51] Ancak ABD'nin Rusya odaklı bu yaklaşımı uzun yıllar içinde oluşan politik, sosyal, ekonomik ve kültürel yapıdan, sanayi alt yapısına ve ulaşım yolları dahil hemem hemen tüm alanlarda Rusya'ya bağımlı olan Orta Asya ve Hazar devletleri üzerinde sınırlayıcı bir etki yaratmıştır.[52] Bu bağlamda ABD, bağımsızlıklarının ilk yıllarında bölge devletleri ile temkinli ilişkiler kurmayı ve genelde Amerikan petrol şirketlerinin çıkarlarını korumak amacı ile dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Hatta ABD, bu dönemde bölge devletlerini otoriter rejimle yönetilmekle ve insan haklarını ihlal etmekle suçlamış, Azerbaycan'a ambargo uygulamıştır.[53]

---

[50] Zeliha Vural, **Hazar Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi,** 2006, s.63.
[51] Şatlık Amanov, **Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası**, 2007, s.83.
[52] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** s.23.
[53] Ertan Efegil, "Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt.6, Sayı.2, Yaz 2000, s.190.

"Rusya'nın 1993 sonrasında Orta Asya bölgesiyle ilgili olarak gerçekleştirdiği dış politika değişikliği, bu bölgeyi kendisi için dev bir ekonomik bakir alan olarak kabul eden fakat siyasi açıdan birincil derecede önem arz ettiğini düşünmeyen Amerika'nın adı geçen bölgeye ilişkin tutumunu değiştirmesine neden olmuştur. Rusya'nın Orta Asya bölgesine yönelik emperyalist, pragmatist ve kötü niyetli tutumu Amerika'nın Orta Asya bölgesine daha fazla ilgi göstermesine, Rusya'nın bu bölge üzerinde tam egemenlik kurmasını engelleyecek politikalar geliştirmesine, adı geçen bölgedeki enerji kaynaklarından azami derece yararlanmak için girişimlerde bulunmasına, bu bölgeyi Rusya karşısında bir prestij alanı olarak değerlendirmeye başlamasına kısaca bu bölgeyi çeşitli şekillerde ve mümkün olduğunca kendi kontrolü altında tutmaya çabalamasına neden olmuştur."[54]

Diğer yandan, AB'nin Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia-TRACECA) ve Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma (Intersate Oil and Gas Transport to Europe-INOGATE) projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgedeki nüfuzunun artmaya başlaması, ABD merkezli petrol şirketlerinin zengin enerji potansiyelleri ile dikkat çeken Hazar Havzası'nda artan çıkarları ve biraz önce de değinildiği gibi Rusya'nın Orta Asya'daki etkinliğini yeniden canlandırma amacıyla ilan ettiği Yakın Çevre Doktrini 1990'ların ortalarından sonra ABD'nin ilgisini bu bölgeye çekmiştir.[55]

Soğuk Savaştan galip çıkan süper güç ABD'yi Orta Asya ve Hazar bölgesine yönlendiren diğer bir neden ise söz konusu bölgelerin sahip olduğu çok zengin enerji kaynakları olmuştur. ABD, I. Dünya Savaşı'ndan beri petrolü stratejik bir mal olarak görmüştür. Ülkedeki petrol kaynak ve rezervlerinin tükenmeye başlaması ise bunun en önemli nedenlerinden biri olmuştur.[56] Tükenmeye başlayan rezervler karşısında petrol tüketiminin de giderek artması ve 2020'lerde yıllık petrol tüketiminin %33 oranında artacağı tahminleri ABD'nin petrolü ulusal güvenlik politikalarının içinde

---

[54] Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Asya'da Siyasi ve Ekonomik Güç Mücadelesi ve Türkiye" http://www.uiportal.net/download.php?list.8, 11.12.2008.
[55] Vural, **Hazar Enerji...**, s.67.
[56] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...**, s.111.

değerlendirmesini sağlamıştır. Bu durumun gelişen ekonomileri ile Çin ve Hindistan gibi geleceğin potansiyel güçlerinde de görülecek olmasıyla küresel rekabetin en önemli hammaddesi olan petrolden elde edilecek ekonomik kazançların etkili şekilde kullanılması gerekliliği söz konusu olmuş, bu ise ABD'nin petrol kaynaklarını ciddi şekilde kontrol altına alma zorunluluğunu tetiklemiştir.[57]

Dünyanın en büyük petrol üreticilerinden biri olan ABD, enerji konusunda her geçen gün daha fazla tüketici ve ithalatçı bir ülke olarak dışa bağımlılığı artan bir konuma gelmiştir. Dünyanın süper gücü ABD'nin bağımlılığının en temel coğrafyası ise Ortadoğu'dur. Ancak geçmişte yaşanan petrol krizleri tecrübelerine dayanarak istikrarsız Ortadoğu bölgesine bağımlılığın ülke çıkarlarını hayati şekilde etkileme potansiyeli olduğunu bilen ABD, ani krizlerden ve tek bir kaynağa bağımlılıktan kurtulmak amacıyla kaynakları çeşitlendirme yoluna gitmiştir. Bu noktada mevcut petrol rezervleri açısından önem teşkil eden Ortadoğu bölgesini dışlamak gibi bir hedef belirlemiş olmasa da ekonomik ve stratejik beklentilerinin merkezini Orta Asya ve Hazar bölgesine kaydırmayı uygun bulmuştur.[58]

Hazar Havzası'nın kendi çıkar alanlarına ait olduğunu defalarca hem resmi ağızlarla ifade eden hem de aldığı kararlarda yer alan hükümlerle her fırsatta vurgulayan ABD yönetimi, adı geçen bölgede enerji kontrolünde pay elde etmek ve Rusya tekelini kırabilmek için farklı stratejiler ortaya koymaktadır. Kimi zaman Hazar'da petrol ve doğalgaz yataklarının işletilmesi ve geliştirilmesinde istekli olan Amerikan şirketlerini destekleyerek kimi zaman ise çoklu boru hattı projeleri kapsamında enerji kaynaklarının ulaşımı ve güvenliği konusunda belirleyici rol oynamıştır. Bu bağlamda ABD yönetimi, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden geçirilecek boru hattı ile enerji kaynaklarını kontrol altına almayı hesaplamıştır.[59] Boru hatlarının geçmesini planladığı ülkelerde aranan özellik ise bellidir. Yakın

---

[57] Yüce, **Kafkasya ve Orta...**, s.187.
[58] Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Asya'da Siyasi ve Ekonomik Güç Mücadelesi ve Türkiye" http://www.uiportal.net/download.php?list.8, 11.12.2008.
[59] Yüce, **Kafkasya ve Orta...**, ss.188-189.

ilişkiler kurduğu ya da kurabileceği yönetimler, bu güzergahlar için en uygun olanlarıdır. Örneğin Türkiye, ABD'nin stratejik ortaklarından biridir.

ABD'nin söz konusu bölgede enerji konusunda söz sahibi olabilmek için seçtiği yollardan biri de bölgeye askeri güç yerleştirme politikasıdır. Bu bağlamda CENTRABAT 97 (Central Asia Battalion Tatbikatları) isimli operasyon Amerikan askerlerinin Hazar Havzası topraklarına ilk girişini temsil etmiştir. Operasyon için Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan topraklarının seçilmesinin soru işaretlerine neden olması ile ABD yetkilileri operasyonu haklı çıkarmak için tek amaçlarının eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin devam eden istikrarlarına karşı Amerikan desteğini göstermek olduğunu ifade eden açıklamalarda bulunmuşlardır. Ancak bu olayın arkasında yatan neden; Hazar Bölgesindeki muazzam petrol ve gaz rezervlerinin er ya da geç Batıya akmasını sağlamaktır.[60]

Sonuç olarak ABD'nin enerji ve güvenlik temelli Orta Asya ve Hazar politikasını özetlemek gerekirse, esas olarak şu unsurlardan oluşmaktadır: Orta Asya ve Hazar bölgesi ülkelerinin Rusya'nın etki alanından çıkarılması ve ABD'ye bölgede güçlü bir nüfuz alanının açılması; ABD'nin her daim tehdit olarak gördüğü İran'ın bölgedeki potansiyel etkisinin engellenmesi, ABD denetiminde petrol ve doğalgaz kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve Batıya aktarılması, son olarak ise bölgedeki Amerikan şirketlerinin ABD çıkarları doğrultusunda desteklenmesidir.

3.4.2. Rusya

Genel bir değerlendirme yapıldığında eski süper güç olarak tanımlanan ve bir kaybetmişlik psikolojisine terk edilen Rusya, dış politikasında programsız, ilkesiz ve daha pragmatik bir tavır sergilemektedir. Bu psikoloji içinde, Rusya yönetimi, yakın çevresinde İran, Çin, ABD ve Türkiye'yi Kafkaslar ve Hazar'dan, ABD'yi Orta Asya ve Karadeniz'den, Çin'i de Orta Asya ve Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)

---

[60] Vural, **Hazar Enerji...**, s.68.

coğrafyasından uzak tutmaya çalışmaktadır.[61] Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda, Orta Asya'nın Rusya dış politikasında önemli bir yer edinememiş olduğu da bir gerçektir. Bunun ilk nedeni, Rusya Federasyonu'nun ilk devlet başkanı Yeltsin'in Batı merkezli politikalar izlemesi, diğer bir nedeni ise, yeni bağımsız olan cumhuriyetlerin siyasi ve ekonomik bağımlılıklarının ister istemez Rusya Federasyonu'na getireceği külfettir. Ancak daha sonra Batı ile işbirliğinin Rusya'ya zarar verdiğine kanaat getiren Yeltsin, politikalarında değişikliğe gitmiş ve yakın çevresine, özellikle de Orta Asya coğrafyasına öncelik tanımaya karar vermiştir.[62]

Bu politik manevrası sonucu BDT'yi aktif hale getirmeye çalışan Rusya, bu bağlamda askeri doktrinini yenilemiş ve Hazar Havzası'nda faaliyet gösteren Batılı petrol şirketlerini kendi milli çıkarları için bir tehdit olarak tanımlamaya başlamıştır. Moskova'ya göre, bölgedeki enerji kaynakları Rus ekonomisi ve endüstriyel altyapısı için hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla Batı'nın bu kaynakları uluslararası pazarlara ulaştırmak için kullandıkları güzergahlar Rusya'nın bu coğrafyadaki üstünlüğüne engel olmak için değiştirilmeye çalışılmaktadır.[63] Bu nedenle, Rusya küresel petrol stratejilerinde, tarihsel perspektiften gelen avantajları kullanarak Orta Asya ve Hazar bölgesindeki enerji kaynaklarına ayrıcalıklı erişebilmek ve bölgenin ekonomik, politik kontrolünü yeniden kazanabilmek için mücadele etmeye başlamıştır. Moskova'nın bu politika değişikliğinden sonra Orta Asya ülkeleri ile ilişkileri petrol politikalarına bağlı olarak gelişmiştir. Petrol Rusya'nın bu ülkeler ile olan ilişkilerinde en önemli araçlardan bir olmuş ve bu bağlamda Rusya bu coğrafyada petrol kaynakları üzerinde yaşanan mücadelede söz sahibi olmak için, farklı stratejiler ortaya koymuştur.[64]

---

[61] Ömer Göksel İşyar, "Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Avrasya Stratejileri", **Global Strateji**, Yıl.3, Sayı.12, Kış 2008, s.34.
[62] İlyas Kamalov, "Rusya'nın Orta Asya Politikası", **Stratejik Analiz**, Cilt.8, Sayı.89, Eylül 2007, ss.83-84.
[63] Efegil, "Orta Asya Bölgesinin...", s.53.
[64] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...**, ss.171-173.

Bu bağlamda, Hazar ve Orta Asya petrol ihracatında Batılı petrol yatırımcıları ile oturduğu pazarlık masasında üstünlüğünü artırabilmek için kendi çıkarlarına ters düşen boru hattı projelerini özellikle de BTC'yi engellemek adına kendi topraklarından geçecek olan kuzey güzergahı projesini önermiştir. Ayrıca Türkiye ile girdiği bu rekabet kapsamında petrol tankerlerinin Boğazlardan geçişiyle ilgili sorunları ortadan kaldırmak için de Boğazların by-pass edilmesi fikri ile bağlantılı olarak farklı alternatifler sunmuştur. Diğer yandan, bu dönemde Azerbaycan'ın Hazar Havzası'nda sahip olduğu petrol yatakları ile ilgili olarak Batılı şirketlerle yaptığı anlaşmalardan rahatsızlık duyan Rusya, Hazar'ın hukuki statüsünün belirsizliğini ileri sürerek söz konusu anlaşmaların yasal olmadığını savunmuş ve engel olmaya çalışmıştır.[65]

Orta Asya ve Hazar coğrafyasının Rusya Federasyonu için öncelikli konuma gelmesiyle beraber, Rus güvenlik servisleri Rusya hakimiyeti altındaki BDT'nin yenilenmesi fikrinin arkasındaki en istikrarlı güç olmuştur. Yenilenen politika ile birlikte bu birimlerin en önemli misyonu ise, Rusya'nın etki alanının yaratılabilmesi ve Kafkasya ve Orta Asya petrolleri üzerinde tam kontrolün sağlanması olmuştur. Bu bağlamda, Rusya kendi çıkarları doğrultusunda, bu coğrafyada cereyan eden karışıklıları fırsat bilerek, kendi politikaları doğrultusunda, çatışmalara yön vermiştir. (Abhazya'daki gerginliği Gürcistan aleyhine desteklemek gibi) Böylece, boru hattı güzergahlarını kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmek istemiştir.[66]

Bu bilgiler çerçevesinde Hazar Bölgesi ve Orta Asya petrol ve gaz akışını kontrol etmek, Rusya'ya hem ekonomik hem de politik kazançlar sağlamaktadır. Petrol ve gaz boru hattının ülke topraklarından geçişi Rusya'ya ekonomik gelir ve piyasayı kontrol etme gücünün yanında prestij de kazandırmaktadır. Kendi üretimi ve Hazar ve Orta Asya üretimini birleştirdiğinde Suudi Arabistan petrollerini geçebilen Rusya, gerekli koşulları sağlayabildiğinde dünyanın en önemli petrol ve doğalgaz

[65] Efegil, "Orta Asya Bölgesinin...", ss.53-54.
[66] Elif Hatun Kılıçbeyli, Mahal Emrahov, "Büyük Oyundan...", s.129.

üreticilerinden biri olabilecek potansiyele sahip olabilecektir.[67] Bu potansiyel gücü bağlamında, 21 Nisan 2000'de Başkan Vladimir Putin tarafından onaylanan askeri doktrininde, enerji ve Hazar Bölgesi kaynakları ulusal çıkar olarak ifade edilmiş ve ulusal çıkarlar çerçevesinde ABD'nin enerji politikalarına karşılık Hazar Bölgesi devletleri ile uzun vadeli enerji anlaşmaları imzalamıştır. Son olarak Putin'in Mayıs 2007'de Orta Asya ziyareti sırasında Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan ile enerji alanında yaptığı anlaşmalar ile hem bölge ülkelerinden geçen boru hatları ile Rusya'nın yakın çevre doktrininin uygulamaya konduğu, hem de eski SSCB ülkelerinin Rusya'ya geçmişten gelen bağlılıklarının devam edeceği bir kez daha teyit edilmiştir.[68]

3.4.3. Çin

Çin'in Orta Asya ve Hazar bölgeleri ile ilgili politikalarını şekillendiren, söz konusu coğrafyada çıkarları bulunan diğer devletlerin politikalarıdır.[69] Bu bağlamda ele alındığında, ABD'nin sürdürdüğü küresel hakimiyet politikasının dayattığı baskıyı her geçen gün daha çok hisseden Çin, Orta Asya bölgesinde etki alanını genişletmeye çalışmaktadır. Çin'in Sovyetler Birliği nedeniyle Batı'ya açılma güzergahı olan Orta Asya devletleri ile sınırlı kalan ilişkileri, Birliğin dağılması sonucu bölge cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile hız kazanmıştır. Bu tarihten sonra Çin, bölgede etkinliğini artırmayı hedeflemiştir.[70]

Gittikçe büyüyen ekonomisine yetmeyen Çin kaynakları, Çin'i enerji özellikle de petrol ve doğalgazın temin edilmesi için dış kaynaklara bağımlı kılmaktadır. Bu bağlamda 1993 yılına kadar petrol ihracatçısı bir ülke olan Çin, sürekli büyüme hedefine paralel olarak artan enerji ihtiyacını karşılayamayarak petrol ithalatçısı ülkeler arasına katılmıştır. 2003'de günlük 5.5 milyon varil taleple

---

[67] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...**, ss.178-179.
[68] Kamalov, "Rusya'nın Orta...", ss.90-91-92.
[69] Bülent Uğrasız, "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.4, Sayı.3, 2002, s.227.
[70] Gökçen Oğan, "Çin'in Orta Asya'da Nüfuzu Artıyor", **Stratejik Analiz**, Cilt.6, Sayı.66, Ekim 2005, s.16.

ve günlük 6.5 milyon varil tüketimle, ABD'den sonra ikinci en büyük uluslararası petrol tüketicisi olma yönünde ilerleyen Çin, dünya petrol tüketiminde % 8.2'lik bir paya sahiptir. 2030'lu yıllara gelindiğinde ise bu tüketimin büyüme ile paralel olarak artacağı ve ithalatta % 80 oranında bağımlılığı olacağı öngörülmektedir. Bu veriler çerçevesinde petrol tüketiminin hızla artması beklenen Çin, bu ihtiyacı karşılayabilmek için alternatif kaynaklar bulmak zorunda kalmaktadır. Özellikle Ortadoğu, Batı Afrika ve Latin Amerika ile bu konuda yoğun ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Bunun yanında coğrafi bakımdan yakınlığının sağladığı bir avantaj ile Hazar ve Orta Asya petrollerine de önem vermektedir.[71]

Kazakistan'ın uçsuz bucaksız verimli toprakları ve zengin enerji kaynakları Büyük Avrasya Projesi olarak adlandırılan ulusal hedefleri çerçevesinde Çin'in iştahını kabartmaktadır. 3 milyon km² yüzölçümü olan ve bu kadar geniş topraklarda sadece 15 milyon insanın yaşadığı Kazakistan, 1.3 milyarlık Çin'e oldukça cazip gelmektedir.[72] Bu nedenle 1997 yılında Çin, Kazakistan'ın önemli bir petrol bölgesinde petrol çıkarma ve ulaşımını kapsayan bir anlaşma ile Orta Asya'ya girmiştir. 3 bin km uzunluğundaki petrol boru hattı projesi, Çin'in bölgedeki en önemli girişimlerinden birini oluşturmaktadır.[73] Petrol arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi, üretim ve tüketim arasında meydana gelen petrol açığının kapanması Çin için büyük önem taşımaktadır. Çin tarafında bu gelişmeler yaşanırken elbette Batı'nın da bölgeye yönelik karşı politikaları bulunmaktadır.

Batı dünyası, Orta Asya Devletleri ve Çin'in Uygur bölgesinde paylaştığı 3000 km'lik sınır ve bu sınırın Çin açısından yarattığı potansiyel tehdidi[74] kullanmaktadır. Batı uzun süreden beri bu bölgede Batı yanlısı tampon bir Uygur Devleti oluşturmayı ve bu sayede Çin'in Orta Asya ile olan fiziki bağlantısının kesilmesini istemektedir. Bu bağlamda Kazakistan'dan Çin'e uzanacak petrol boru hattının doğrudan Çin topraklarına gelmesi yerine arada yeni kurulacak bir tampon

---

[71] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...,** ss.141-143.
[72] Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde...**, s.130.
[73] Uğrasız, "Çin'in Hazar ve...", s.230.
[74] Oğan, "Çin'in Orta Asya'da...", s.16.

devlet aracılığıyla geçmesinin Çin'i dengelemek için önemli olacağı düşünülmektedir. Çin ise bu olası senaryolar karşısında alternatif güzergah ve projeler geliştirmeye çalışmaktadır.[75]

3.4.4. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği (AB), dünya enerji tüketiminde % 25'lik paya sahip ABD'den sonra % 16'lık bir payla ikinci büyük enerji tüketicisi konumundadır. Enerji tüketiminin % 50'sini ithalatla karşılayan AB'nin gelecek 20-30 yıl içinde petrol tüketiminde dışa bağımlılığının % 90 seviyelerine ulaşacağı öngörülmektedir. Söz konusu ithalatının yaklaşık % 51'ini OPEC üyesi ülkelerden karşılayan AB, % 21'ini Norveç'ten, % 18'ini ise Rusya başta olmak üzere diğer Hazar ve Kafkasya ülkelerinden karşılamaktadır. AB, özellikle Ortadoğu'ya olan bu yüksek bağımlılık oranını azaltmak amacı ile arz kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik geliştirdiği projeler kapsamında Orta Asya ve Hazar bölgesine özel bir önem vermektedir.[76]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra mevcut hidrokarbon kaynakları ile bağımsız olan ülkelerin bulunduğu Orta Asya ve Hazar bölgesinde başlayan rekabete bölge dışından başta ABD ve AB gibi büyük güçler dahil olmuştur. Ancak ABD'ye nazaran AB, Orta Asya ve Hazar bölgesi söz konusu olduğunda hareket serbestisi daha çok olan bir konumdadır. Bunun en önemli sebebi ise, AB'nin bölgedeki varlığının ABD'ninki gibi bir süper gücün bölgeyi kontrol altına alma çabası gibi algılanmayışıdır. Ayrıca, AB bölgedeki jeopolitik problemleri ekonomik araçlarla çözmek istemektedir.[77] Zira AB, Hazar Bölgesine ABD'ye kıyasla coğrafi olarak çok daha yakındadır. AB, Orta Asya ve Kafkaslar aynı ana kıtayı paylaşmaktadır. Diğer yandan, zaman içinde genişleme sürecine paralel olarak AB, Hazar Bölgesine yüzlerce kilometre daha yaklaşacaktır. Dolayısıyla bölgede yaşanması muhtemel siyasi ya da ekonomik sorunlardan daha çok etkilenebilecek bir konumda

---

[75] Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde...**, s.131.
[76] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel Petrol...**, ss.184-188.
[77] Vural, **Hazar Enerji...**, s.83.

olduğundan AB, söz konusu coğrafyada istikrarı da desteklemektedir. Bu da AB'nin bölgeye karşı emperyalist bir amaç gütmediği şeklinde algılanmaktadır.[78]

AB'nin bölgeye yönelik politikalarında önceliğin ekonomik ilişkilere verildiği görülmektedir. Bu düşünceye paralel olarak geliştirilen Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım (TACIS-Technical Assistance to Commonwealth Independent States) projesi ile söz konusu devletlerin demokrasi ve serbest piyasa ekonomisine geçişleri hedeflenmiştir. Başlangıçtan beri AB, finansman sağlayarak ikili ilişkilerin dışında söz konusu ülkelerle bölgesel işbirliğini de geliştirmeyi amaçlamaktadır.[79]

Diğer yandan AB'nin bölgeye yönelik bir diğer programı; Avrupa, Kafkasya, Asya Taşıma Koridoru (TRACECA-Transport System Europe-Cavcasus-Asia) projesidir. 21. Yüzyılın İpek Yolu olarak adlandırılan TRACECA, eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile gündeme gelmiştir. İpek Yolu'nun ticaret bağlantılarının yeniden canlandırılması için, bu proje kapsamında söz konusu koridor boyunca, artık kullanılamayan yapıların yeniden restore edilerek korunmaları ve işlevsel hale gelmeleri için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. [80]

"Asya'yı Avrupa'ya bağlayan bir ticaret yolu olan TRACECA, Doğu Avrupa'dan başlayıp (Bulgaristan, Romanya, Ukrayna), Türkiye'ye uzanıyor. Karadeniz Üzerinden Gürcistan'daki Poti ve Batum limanlarına ulaşıp, Güney Kafkasya ulaştırma ağları ile bölgeyi karayolundan Türkiye'ye bağlıyor. TRACECA, Azerbaycan üzerinden Hazar feribotları (Bakü-Türkmenbaşı, Bakü-Aktau) ile Orta Asya devletleri Türkmenistan ve Kazakistan'a demiryolu ağları ile ulaşıyor. Bu ülkelerin ulaştırma ağları Özbekistan- Kırgızistan ve Tacikistan üzerinden Çin ve

---

[78] Yelena İ. Urazova, Elif Hatun Kılıçbeyli, "Orta Asya,...", s.254.

[79] İsmail Bozdemir, "Avrupa Birliği-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri" www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa117.doc , 10.02.2009.

[80] Naciye Saraç, "Tarihi İpek Yolu Yeniden Hayata Döndürülüyor", **Azerbaycan Stratejik Araştırma Merkezi**, 21.05.2007 www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=229 - 35k

Afganistan sınırına dayanıyor. Avrupa'ya alternatif ulaşım hattı sunması nedeniyle stratejik önemi bulunan TRACECA, ayrıca, Orta Asya ülkelerinin Uzakdoğu ile yeniden ticari bağlantılarını sağlayıp, tarihi İpek Yolu'nun yeniden önemli bir ticaret yolu haline gelmesine zemin hazırlıyor." [81]

TRACECA programının en önemli araçlarından biri de Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Nakli (INOGATE-Interstate Oil and Gas to Europe) projesidir. AB'nin teknik yardım programı dahilinde SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını ilan eden Cumhuriyetler arasında enerji konusunda bölgesel ilişkileri güçlendirmek amacıyla uygulanan INOGATE programı kapsamında 22 Temmuz 1999'da AB, Avrupa ve Orta Asya ülkeleri arasında bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma 17 Şubat 2001'de yürürlüğe girmiştir. Söz konusu anlaşma petrol ve doğalgaz taşımacılığını geliştirmeyi kolaylaştırmak ve modernleştirmek için kurumsal ve yasal işlemleri düzenleyen, bu sistemin yapımı ve işletimi için gerekli yatırımları çekmeyi hedefleyen devletlerarası bir anlaşmadır.[82]

AB'nin TRACECA ve INOGATE projeleri ile enerji konusunda söz konusu bölgede ağırlık kazanmasının haricinde bölgesel gelişimin sağlanması bakımından ABD ambargolarına maruz kalan İran'ın pozisyonu ile ilgili olarak da AB ve ABD arasında görüş ayrılıkları gündeme gelmektedir. AB'ye göre, ABD'nin bölgedeki siyaseti, Rusya ve İran kastedilerek iki yönde cephe almak ve taraf olmak gibi hatalı bir izlenim oluşturabilmektedir.[83]

3.4.5. İran

İran, günümüze kadar gerek süper güç ABD politikaları, gerek bölgesel sorun ve politikalar sonucu Orta Asya ve Hazar bölgesinde hedeflediğinden daha az bir role ve nüfuza razı olmak zorunda kalmıştır. Söz konusu bölgedeki Müslümanların çoğunluğu Sünni iken, İran'ın Şii ağırlıklı bir nüfusa sahip olması; bölge devletleri

---

[81] Naciye Saraç, "Tarihi İpek Yolu Yeniden Hayata Döndürülüyor"
[82] Vural, **Hazar Enerji...**, ss.84-85.
[83] Yelena İ. Urazova, Elif Hatun Kılıçbeyli, "Orta Asya...", s.254.

için kabul edilemez olan açık teokratik yönetim şekli ve bağımsızlıklarını kazanan devletlerin destek bekledikleri Batı ile olan gerilimli ve istikrarsız ilişkileri, İran'ın bu bölgede hedeflediği kadar etkili olmasını engelleyen faktörlerden birkaçıdır.[84] Yine de tüm bu olumsuzluklara rağmen, sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyüklüğü ile İran'ın bölgede yadsınamaz bir güç olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Bölgedeki ve uluslararası arenadaki etkinliği ABD ambargoları ve ABD'nin kendisini terörist devletler listesine almasıyla sınırlanmış olsa da, özellikle sahip olduğu dev petrol ve gaz rezervleri ile dev Batılı şirketlerin ilgisini çekmiştir.[85]

Daha öncede belirtildiği gibi, Orta Asya'da bulunan devletlerin en temel sorunu uluslararası pazarlara ulaşmada çektikleri sıkıntıdır. Bölge coğrafyasına sıkışıp kalan ülkelerin bu problemi çözmek için önlerinde başlıca iki alternatif bulunmaktadır. Bunlardan biri Rusya Federasyonu, diğeri ise İrandır. Söz konusu ülkeler Rusya'ya olan bağımlılıklarını en aza indirmek istedikleri için İran'ın sahip olduğu coğrafi konum bu ülkeler için bir avantaj sağlamaktadır. Bunun bilincinde olan İran ise bu fırsatı değerlendirmek için kendi menfaatleri doğrultusunda ne gerekiyorsa yapmaya hazırdır. Diğer yandan bu fırsatları daha çok siyasi kazanımlar elde etmek için kullanan İran, [86] Orta Asya ve Hazar bölgesi petrol ve gazının dünya pazarlarına kendi toprakları üzerinden taşınmasının, İran İslam devriminden bu yana yaşadığı yalnızlığı ortadan kaldıracağına ve bu yolla uluslararası sisteme yeniden entegre olabileceğine inanmaktadır. Ayrıca bu ihracat yolu sayesinde İran, Avrupa, Ortadoğu, BDT, Doğu ve Güney Asya'yı birbirine bağlayan kuzey-güney, doğu-batı transit yolunun jeo-ekonomik işlevini yeniden canlandırarak, ekonomik kalkınmasındaki eşitsizlikleri de ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.[87]

---

[84] Mustafa Aydın, "Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği ve Güvenlik: 1989-2003",
Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004,s.156.
[85] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** s.42.
[86] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.211.
[87] Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Asya İran İçin Ne İfade Ediyor?", **Global Strateji,** Sayı.11, 2007, s.101.

İran'ın Orta Asya ve Hazar bölgelerine yaklaşımında; ekonomik çıkarların ideolojik hedeflerin gerisinde olduğu görülmektedir. Ancak objektif açıdan İran ekonomisinin zayıf olması, İran'ın Türk soylu olmaması ve yeni bağımsız Müslüman devletlerin İslami radikalizmden korkmaları; sübjektif açıdan ise, ABD'nin bilinçli ve planlı İran aleyhtarı politika yürütmesi ve bölgedeki liberal ve Batı yönlü Müslüman yönetimleri desteklemesi nedeniyle İran'ın söz konusu coğrafyada nüfuzunun azaldığı görülmektedir. Tüm bu sayılan unsurlar çerçevesinde İran ise, Hazar'ın statüsü tartışmalarında Türkiye ve ABD'nin yoğun muhalefetine rağmen Rusya'yı desteklemeyi bölgede nüfuz alanını genişletmenin bir aracı olarak gördüğü için Rusya Federasyonu şemsiyesi altında bölgede yer edinmeye çalışmaktadır.[88] ABD'yi Orta Asya ve Hazar'dan uzak tutmaya çalışan İran'ın Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile ortak bir sınırının kalmadığı Rusya ile yaptığı bu işbirliği söz konusu siyasi kazanımları elde etme arzusunun bir göstergesidir. Zira Rusya cephesinde de paralel bir yaklaşım söz konudur. Bölgedeki Amerikan varlığı ve faaliyetleri bu iki ülkenin yüzyıllardan beri süren düşmanlıklarını geçici olarak bir kenara bırakmalarına vesile olmuştur.[89]

3.5. Hazar'da Sürdürülen Enerji Mücadelesi

Petrolün bulunduğu her bölgede olduğu gibi Hazar'da da sorunlar vardır. Bunların başında Hazar'ın statüsü ile ilgili belirsizlik gelmektedir. Kıyıdaş devletlerin her biri, Hazar'ın statüsünü farklı şekilde tanımlamaktadır. Çünkü burada bulunan petrolün paylaşımı, yapılan her farklı yorum ve tanımlama ile değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla kazanacak ya da kaybedecek çok şeyleri olduğunu bilen kıyı devletlerinin tümü ulusal çıkarlarını hesaba katarak farklı tezler üzerinde durmaktadırlar.

---

[88] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** ss.213-214.
[89] Kleveman, **Yeni Büyük...,** s.153.

3.5.1. Hazar'ın Coğrafyası

371 bin km²'lik bir alanı kapsayan Hazar Denizi'nin kuzeyden güneye uzunluğu 1200 km, batıdan doğuya uzunluğu 320 km ve su hacmi ise 76.700 km³'tür.[90] Ortalama derinliği 184 metre olmakla beraber, suyun en derin noktası Azerbaycan'a ait Lenkeran bölgesinde 1200 metre, en sığ noktası ise kuzeyde Volga Nehri'nin döküldüğü alanda ve 5 metre civarındadır. Hazar'ın toplam uzunluğu 7010 km'dir. Hazar'da Kazakistan 2340 km, Rusya 1930 km, Türkmenistan 1200, Azerbaycan 800 km ve son olarak İran 740 km uzunluğunda kıyıya sahiptirler.[91] Hazar derinliğine ve su sirkülasyonuna göre 3 kısma ayrılarak incelenmektedir. Kuzey kısmı toplam yüzey alanının %28'ini kaplamakla beraber su derinliği 6.2 metredir. Bu kısımda su sirkülasyonu saat yönünde olmaktadır. %36'lık bir alan kaplayan orta kısmın derinliği 176 metre iken, diğer %36'lık alanı kaplayan güney kısmı ise ortalama 325, en fazla 1000 metre derinliğe sahiptir. Bu iki alanda da sirkülasyon saat yönünün tersinedir.[92]

Hazar, Hazar'a dökülen nehir sularının %82'sini karşılayan Volga Nehri ile birlikte 130'dan fazla çeşitli ölçeklere sahip akarsu tarafından beslenmekte ve Don ve Volga nehirleri arasındaki bağlantı kanalları ile Karadeniz'e bağlanmaktadır.[93]

3.5.2. Hazar'ın Statüsü Sorunu

Hazar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar Sovyet ve İran çıkarlarının çatıştığı bir coğrafya olmuştur. Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ı da sınırlarına almış olması sebebiyle Sovyetler Birliği fiilen Hazar'ın büyük bir bölümüne hakim olmuştur. Dağılan SSCB'den sonra ise Hazar'a kıyısı olan 3 yeni

---

[90] Cavid Abdullayev, "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt.48, Sayı.1–4, 1999, s.256.
[91] Sinan Oğan, "Hazarda Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", **Avrasya Dosyası,** Cilt.7, Sayı.2, Yaz 2001, s.145.
[92] Hatem Cabbarlı, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", 12.05.2006.
http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89, 19.01.2009
[93] Oğan, "Hazarda Tehlikeli...," s.146.

devletin (Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan) ortaya çıkmasıyla o güne kadar söz sahibi iki olan devlet sayısı beşe çıkmıştır. Böylece kıyıdaş devletler deniz üzerindeki haklarını, çıkarlarını, doğal kaynakların çıkarılması ve işletilmesi ile donanma bulundurma haklarını yeniden gözden geçirerek tartışmaya başlamışlardır. Hazar'ın statüsü üzerinde bu tartışmalar sürerken ise sık sık atıfta bulunulan iki anlaşma vardır. Bunlar 1921 ve 1949 yıllarında Sovyetler Birliği ve İran arasında imzalanmış olup, gemilerin hareket özgürlüğünü ve balıkçılıkla ilgili basit konuları içeren anlaşmalardır. Dolayısıyla, Hazar'ın statüsünün belirlenmesi bakımından tartışmaları sonlandırabilecek bir içerikleri de yoktur.[94]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber 1991 yılından sonra ortaya çıkan sınır anlaşmazlığı, yeni bağımsız olan devletler için öncelikle egemenlik sorunu, sonrasında ise ekonomik bir problem olmaktadır. Kaynakların kullanılabilmesi için öncelikle Hazar'daki bu egemenlik yani sınır anlaşmazlığı sorunu çözüme kavuşturulmalıdır. Çözümsüzlüğün başladığı nokta ise, Hazar'ın statüsünün neye göre belirleneceği ve sınırların nasıl tanımlanacağı ile ilgilidir. Bu noktada ise 3 farklı yaklaşım ortaya çıkmaktadır: Hazar bir deniz midir?, Göl müdür? yoksa bir su havzası mıdır?[95]

3.5.2.1. Hazar'ın Deniz Olduğu Yaklaşımı

Hazar'ın statüsüyle ilgili anlaşmazlık Hazar'ın deniz olduğu yaklaşımı üzerine kurulursa bu noktada 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS) geçerli olmaktadır. BMDHS'nin 122. maddesinde kapalı veya yarı kapalı deniz "iki veya daha fazla devlet tarafından etrafı çevrilmiş ve başka bir denize veya okyanusa dar bir çıkışla bağlanan veya tamamen veya esas itibariyle iki veya daha

---

[94] Bülent Olcay, "Avrasya'da Hazar Denklemi" **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası,** Der. İdris Bal, Ankara, ALFA Basım Yayın Dağıtım, 2001, s.378.

[95] Aslan Yavuz Şir, "Hazar'ın Statüsü, Jeopolitiği ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri", **Global Strateji,** Sayı 12, Kış 2008, s.123.

fazla sayıdaki kıyı devletinin karasuları ve münhasır ekonomik bölgesinden oluşan bir körfez, havza veya deniz anlamına gelir." şeklinde tanımlanmıştır.[96]

BMDHS'nin bu tanımına göre, Don ve Volga kanallarıyla Karadeniz'e, daha sonra ise açık denizlere çıkma imkanı olan Hazar, yarı kapalı bir deniz olarak değerlendirilebilmektedir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarında uluslararası su yolu rejimi uygulanabilecek ve Hazar'a kıyısı bulunan devletler bu kanallardan transit geçiş yapma hakkını kullanabileceklerdir.[97] Ayrıca, ister kapalı ister açık deniz olsun eğer ki Hazar bir deniz olarak kabul edilecek olursa, BMDHS'ye göre kıyıdaş devletlerin her birinin 12 millik karasuları, 200 mili aşmayan münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı olacaktır. Ancak Hazar'a kıyısı bulunan ülkeler arasında bu uygulamaya izin verecek bir mesafe olmadığı için bu noktada BMDHS'nin 15. maddesi gereğince devletlerin orta noktayı esas alarak sınırlarının belirlenmesi durumu gündeme gelecektir.[98]

3.5.2.2. Hazar'ın Göl Olduğu Yaklaşımı

Uluslararası göllerin paylaşımı ve kullanımı ile ilgili olarak genel geçerliliği olan uluslararası hukuk kurallarının varlığından söz etmek mümkün olmadığı için,[99] Hazar'ın paylaşılması konusunda kıyı devletlerin uzlaşması ve anlaşması önem teşkil etmektedir. Ancak günümüze kadar bu konuda ilgili devletler arasında bir uzlaşma sağlanamamakla beraber, Hazar'ın göl olarak değerlendirilmesi konusunda bile farklı görüşler öne sürülmektedir. Bu görüşlerden biri olan ortak kullanım (condominium) anlayışına göre, iki devletin bir ülke üzerinde devlet yetkilerini beraberce ve eşit şekilde kullanmaları söz konusudur. Yani, o alan üzerinde ilgili devletlerden herhangi birinin üstünlüğü söz konusu olmamakla beraber, ilgili devletler söz konusu alan üzerinde yetkilerini birlikte kullanmaktadır.[100]

---

[96] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," s.34.
[97] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.267.
[98] Şir, "Hazar'ın Statüsü...," s.123.
[99] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü...," s.34.
[100] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.268.

Ulusal sektörlere bölünme yaklaşımında ise normal usul, her iki ülkeye ait sınırların antlaşma yolu ile belirlenmesidir. Eğer ortada yapılmış bir antlaşma yoksa, gölün orta hattının sınır çizgisi olarak kabul edilmesi gerekmektedir.[101] Ancak tüm bu bilgiler ışığında, Hazar'a kıyısı bulunan devletlerin sınır çizgisi ya da diğer bölünme yöntemleri üzerinde bir uzlaşma sağlayamadıkları bilinmektedir. Bu noktada sorun, Hazar'ın hangi yaklaşıma göre ne şekilde bölüneceği değil, bölünmesi durumunda ortaya çıkacak egemenlik kaybı ve bunun ekonomik çıkarlara vereceği zarardır.[102]

3.5.2.3. Hazar'ın Su Havzası Olduğu Yaklaşımı

Bu görüşe göre, kendine özgü jeolojik şartlarda meydana gelmiş bir su havzası özelliğinde olan Hazar, sahip olduğu bu farklı özellikler nedeniyle mevcut uluslararası hukuk normlarına ve pratiklerine göre bir düzenlemeye tabi tutulamamasından dolayı ne göl ne de bir deniz olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla Hazar'a kıyısı olan devletler arasında yeni ve Hazar'ın özelliklerine uygun hukuki bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer bir ifadeyle, kıyıdaş devletlerin kendi sektörlerinde kalan bölgeler de dahil olmak üzere, tüm balıkçılık alanları, deniz yatakları ve deniz taşımacılığı şartları üzerinde ortak kullanım esası kabul edilmelidir.[103]

3.5.3. Hazar'ın Statüsü Tartışmalarında Ülkelerin Tezleri

3.5.3.1. Rusya

Orta Asya ve Kafkasya'ya özel olarak ilgi gösteren Rusya'nın bu ilgisi, bölgedeki stratejik çıkarlarının yanında, bölgenin sahip olduğu doğal gaz ve petrol zenginlikleriyle paralel düşünülmektedir.[104] Bu bağlamda SSCB'nin çöküşüyle

---

[101] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," s.35.
[102] Şir, "Hazar'ın Statüsü...," s.123.
[103] Harp Akademileri Komutanlığı, **Orta Asya-Hazar...,** s.73.
[104] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.272.

başlayan Hazar'ın statüsü tartışmalarında en önemli oyunculardan biri olarak karşımıza çıkan Rusya, konuyu ilk olarak Ekim 1993'de gündeme getirmiştir. 1921 ve 1940 yıllarında İran ile yapılan antlaşmaların Hazar'ın yasal rejimini belirleyen ve hala yürürlükte olan antlaşmalar olduğunu savunan Rusya'nın bu tartışmada savunduğu ilk tezi açık denize doğal bir çıkışı olmayan Hazar'ın bir göl olduğudur.[105]

Rusya diğer denizlere doğal bağlantısı olmaması sebebiyle BMDHS'nin Hazar'a uygulanamayacağını ileri sürmüştür. Rusya'nın savunduğu bu tezin altında yatan nedenlerden biri, Rusya'nın Hazar'ı Baltık Denizi'ne ve Karadeniz'e bağlayan Volga ve Don kanallarının yapay su yolu olduğu gerekçesiyle uluslararası hukukun konusu olmadığını vurgulamaktır.[106] Çünkü Rusya bu su kanallarındaki geçiş rejimini kendi ulusal yasaları ile düzenlemektedir.[107] Aksi takdirde Rusya'nın kendi akarsuları üzerindeki hakimiyeti sınırlanmış olacaktır.[108]

Hazar'ın deniz statüsünü kendi ulusal çıkarlarına ters gören Rusya Hazar'ı kapalı bir su havzası olarak tanımlamış ve taraflara Hazar'da ortak yönetim esasına dayalı özel bir statü önermektedir. Hazar'ı kıyıdaş devletlerle ortak kullanmak isteyen Rusya, sektörel bölünme fikrine karşı çıkmakta ve bu doğrultuda Hazar'da tek taraflı uygulamaların kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır.[109] Hazar'ın bölünmesi fikrine karşı çıkan Rusya'nın bu yaklaşımındaki dayanak noktası ise, 1940 yılında İran ile yaptığı anlaşmanın 16. maddesidir. Bu madde, antlaşmanın üç yıl süre ile geçerli olduğunu ve üç yılın sonunda feshedilmediği taktirde süresiz uzayacağını belirten bir içeriğe sahiptir.[110]

---

[105] Oğan, "Hazarda Tehlikeli...," s.155.
[106] Olcay, "Avrasya'da ...", s.378.
[107] Selçuk Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.53, Ocak-Aralık 1998, Sayı 1-4, s.110. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5535.pdf, 22.12.2008
[108] Şir, "Hazar'ın Statüsü...," s.124.
[109] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** ss.244-245.
[110] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," s.36.

Diğer yandan SSCB sonrası bağımsızlığını kazanan üç kıyıdaş devlet olan; Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın uluslararası petrol şirketleri ile Hazar'daki hidrokarbon kaynakları üzerine anlaşmalar yapıp, Batı desteğini almasıyla Rusya'nın, Rusya-İran ve Sovyet Birliği-İran arasında geçmişte yapılan anlaşmalar ışığında desteklediği yaklaşımı değiştirmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Azerbaycan'ın bağımsızlığından beri Batılı uluslararası petrol şirketleri ile devam eden görüşmeleri 1994 yılında bir anlaşmayla sonuçlanmış ve Rusya ve Rusya'nın Lukoil petrol şirketi ilk zamanlar bu görüşmelerden dışlanmıştır. Ancak bir darbe sonucu iktidardan uzaklaştırılan Elçibey'den sonra iktidara gelen Aliyev, sonunun Elçibey gibi olmasından çekindiği için Asrın Anlaşması'nda kendi ulusal petrol şirketinden %10'luk bir payı Rusya'ya vermiştir.[111] Ancak bu durum Rusya yönetimini zor durumda bırakmıştır; çünkü Rusya bir taraftan sektörel bölünmeye karşı çıkarken, diğer yandan sektörel bölünmeyi esas alan bir anlaşmaya taraf olmuştur. Zira Lukoil'in bir devlet şirketi olmasıyla bağlantılı olarak Rusya'nın Hazar'ın sektörel bölünme konusundaki tezlerinin çürüdüğü iddia edilmiştir.[112]

Başlangıçta Hazar'ın kıyı devletleri tarafından bölüştürülmesine kesinlikle karşı çıkan Rusya, zaman içinde yaşanan gelişmeler ve özellikle de Azerbaycan'ın uluslararası petrol şirketleriyle anlaşması sonucu bölgede gerçekleşen fiili oluşumun dışında kalmamak için girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bu bağlamda, 1998 yılında Rusya, Hazar'ın deniz tabanının eşit uzaklık ilkesine göre bölünmesi konusunda taviz vermiş ve Kazakistan ile su yüzeyini ortak kullanıma olanak tanıyan bir anlaşma imzalamıştır. 2001 yılında benzeri bir anlaşma da Azerbaycan ile imzalamıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise, Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan Hazar'ın deniz yatağının bölünmesi konusunda orta hat esasına dayalı üç taraflı bir anlaşma imzalanmış ve böylece Hazar'ın kuzey kıyılarındaki uzlaşma resmi olarak üç taraflı bir hale gelmiştir.[113]

---

[111] Oğan, "Hazarda Tehlikeli...," s.156.
[112] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.277.
[113] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," s.37.

Rusya'nın o güne kadar savunduğu fikirden taviz vererek Hazar'ın dibinin sektörlere bölünmesini kabul etmesinde ise Rusya'nın kendi ulusal sektörüne giren Xvalınskaya yatağında çok zengin petrol yataklarının bulunması da oldukça önem teşkil etmiştir.[114]

Bu son gelişmelerle Rusya, İran ile beraber savunduğu ortak egemenlik iddiasından uzaklaşarak, İran'ı yalnız bırakmıştır. Nitekim Rusya'nın bu politikasından çekinmek için de bir nedeni yoktur; çünkü Rusya'nın Hazar'ı sadece İran ile ya da hem İran hem de yeni bağımsız diğer devletlerle paylaşması arasında çok ciddi farklar yoktur. Her iki durumda da Rusya çıkarları doğrultusunda politikalar yürüterek kazançlı taraf olabilmektedir. Her şeyden önce yeni ortaya çıkan devletler hala birçok konu da Rusya'ya bağımlı yaşamaya devam etmektedir.[115]

3.5.3.2. Azerbaycan

Dünyada ilk gaz yağının hazırlandığı, ilk petrol sondaj kuyusunun açıldığı, ilk petrol boru hattının yapıldığı ve denizde ilk petrol gaz platformunun yapıldığı yer Azerbaycan'dır.[116] Özellikle Batı sermayesini bölgedeki enerji kaynaklarına çekmesiyle dikkatleri üzerine toplayan Azerbaycan, SSCB'nin dağılmasından sonra Hazar'da en aktif kıyıdaş ülkelerden biri olmuştur.[117]

İlk olarak Hazar'ı göl olarak tanımlayan Azerbaycan, Hazar'ın ya tamamen ulusal sektörlere bölünmesi ya da bölgenin ortak kullanıma açılması tezini savunmuştur.[118] Ancak Rusya ve İran'ın Hazar'ın ortak kullanıma açılması konusundaki ısrarlı politikaları karşısında, savunduğu bu tezden uzaklaşmıştır. Zira, Rusya ve İran'ın Hazar'ı göl olarak tanımlamasının nedeni, Hazar'ı BMDHS'nin

---

[114] Oğan, "Hazarda Tehlikeli ...," s.157.
[115] Şir, "Hazar'ın Statüsü...," s.126.
[116] Nesrin Sarıahmetoğlu Karagür, **Petrolün Sihirli Dünyası Bakü,** İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık 2007. s.10.
[117] Oğan, "Hazarda Tehlikeli...," s.159.
[118] Hatem Cabbarlı, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", 12.05.2006.
http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89, 19.01.2009

dışında tutmak ve anlaşmazlığı çözerken 1921 ve 1949 anlaşmalarının geçerliliğini savunmaktır. Bu sebeple Azerbaycan, Hazar'da 1982 BMDHS'nin uygulanmasını savunarak, deniz hukuku sözleşmesi çerçevesinde her bir kıyı devletin münhasıran egemenliğini kullanacağı ulusal sektörlere bölünmesi gerektiği fikrini desteklemeye başlamıştır.[119]

Esasen Azerbaycan için önemli olan, Hazar'ın göl ya da deniz olarak tanımlanması değil, yapılan tanımlama sonucunda elde edeceği münhasıran egemenlik hakları çerçevesinde ulusal egemenlik alanının belirlenmesidir. Bu yüzden, statüsü netlik kazanana kadar, Hazar kıyısı devletlerinin kendi bölgesinde bulunan petrol ve doğal gaz rezervlerini işletmesini desteklemektedir.[120]

Diğer yandan, Azerbaycan'ın Hazar'ın statüsü anlaşmazlığının çözümündeki duruşu, Türkmenistan ile birlikte önemli bir rol oynamaktadır. Bu iki devlet 1998 yılı başında, Hazar'ı orta hat prensibine göre ulusal sektörlere bölme konusunda anlaşmış, ancak bunun nasıl yapılacağı konusunda ve hangi yönteme göre uygulanacağı üzerinde bir uzlaşma sağlayamamışlardır.[121] Hazar'ın statüsü konusunda Türkmenistan ve Azerbaycan'ın karşı karşıya gelmesinin asıl nedeni ise, Azeri, Kepez, Çırag, ve Güneşli yataklarıdır. Bunlar Azerbaycan'ın ulusal sektöründe bulunan ve petrol ve gaz rezervleri bakımından oldukça zengin yataklardır. Azerbaycan'ın Türkmenistan'a karşı çıktığı nokta ise Azeri ve Çırag yataklarının Hazar'ın Türkmenistan ulusal sektöründe gösterilmesidir.[122]

1998 yılındaki Türkmenistan ve Azerbaycan'ın Hazar'ın orta hat prensibinde ulusal sektörlere bölünmesi konusundaki anlaşmalarını takiben, Rusya'nın Kazakistan ve Azerbaycan karşısında tavizler vererek bu doğrultuda deniz yatağının bölünmesi ile ilgili yaptığı anlaşmalar takip etmiştir.[123]

---

[119] Oğan, "Hazarda Tehlikeli ...," s.160.
[120] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.277.
[121] Şir, "Hazar'ın Statüsü...," s.128.
[122] Hatem Cabbarlı, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", 12.05.2006. http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89, 19.01.2009
[123] Oğan, "Hazarda Tehlikeli...," s.160.

Azerbaycan'ı Hazar'a kıyısı bulunan diğer devletlerden ayıran en temel farkı ise ulusal sektörü olarak kabul ettiği alanları Azerbaycan Anayasası ile güvence altına almış olmasıdır. 1995 Anayasasına göre, "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin iç suları, Hazar Denizi'nin (Gölü'nün) Azerbaycan Cumhuriyeti'ne ait olan kısmı ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nin hava sahası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin arazisi sayılır." Böylelikle Azerbaycan kendi ulusal sektörünü Azerbaycan toprak bütünlüğü içerisinde göstermiştir.[124]

3.5.3.3. İran

İran'ın görüşleri daha çok Rusya'nın görüşleri ile örtüşmektedir. Tahran'a göre, 1940 İran ve Rusya arasında yapılan anlaşma hala geçerli olmakla beraber, Hazar'a kıyısı bulunan diğer devletlerin yaptığı tek taraflı uygulamalar bu anlaşmanın ihlali anlamına gelmektedir.[125] Hazar'ı bir sınır gölü olarak tanımlayan İran, Hazar'ın statüsü konusunda sürekli bir tezi desteklememektedir. Bu bağlamda zaman zaman Hazar'ı % 20 prensibi ile beş eşit parçaya bölmeyi savunan İran, zaman zaman da ortak kullanmayı desteklemektedir. Bu çerçevede İran'a göre, Hazar'ın statüsü sorunu çözüme kavuşturuluncaya kadar 1940 anlaşması ile gelen mevcut durum korunmalıdır. Dahası statü sorununun bu anlaşmaya taraf olan Rusya ve İran arasında çözülmesini ve dolayısıyla diğer kıyı devletlerin bu bağlamda Rusya ve İran arasında alınan kararlara uyması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bu noktada İran, eski SSCB cumhuriyetlerinin 21 Aralık 1991'de imzaladıkları Almatı Deklarasyonu ile SSCB'nin ortak mirasçıları olmayı kabul ettiklerini göz ardı etmektedir.[126]

İran'ın Hazar'ın statüsü tartışmalarında en çok karşı karşıya geldiği ülkelerin başında Azerbaycan gelmektedir. Hazar'a yabancı güçlerin girmesini istemeyen İran, rahatsız olduğu Azerbaycan dış politikalarını her fırsatta diplomatik yollardan eleştirmektedir. Bir yandan Hazar'da her geçen gün güçlenen ABD ve Batı nüfuzu

[124] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," s.37.
[125] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk ...," s.277.
[126] Oğan, "Hazarda Tehlikeli ...," s.166.

diğer yandan devam eden ABD ambargosu nedeniyle Hazar'da hak ettiği payı alamadığını düşünmektedir. Her ne kadar 1994'de Azerbaycan'ın yabancı petrol şirketleri ile yaptığı Asrın Anlaşması'nda İran'a %5'lik bir pay verildiyse de ABD'den gelen baskılar nedeniyle Azerbaycan bundan vazgeçmek zorunda kalmıştır.[127] Tahran ise, Azerbaycan'ı ABD ve Batıyı Güney Kafkasya ve Hazar bölgesine taşımakla suçlamıştır.[128] Bunun üzerine iki ülke arasında kopukluk meydana gelmiş ve İran, Hazar'ın statüsü anlaşmazlığındaki belirsizliği öne sürerek Nisan 1995'te Asrın Anlaşması'nı tanımadığını bildirmiştir.[129]

Uzun süre Hazar'ın statüsü konusunda Rusya'nın tezini destekleyen İran, 1998 yılında Rusya ve Kazakistan arasında Hazar'ın kuzeyinde deniz tabanının bölünmesini kabul ettikleri anlaşmayı imzalamalarıyla, Hazar'a ilişkin politikasında yalnız kalmıştır.[130] Bu anlaşmanın hemen sonrasında Tahran, Hazar'ın beş kıyı ülkesinin rızası olmadan paylaşılmasının kabul edilemeyeceğini açıklayarak, bütün eski SSCB Cumhuriyetlerinin 1921 ve 1940 anlaşmalarına bağlı olduğu gerekçesiyle Rusya ve Kazakistan'ın yaptığı anlaşmayı BM nezdinde protesto etmiş ve herhangi bir iki taraflı anlaşmanın geçerli olmayacağını bildirmiştir. Tüm bu gelişmeler ise İran ve Türkmenistan'ın yakınlaşmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, İran ve Türkmenistan, Hazar'ın sadece tek bir hukuksal statüsünün olabileceğine, kaynakların adil ve eşit bölüşülmesi gerektiğine ve diğer üç devlet arasında yapılan anlaşmaların geçersiz olduğuna dair bir bildiri yayınlamışlardır. 2003 yılına gelindiğinde ise, İran ve Türkmenistan, uluslararası hukuk ilkelerine ve BMDHS'e uygun olarak Hazar'ın güneyinde deniz yatağının paylaşılması konusunda bir anlaşma imzalamışlardır. Bu anlaşmayla Hazar'ın güneyinde de kuzeydekilere karşı bir ittifak oluşturulmuştur.[131]

---

[127] Oğan, "Hazarda Tehlikeli ...," s.167.
[128] Cavid Veliev, "Ahmedinecat'ın Azerbaycan Ziyareti", 03.09.2007. www.tusam.net/makaleler.asp?id=1019&sayfa=23, 25.01.2009
[129] Hatem Cabbarlı, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", 12.05.2006. http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89, 19.01.2009
[130] Atay Akdevelioğlu, "İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası" **Stratigma Dergisi,** Kasım 2003, Sayı 10. http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_04.html.
[131] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," s.41.

Genel olarak İran'ın Hazar'ın statüsü konusundaki politikaları değerlendirildiğinde, Hazar'ı uluslararası aktörlerin özellikle de ABD'nin nüfuz alanının dışında tutmaya gayret ettiği görülmektedir.[132] İran'ın ortak egemenlik ve ortak kullanım ilkelerine destek vermesi ise, pratikte uygulanabilirliği söz konusu olmayan beklentilerini yansıtmaktadır. İran ise ısrarla bu iddiasını müzakere konusu yaparak, Hazar'da siyasi bir pozisyon elde etmeye çalışmaktadır. Tahran'a göre, çözümlenmemiş bir Hazar sorunu, anlaşma ile çözülerek kaybedilmiş egemenlik haklarından daha yararlıdır.[133]

3.5.3.4. Kazakistan

Kıyı şeridinin geniş olması nedeniyle Hazar'da yaklaşık % 29.6'lık bir payla en büyük alana sahip olan Kazakistan, Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak savunduğu tezi 1994 yılında açıklamıştır. Buna göre Kazakistan; Hazar'da 1982 BMDHS'nin geçerli olması gerektiği görüşünden yola çıkarak her bir kıyı devletinin 12 millik ulusal karasularına sahip olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, denizin ulusal sektörlere bölünerek münhasır ekonomik bölgelerin belirlenmesi ve buna paralel olarak her kıyıdaş devletin bu alanlarda egemenlik haklarını kullanabilecek serbestiye sahip olması gerektiğini ifade etmiştir.[134]

Azerbaycan gibi Kazakistan için de asıl önemli olan Hazar'ın paylaşılması ile ilgili olarak nasıl tanımlandığı değil, kendi egemenlik alanlarının belirlenmesi ve tanınmasıdır. Bu bağlamda temelde aynı görüşü savunan iki ülke arasındaki tek fark ise Azerbaycan'ın Hazar'ın tümüyle ulusal sektörlere bölünmesini desteklemesi karşısında Kazakistan'ın sadece deniz yatağının bölüşülmesini yeterli görmesi ve münhasır bölgeler dışında ortak kullanımı kabul etmesidir. Kazakistan, bu görüşünü 1998 yılında Hazar'ın su yüzeyinin ortak kullanımı ve deniz dibinin orta hat prensibine göre bölünmesi konusunda Rusya ile yaptığı ikili anlaşma ile

---

[132] Akdevelioğlu, "İran'ın Orta Asya..."
http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/makale_04.html.
[133] Şir, "Hazar'ın Statüsü...," s.126.
[134] Oğan, "Hazarda Tehlikeli ...," s.164.

sürdürmüştür.[135] Bu anlaşmanın bir benzerini 2001 yılında Azerbaycan ile yapan Kazakistan'ın bu tutumu sonucunda ise Hazar'ın kuzeyinde statü konusunda bir uzlaşmaya varılmıştır.[136]

Hazar'daki statü anlaşmazlığı çerçevesinde Kazakistan ve Türkmenistan arasındaki ilişkilere bakıldığında ise, 1997 yılında yayınlanan iki bildiri göze çarpmaktadır. Bunlardan biri; iki devlet arasındaki ilişkilerde işbirliğini geliştirmeyi esas alırken diğeri ise doğrudan Hazar'ın statüsü ile ilgilidir. Hazar'ın statüsü ile ilgili olan bildiride öne çıkan 1. maddede ise, statüyü belirleyecek olan anlaşmanın imzalanması sürecinde bölgede orta hat esasına dayalı ülkesel ve idari sınırların muhafaza edilmesi ifadesine yer verilmiştir. Ancak bu bildiride yer alan orta hat ilkesi bir anlaşma ile kesinleşmemiştir.[137]

Hazar'ın statüsü ile ilgili olarak Türk cumhuriyetleri arasında konuya en temkinli yaklaşan ülkenin Kazakistan olduğu göze çarpmaktadır. Bir yandan yeni gelişen bir ülke olarak sermaye açığını kapatmak isteyen Kazakistan, diğer yandan içinde barındırdığı önemli ölçüdeki Rus nüfusu sebebiyle Rusya'yı direkt olarak karşısına almak istememekte ve Hazar'ın statüsü ile ilgili görüşmelerde diğer Türk cumhuriyetlerine göre daha hassas ve uzlaşmacı bir tavır sergilemektedir.[138]

3.5.3.5. Türkmenistan

1997 yılına kadar, yeni statü belirlenene kadar 1921 ve 1940 anlaşmalarına uygun olarak uygulamalara yön verilmesi gerektiğini savunan Türkmenistan'ın[139] tutumunun, diğer dört ülkeyle karşılaştırıldığında daha belirsiz ve istikrarsız bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. İlk yıllarda Rusya ve İran'ın baskıları sebebiyle Türkmenistan, Hazar'da 45 millik münhasır yetki alanının dışında kalan bölgelerde

---

[135] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk ...," s.279.
[136] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.258.
[137] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," ss.39-40.
[138] Hatem Cabbarlı, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", 12.05.2006. http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89, 19.01.2009
[139] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.280.

ortak kullanımı esas alan bu iki devletin görüşlerini benimsemiştir. Ancak 1998 yılına gelindiğinde daha farklı bir tutum sergileyerek paylaşımın orta hat prensibine göre yapılması gerektiği fikrini destekleyerek Azerbaycan'ın tezine yakınlaşmıştır. Ancak aynı fikri savunmaya başlayan Türkmenistan ve Azerbaycan bu sefer de petrol yatakları yüzünden kendi aralarında fikir ayrılığına düşmüşlerdir.[140]

Türkmenistan 1997 yılında, Azerbaycan'a ait olan Azeri ve Çırag petrol yatakları üzerinde hak iddia etmiş ve Azerbaycan tarafından konulan bu yatakların isimlerini değiştirmiştir.[141] Azerbaycan ise Türkmenistan'ın bütün bu iddia ve tepkilerine rağmen adı geçen bu yataklar üzerine yabancı petrol şirketleri ile anlaşmalar imzalamış, 1997 yılında yine bu yataklardan petrol çıkarmış hatta dünya pazarlarına bu petrolü ulaştırmıştır.[142]

Azerbaycan ile söz konusu yataklar yüzünden yaşanan sorunlar, Türkmenistan'ın İran'a yakınlaşmasına neden olmuştur. Hatta Türkmenbaşı, İran'ın davet edilmemesini gerekçe göstererek Rusya'nın daveti ile Hazar'ın statüsü ile ilgili yapılacak olan görüşmeye katılmamış ve Hazar'daki statü sorununun ancak beş ülkenin katılımı ile çözümlenebileceğini belirterek, ikili anlaşmalarla bu sorunun çözülmesine karşı çıkmıştır.[143] Bu bağlamda Hazar'ın kuzeyinde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasında varılan uzlaşmaya karşı çıkmış ve İran ile beraber bu üç devlet arasında yapılan anlaşmaların geçersiz olduğunu ileri sürmüştür.[144] Türkmenistan'ın Rusya, Kazakistan ve Azerbaycan anlaşmaları sonrasında İran'a yakınlaşmasının asıl sebebi ise, Türkmenistan ve Azerbaycan arasındaki sorunlu petrol yataklarının kısa vadede çözüme ulaştırılamayacağı düşüncesiyle sonucunda Azerbaycan'a karşı destek arayışıdır.[145]

---

[140] Çolakoğlu, "Uluslararası Hukukta...", ss.112-113.
[141] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.280.
[142] Hatem Cabbarlı, "Hazar'ın Hukuki Statüsü", 12.05.2006. http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89, 19.01.2009
[143] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.253.
[144] Terzioğlu, "Hazar'ın Statüsü ...," s.42.
[145] Abdullayev, "Uluslararası Hukuk...," s.281.

3.5.4. Hazar'ın Enerji Kaynaklarının Ulaşım Sorunu ve Uluslararası Rekabet

Enerji kaynakları, özellikle petrolün bulunduğu bölgeler, petrolün üretilmesi, piyasalara arzı ve fiyatlandırılması gibi meseleler devletlerarası politikaların oluşmasında oldukça önemli bir etkiye sahiptir.[146] Bu çerçevede 19. yüzyıldan itibaren enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimini elinde tutmak ve piyasalara ulaşım güzergahını belirleyerek denetim altına almak güçlü ve büyük devletlerin temel hedefleri arasında yer almaktadır. Bu nedenden dolayı tarihte birçok sosyo-politik olayın kaynağında bu enerji kaynaklarının kullanımı, elde edilmesi ya da nakli ile ilgili çıkar çatışmalarının bulunduğu bilinmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya ve Kafkasya bölgesinde ortaya çıkan "yeni büyük oyun" olarak adlandırılan uluslararası mücadelenin kaynağında da yine bu enerji kaynaklarının elde edilmesi ve nakli ile ilgili çıkar çatışması vardır.[147]

"Bölgede ABD, Türkiye ve Azerbaycan Doğu-Batı hattında, Rusya ve İran ise Kuzey-Güney hattında işbirliği yapmaktadır. Rusya ve İran hattı arasında Gürcistan daha çok ABD-Türkiye eksenine yakın iken Ermenistan, Rusya-İran yakınlaşmasına sıcak bakmaktadır. Tam bu eksenlerin kesişme noktası olan Dağlık Karabağ sorunu ise Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki bir toprak muhalefetinin ötesinde, iki eksenin bölgedeki çıkar çatışmasına sahne olmaktadır."[148]

Orta Asya'da Hazar'a kıyısı olan yeni bağımsız devletler mevcut jeopolitik konumları nedeniyle herhangi bir uluslararası suya çıkışı bulunmayan, dünya piyasaları ile doğal bir bağlantısı olmayan birer kara devletleridir. Bu nedenle söz konusu devletlerin kaynaklarının geliştirilmesi, petrol ve doğal gazın taşınması konularında Batıya ve diğer sanayileşip gelişmiş ülkelere bağımlıdırlar. Dolayısıyla bu yeni bağımsız devletlerin en önemli sorunları uluslararası taşıma, koridor ve boru

---

[146] "Orta Asya'daki mevcut petrol ve Gaz Rezervleri-Orta Asya Boru Hattı Sorunu" http://www.madenler.info/2008.08.03, 23.11.2008

[147] Necdet Özalp, "Büyük Oyunda Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", Şubat 2004. www.pete.metu.edu.tr/PETE/emre/photogallery/enerji.pdf, 08.12.2008

[148] Olcay, "Avrasya'da ...", s.376.

hatları ile ilgilidir. Ancak bu sorun sadece üretim ülkeleri ile sınırlı kalmayıp enerji kaynakları konusunda bu ülkelere bağlı ithalatçı ülkelere de yansımaktadır. Bu bağlamda Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının kullanım bölgelerine ulaştırılması meselesi hem büyük şirketler, hem bölge içi ve dışı güçler arasında çıkar ve nüfuz mücadelesine neden olmaktadır. Dünyada üçüncü sırada yer alabilecek bir potansiyele sahip olan Hazar bölgesi rezervleri ise Orta Asya devletlerini de bu yeni büyük oyunun ve çıkar çatışmasının içine çekmiştir.[149]

Orta Asya ülkeleri, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla hukuken bağımsızlıklarını kazanmış olmakla beraber uygulamada bağımsızlıklarını kazanmak içinse ekonomik gelişmelerini tamamlamak adına sahip oldukları petrol zenginliğini dış pazarlara ulaştırmak zorunluluğu ile karşılaşmışlardır.[150] Orta Asya ve Hazar devletleri için de sorun tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktadır. Sorun, Orta Asya petrol ve gazının, hasım, rakip ve istikrarsız durumdaki devletlerce çevrelenmiş olan bu bölgeye oldukça uzak mesafedeki uluslararası pazara ve kullanım bölgelerine ulaştırılmasıdır. Bölge devletlerinin tam anlamıyla ekonomik ve siyasi bağımsızlığı, petrol ve gazın satılmak üzere limanlara ulaşımını sağlayabilecek güvenli boru hatlarının geliştirilmesine bağlıdır. Bu hatlar olmaksızın bu çok zengin bölgeden hiçbir fayda sağlanamayacaktır.[151]

Kapalı bir havza içinde bulunan bu devletlerin sahip oldukları enerji kaynaklarının uluslararası pazarda serbest dolaşımı için prensip olarak en kısa yoldan açık denizlere ulaştırılması gerekmektedir. Uluslararası sulara doğal bir çıkışı olmayan bu petrollerin hangi yönde ve nereye ulaştırılacağı konusunda uluslararası bir rekabet yaşanmaktadır. İthalatçı ülkeler ise petrolü kolaylıkla temin edebilecekleri en yakın dağıtım bölgelerine ulaştırılmasını tercih etmektedir.[152]

---

[149]Bayram Güngör, Suat Hayri Şentürk, "Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, ss.83–84.
[150] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** ss.311–312.
[151] "Orta Asya'daki mevcut petrol ve Gaz Rezervleri-Orta Asya Boru Hattı Sorunu", http://www.madenler.info/2008/08/03, 23.11.2008
[152] Harp Akademileri Komutanlığı, **Orta Asya-Hazar...,** s.79.

Orta Asya ve Hazar bölgesi boru hattı sistemi, Sovyetler Birliği zamanında çoğunlukla Rusya Federasyonu'na hizmet verecek şekilde inşa edilmiş, temelde iç piyasa ve komünist Doğu Avrupa'nın beslenmesi hedeflenmiştir.[153] Böylelikle Türk Cumhuriyetleri'nin Sovyetler Birliği'ne olan bağımlılığı garanti altına alınmıştır. Günümüzde de durum değişmemekle beraber, Rusya yine Hazar enerji kaynaklarını kendi toprakları üzerinden uluslararası pazarlara ulaştırarak Hazar ve Orta Asya devletlerinin ekonomik yönden bağımsız olmalarının anahtarını elinde tutmaktadır. Bu nedenle de Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Hazar devletleri petrol ve doğal gaz kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması ile ilgili olarak farklı güzergahları tercih etmektedirler.[154] Serbest ekonomiye geçişi sağlamak ve geçiş döneminin sıkıntılarını hafifletmek isteyen Kazakistan, Türkmenistan ve Azerbaycan gibi hidrokarbon zengini ülkeler, ellerinde bulundurdukları bu potansiyeli kullanmak için, Sovyetler Birliği'nin planlı ekonomi dönemimde cumhuriyetler arası iş bölümü ve bağımlılığı sürdürmek üzere inşa edilen boru hatları dışına çıkarak alternatif güzergahlar aramaya yönelmişlerdir.[155]

Orta Asya ve Hazar petrol ve doğal gazının uluslararası pazarlara ulaştırılması mücadelesinin esasını, bölgedeki kaynakların geliştirilmesi ve 21. yüzyılda Batı'nın Körfez petrollerine olan bağımlılığının azaltılması düşüncesi oluşturmaktadır. Diğer yandan, azalan dünya petrol arzı ve artan petrol talebi nedeniyle bir alternatif gözüyle bakılan Hazar bölgesi mevcut enerji potansiyelinin, kullanımının ve uluslararası piyasalara ulaştırılmasının Rusya'nın kontrolüne girmesi ya da bu enerji kaynakları üzerinde Rusya'nın tekel oluşturması engellenmeye çalışılmaktadır.[156]

---

[153] Pala, "21. Yüzyıl Dünya...," s.24.
[154] Bayram Güngör, Suat Hayri Şentürk, "Hazar Enerji...", s.84.
[155] Necdet Özalp, "Büyük Oyunda Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", Şubat 2004. www.pete.metu.edu.tr/PETE/emre/photogallery/enerji.pdf, 08.12.2008
[156] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.312.

Günümüzde devletler beş ayrı bölgeye petrolün taşınması konusunda birbirleri ile rekabete girmişlerdir. Bunlar: Karadeniz, Akdeniz, Basra Körfezi, Hint Okyanusu ve Çin Denizidir.[157]

Soğuk Savaş döneminde, Sovyetler Birliği'ni bir uçtan bir uca bağlayarak sadece Sovyet Rusya'ya odaklı inşa edilen mevcut boru hatlarının en önemli özelliği, bölge enerji potansiyelinin uluslararası pazara ulaştırılmasında Rusya'yı tekel haline getirmesidir. Rusya topraklarında yaklaşık 50.000 km'lik boru hattı ve 400'ü aşkın pompalama istasyonu bulunmaktadır. Bu boru hattı sistemi, bir devlet şirketi olan Transneft'in, her birinde %51 hisseye sahip olduğu on iki adet boru hattı şirketi tarafından işletilmektedir. Söz konusu boru hatları Rusya topraklarında en son Karadeniz kıyısındaki Rus Novorossisk ve Tuapse Limanları'na ulaşmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Türk Cumhuriyetlerini kendisine bağımlı kılan Sovyetler Birliği dönemindeki boru hattı sistemini sürdürmek için ısrar etmekte ve bu amacına ulaşabilmek adına her yola başvurmaktadır. Hatta boru hattı güzergahını belirleyebilmek adına Çeçenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki savaşı bile körüklediği düşünülmektedir. Moskova, enerji kaynaklarının ihracatı için kullanılacak güzergahın Rusya topraklarından geçmesini garantilemeye çalışmaktadır.[158] Ancak bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması Rusya'nın ısrarla önerdiği güzergahlarda bulunan mevcut boru hatları ile pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü hali hazırdaki boru hatları bakımsızlık nedeniyle oldukça eskimiş, hatta Hazar ülkelerinin ihraç gereksinimini bile karşılamaktan uzaktır. Rusya'nın bahsettiği boru hatlarının taşıma kapasiteleri, bölge rezervlerinin nakliyesini kaldıracak yeterlilikte değildir. Diğer yandan, Rusya'nın desteklediği güzergahta bulunan Rus boru hatları Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'nda bitmektedir. Buradan yüklenen tankerler ise zaten çok kalabalık bir trafiği olan ve ekolojik anlamda oldukça hassas bir duruma gelen Karadeniz ve İstanbul Boğazı'nı tehdit etmektedir.[159]

---

[157] Harp Akademileri Komutanlığı, **Orta Asya-Hazar...,** ss.80-81.
[158] Bayram Güngör, Suat Hayri Şentürk, "Hazar Enerji...",s.85.
[159] Cenk Pala, " Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt.7, Sayı.4, Kış 2001-2002, ss.235-240.

ABD ise 1995'te ortaya attığı ve her geçen yıl daha çok dile getirmeye başladığı "Multiple Pipelines" (çoklu boru hatları) politikası ile Rusya dışında farklı ihraç hatları da olması gerektiğini savunmaktadır. Bu politika Doğu-Batı Enerji Koridoru olarak anılmakta ve ABD'nin resmi politikası olarak her fırsatta dile getirilmektedir. Bu politikanın özünü ise Hazar petrol ve doğal gazının İran üzerinden geçmesinin engellenmesi oluşturmaktadır.[160]

Petrolün uluslararası pazarlara ulaştırılması ile ilgili olarak Akdeniz ve Karadeniz ön plana çıkmaktadır. Ancak bir geçiş yolu olan Karadeniz'in dünyaya açılan bir pozisyonu olmadığı için, ulaşılması istenen esas deniz Akdeniz'dir. Bu bağlamda ise esas tartışma konusu, Akdeniz'e ulaştırılacak petrolün Türkiye'nin doğusundan boru hatları ile mi, yoksa Karadeniz'den ve Boğazlardan tankerlerle mi ulaştırılacağı konusudur. Rusya, Orta Asya ve Hazar petrollerinin önce boru hattı ile Karadeniz'e, daha sonra tankerlerle Türk Boğazları'ndan geçerek Akdeniz'e taşınmasını isterken, Türkiye ise boru hatları ile direk olarak Akdeniz'e ulaşması gerektiğini savunmaktadır.[161]

Hazar ve Orta Asya petrollerinin uluslararası pazarlara ulaştırılmasıyla ilgili olarak Türkiye ve ABD'nin savunduğu Batı güzergahı, enerji kaynaklarının Rusya ve İran dahil edilmeden Orta Asya, Hazar, Gürcistan ve Türkiye üzerinden uluslararası piyasalara ulaştırılmasını desteklemektedir. Rusya'nın savunduğu Kuzey güzergahı ise, boru hatları ile Kafkasya üzerinden Rusya'nın Karadeniz'deki Novorossisk Limanı'na pompalanmasını, oradan tankerlerle İstanbul Boğazı'ndan geçerek Avrupa'ya çıkarılmasını öngörmektedir. Rusya'nın bu güzergahtaki diğer teklifi ise Boğazlar yerine Bulgaristan ve Yunanistan üzerinden geçecek ve Avrupa'ya ulaşacak bir boru hattının inşa edilmesidir.[162]

Petrolün kullanım bölgelerine ulaştırılması ve petrol boru hatlarının güzergahları ile ilgili olarak karşı karşıya gelen Türkiye ve Rusya arasında çok ciddi

---

[160] Bayram Güngör, Suat Hayri Şentürk, "Hazar Enerji...", s.85.
[161] Harp Akademileri Komutanlığı, **Orta Asya-Hazar...,** s.80.
[162] Bayram Güngör, Suat Hayri Şentürk, "Hazar Enerji...", s.86.

bir rekabet gerçekleşmiştir. Tankerlerle Boğaz'dan geçecek petrole karşı çıkan Türkiye karşısında Rusya, bir dönem PKK'ya açıktan destek vermiştir. Hatta PKK militanlarının Duma'da toplantı yapmasına bile izin verilmiştir. Türkiye de Rusya'nın bu politikalarına benzer karşılıklar vermiş ve bağımsız olmak isteyen Çeçenistan'a gizliden destek vermiştir. Bu iki komşu devletin arasındaki kısır rekabet ise iki ülkeye de çok şey kaybettirmiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan petrollerini çıkaracak konsorsiyum tarafından Türkiye ve Rusya dışındaki diğer güzergahlar ve alternatifler değerlendirilmeye başlanmıştır.

Bölge Petrollerinin uluslararası piyasalara taşınması için gerekli olan mevcut ve henüz proje aşamasında olan boru hatları ise şunlardır:

3.5.4.1. Bakü-Novorossisk Boru Hattı

Azeri, Çırağ, Güneşli petrol sahalarından çıkarılan petrolü taşımak amacıyla yapılan ve 1997 yılında faaliyete geçen bu hat, Bakü'den başlayıp Çeçenistan (Grozni) üzerinden Rus Limanı Novorossisk'a kadar ulaşıp, yaklaşık 1400 km uzunluğunda ve 28 inç çapındadır.[163] Daha önce Rus ham petrolünü Azerbaycan rafinerilerine taşımak için kullanılan hattın ters yöne çalışacak şekilde tamir edilmesi sonucu ortaya çıkmış olan bu hat Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi (AIOC) içindeki batılı şirketlerin öncelikli tercihi olarak devreye sokulmuştur. Mevcut anlaşmalar ve yapılan yatırımlara bağlı olarak yıllık kapasitesi 5 milyon olan hattın ek yatırımlarla 17 milyon tona kadar artırılabileceği belirtilmektedir.[164] 153 km'si Çeçenistan topraklarından geçen hat Çeçen sorunu nedeniyle sık sık kesintiye uğramaktadır. Bu bağlamda Rusya, Çeçeninstan'ı aşmak amacıyla, Dağıstan'dan geçen 283 km'lik **Bakü-Mohaçkale-Novorossisk Hattı'nı** inşa etmiştir. Rusya

---

[163] Vural, **Hazar Enerji...**, s.41.

[164] Necdet Pamir, "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü" **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, ss.554-555.

hegemonyasını pekiştiren hattın kapasitesi, ilk aşamada 6 milyon ton (demiryolu katkısı ile 8 milyon ton), hedeflenen kapasitesi ise 18 milyon tondur.[165]

3.5.4.2. Bakü-Supsa Boru Hattı

AIOC'nin petrolünü Rusya dışarıda bırakılacak şekilde uluslararası pazarlara taşıyabilecek bir güzergah olması bakımından stratejik bir değer taşıyan Bakü-Supsa petrol hattının mevcut ve anlaşmalarla sağlanan kapasitesi yıllık 5 milyon ton olmakla beraber, ek yatırımlarla 11 milyon tonluk kapasiteye çıkarılması söz konusudur. 1997 yılında devreye giren ve Rusya tekelini kıran tek çıkış olan bu hattın kapasitesinin Bakü-Novorossisk hattı ile artırılıp, bir ana hatta gerek duymadan AIOC petrolünün ihracını uzun vadede çözümlemesi düşünülmüştür.[166]

920 km'lik Bakü-Supsa hattı, büyük ölçüde eski boruların tamir edilmesi, bazı boruların değiştirilmesi ve yeni boruların eklenmesiyle oluşmuş ve AIOC tarafından finanse edilerek 600 milyon dolara mal edilmiştir.[167]

3.5.4.3. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı

Bu hattı bir cümle ile Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan petrollerinin Akdeniz'e taşınması için geliştirilen projeler arasında Rusya'nın önerdiği Bakü-Novorossisk güzergahının rakibi durumundaki bir proje olarak tanımlamak mümkündür.[168]

ABD'nin çoklu boru hattı önerisine paralel olarak verdiği desteğin yanı sıra Türkiye'nin boğazların güvenilirliği ile ilgili tepkileri sonucunda gündeme gelen Bakü-Tiflis-Ceyhan Projesi (BTC), Orta Asya'daki mevcut ihraç sisteminin 2000'li

---

[165] Kazbek Zhaissenbayev, **Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991-2004**, 2004, s.62.
[166] Pamir, "Orta Asya ve..." s.550.
[167] Zhaissenbayev, **Hazar Havzası Enerji...**,s.63.
[168] Şener Üşümezsoy, **Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası,** İstanbul, İleri Yayınları 2006. s.98.

yıllara gelindiğinde söz konusu ülkelerin enerji potansiyellerini taşımada yetersiz kalacağı gerçeği üzerine Türkiye tarafından önerilmiştir.[169] Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ilk olarak Bakü-Ceyhan olarak anılan proje, bölge devletlerinin Rusya Federasyonu'na bağımlı kalmadan ülke petrollerinin uluslararası piyasalara arzını hedeflemektedir. Projeye yönelik ilk imzalar 1993 yılında dönemin devlet başkanı; Elçibey ve Türkiye başbakanı; Süleyman Demirel arasında Azerbaycan'da atılmıştır. Aliyev'in Azerbaycan'da iktidara gelmesi ile de, Azeri, Çıralı ve Güneşli petrol sahalarının geliştirilmesine yönelik anlaşmalar gözden geçirilerek, hisse dağılımları ve koşullar tekrar yeniden gözden geçirilmiştir. 1994 yılında ise, daha önce ayrı şirketlere verilerek geliştirilmesi planlanan bu 2 petrol sahası birleştirilerek, bir Üretim Paylaşım Antlaşması imzalanmıştır.[170]

Bölge petrollerinin uluslararası piyasalara ulaştırılması için, Türkiye, ilki Kazakistan'dan çıkarak Rusya sınırları içinden Azerbaycan'a ulaşan; ikincisi ise Kazakistan-Türkmenistan-Azerbaycan hattını izleyen iki alternatif güzergah önermiştir. Buna karşılık Azerbaycan ise ilki Gürcistan, ikincisi İran ve sonuncusu Ermenistan olmak üzere üç farklı güzergah önerisi yapmıştır.[171]

Önerilen güzergahların stratejisine bakıldığında ise, temel strateji bölgede yer alan diğer ülkelere karşı eşit mesafede yaklaşarak, birini diğerine tercih eder gibi bir görüntü vermemektir. Hattın Ermenistan'dan geçebilmesi için Ermenistan'ın işgal ettiği Azerbaycan topraklarından geri çekilmesi, ABD'nin bilinen mevcut İran karşıtlığına rağmen İran güzergahının bir seçenek olarak gösterilmesi ve her şeye rağmen Rusya ile işbirliği olanaklarının zorlanması bu eşit mesafenin bir göstergesidir.[172]

---

[169] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** s.18.
[170] Necdet Pamir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda Son Durum", Nisan 2004. www.pete.metu.edu.tr/PETE/emre/photogallery/petrol.pdf, 08.12.2008
[171] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** s.18.
[172] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** s.19.

Bu gelişmelerin yanı sıra petrolün hangi yolla taşınacağı ve pratikte başarısının saptanması için erken üretim petrolü olarak adlandırılan küçük çaplı bir deneme yapılması gündeme gelmiştir. Bu deneme projesi ise petrolün taşınacağı ana ihraç boru hattının belirlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Bu nedenle erken üretim petrolünün taşınmasına yönelik güzergahların belirlenmesi süreci oldukça çekişmeli geçmiştir. Rusya, Hazar petrolleri üzerindeki hegemonyasını sürdürmek ve garanti altına almak için Bakü-Novorssisk hattını savunurken, Türkiye Gürcistan hattını savunmuştur. Diğer yandan, ABD Türkiye'nin yanında yer alırken, başta BP olmak üzere diğer uluslararası şirketler ise Rusya'nın önerisine yakın tutum sergilemişlerdir. Sonuç olarak, Ekim 1995'te, biraz da ABD'nin etkisi ile erken üretim petrolünün iki hat da kullanılarak taşınmasına karar verilmiştir. Bu süreç içinde, kimi zaman Rusya'nın savunduğu Bakü-Novorossisk hattı Rus tarafının yarattığı teknik ve ekonomik sorunlar sebebiyle, kimi zaman da Rusya-Çeçenistan arasında yaşanan çatışmalar nedeniyle kesintili çalışırken, Türkiye'nin önerdiği hat ise kesintisiz denebilecek şekilde sorunsuz taşıma gerçekleştirmiştir. Böylece, Azeri, Çıralı ve Güneşli sahalarından üretilecek petrolün tamamının, erken üretim petrolünü taşıyan ve kapasitesi sınırlı olan hatlarla taşınması mümkün olamadığından, Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Konsorsiyum tarafından ana ihraç hattı olarak belirlenmiştir.[173]

Bu dönemde BTC'nin ana ihraç hattı olarak tercih edilmesinde ise etkili olan bir takım ekonomik ve stratejik unsurlar ön plana çıkmıştır. Bunların başında bu projeye karşı öne sürülen hattın geçeceği güzergah boyunca terör ve PKK faktörünün projeyi riske atacağı düşüncesi karşısında Türkiye'nin verdiği garantidir. Türkiye, hattın çalışmasında terör kaynaklı bir sıkıntı olması durumunda, bu kesintiden zarar görecek tarafın ekonomik kaybının giderilmesinin, Türkiye tarafından garanti edileceğini bildirmiştir. Diğer yandan Novorossisk ve diğer Karadeniz limanlarında kötü hava koşulları nedeniyle yılda ortalama 100 gün yükleme ve boşaltma işlemlerinin yapılamaması, dolayısıyla bunun zaman kaybı ve ek maliyet gibi

[173] Necdet Pamir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda Son Durum", Nisan 2004. www.pete.metu.edu.tr/PETE/emre/photogallery/petrol.pdf, 08.12.2008

olumsuz etkileri de BTC'nin tercih edilmesinde önemli rol oynamıştır. Ön plana çıkan diğer bir unsur ise, projenin uluslararası tanıtımı süresince, Türkiye'nin mümkün olan en düşük geçiş ücretini alacağını ifade etmesidir. Ancak hepsinden önemlisi, BTC'nin tercih edilmesindeki en etkili unsur, BTC'nin eski Sovyet ülkelerine Rusya'ya bağımlı olmadan, kesintisiz petrol ihraç yolunun önünü açan bir proje olmasıdır.[174]

BTC'nin bahsedilen tüm bu cazip tarafları nedeni ile ana ihraç boru hattı olarak seçilmesinin ardından, projeyi hayata geçirmek üzere 2000 yılının Ekim ayında Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye "Ev Sahibi Ülke Anlaşması" imzalamış, Türkiye "Hükümet Garantisi Anlaşması" ve "Anahtar Teslimi Müteahhitlik Anlaşması"nı imzalamıştır. Bunun yanı sıra, katılımcılar tarafından, 2002 yılında projenin finansmanı ile inşaatını gerçekleştirmek üzere, "BTC Co. (BTC Anonim Şirketi)" ve "BTC Investment (BTC Yatırım)" adında iki ayrı şirket kurulmuştur.[175]

---

[174] A. Necdet Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** ss.20-21.

[175] Necdet Pamir, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda Son Durum", Nisan 2004. www.pete.metu.edu.tr/PETE/emre/photogallery/petrol.pdf, 08.12.2008

Tablo-4: BTC Co. Pay Dağılımı

BP	% 30.10
SOCAR	% 25.00
CHEVRON	% 8.90
STATOIL	% 8.71
TPAO	% 6.53
ENI	% 5.00
TOTAL	% 5.00
ITOCHU	% 3.40
INPEX	% 2.50
CONOCOPHILLIPS	% 2.50
AMERADA HESS	% 2.36

Kaynak: Bakü-Tiflis-Ceyhan Proje Direktörlüğü

Projenin teknik özellikleri ise şu şekildedir:[176]

"Bakü yakınlarındaki Sencegal terminalinden başlayan ve Ceyhan (Yumurtalık Terminalimde son bulan hattın çapı 42 inç, toplam uzunluğu ise 1774 km.dir. Doğu-batı yönünde Azerbaycan'ı kateden hat, buradan Gürcistan'a geçer. Başkent Tiflis üzerinden batıya doğru ilerledikten sonra, güneye yönelerek Ardahan'da Türkiye topraklarına girer. Ülkemizde kuzeydoğu-güneybatı yönünde devam eder. Kars, Erzurum, Sivas, Kayseri, Kahramanmaraş ve Osmaniye topraklarından geçtikten sonra Ceyhan'da son bulur. Hattın 440 km.si Azerbaycan, 260 km.si Gürcistan, 1074 km.si Türkiye sınırları içerisinde kalmaktadır."

25 Mayıs 2005 yılında, bölge liderlerinin yanı sıra ABD, İngiltere ve Norveç gibi ülkelerden üst düzey yetkililer ile İran ve Rusya'nın temsilcilerinin de katıldığı

[176] Erdal Akpınar, "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Cilt.25, Sayı.2, 2005, s.241.

bir törenle söz konusu petrolleri batı pazarlarına ulaştıracak olan BTC Ham Petrol Boru Hattı'nın açılışı gerçekleşmiştir.[177] Açılışla ilgili olarak, öncelikle Kazakistan devlet başkanı, Nazarbayev'in doğu-batı ulaştırma koridoruna destek verdiği şeklinde yorumlanan Bakü Deklarasyonunu, ayrıca Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı projesine katılmasıyla ilgili anlaşmayı imzalaması da törendeki önemli gelişmelerden biri olmuştur.[178]

3.5.4.4. Trans-Hazar Boru Hattı

Uzunluğu 600 km olan boru hattı projesinin fizibilite çalışmalarına dair anlaşma Kazakistan ile Royal-Dutch, Shell, Chevron Texaco ve Exxonmobil arasında 1998 tarihinde imzalanmıştır. İran ve Rusya'nın by-pass edilmesinin amaçlandığı proje, Aktau'dan başlayarak Hazar'ın altından Bakü'ye taşınan petrolün buradan da Türkiye'ye (Ceyhan Limanı'na) boru hattı ile taşınmasını öngörmektedir.[179]

"Doğal olarak bu alternatifler, pazar paylarını kaptırmak istemeyen ve kendi bölgelerinde ekonomik ve dolayısı ile siyasal yönden güçlü devletler arzulamayan Rusya ve İran için, "tehdit" olarak algılanmaktadır. Her iki ülke de bu yüzden, başta "Hazar'ın Statüsü" olmak üzere, değişik enstrümanlarla (çevre, v.b), özellikle Türkmen gazının Hazar'ın altından boru hatları ile taşınıp, kendi topraklarından geçmeyen (kontrolleri dışında) güzergahlardan uluslararası pazara ulaşmasını engellemeye çalışmaktadır."[180]

Bu bağlamda her iki ülke yöneticileri de çevre faktörünü bahane ederek Trans-Hazar Projesi'ne itiraz etmişlerdir. Mehr Haber Ajansına açıklama yapan İran Petrol Sanayisi Bakanı Hüseyin Nögrekar Şiraziye, Trans-Hazar için Hazar

---

[177] Sinan Oğan, "Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı Devrede" 24 Mayıs 2005. http://asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=6&ID=613, 22.01.2009

[178] Ramazan Solak, Vüsal Güzelov,, "Bakü-Ceyhan'a İlk Petrol Verildi, Asrın Projesi gerçek Oldu", www.zaman.com.tr, 26 Mayıs 2005.

[179] Vural, **Hazar Enerji...**, s.50.

[180] Pamir, "Orta Asya ve..." s.557.

Denizi'nin altına döşenecek boruların ekolojik açıdan zararlı olacağını ifade etmiştir.[181] Aynı şekilde, devlet haber ajansı Ria Novosti'ye açıklama yapan Rus diplomat Aleksandr Golovine de, Hazar altında büyük bir boru hattı kurulmasının bölge için riskli olacağını öne sürmüştür. Golovine'ye göre, deprem bölgesinde bulunması ve deniz içindeki doğal zenginlikleri bakımından Hazar, boru hatları ile riske atılmamalıdır.[182]

3.5.4.5. Tengiz-Novorossisk (Caspian Pipeline Consortium-CPC) Ham Petrol Boru Hattı

1993 yılında Kazakistan petrollerini batı piyasalarına ulaştırmak amacıyla kurulan Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu adındaki Uluslararası şirketler birliği, Kazakistan'ın Tengiz sahasından Rusya'nın Karadeniz'deki limanı Novorossisk'e kadar uzanan yeni bir petrol boru hattı projesini hazırlamıştır.[183] 3 devlet ve çok sayıda şirketin oluşturduğu konsorsiyum, yıllar süren anlaşmazlık ve pazarlıkların ardından CPC hattının inşaatına başlamıştır.[184] 28 Kasım 2001'de resmi açılışı yapılan CPC hattından akacak petrolün %20'sinin Kazak petrolü, geri kalan kısmının Rus petrolü olacağı belirtilmiştir.[185]

Proje ilk olarak, Hazar Boru Hattı Konsorsiyum'u üyesi Kazakistan ve Umman arasında 1992'de ele alınmakla beraber, daha sonra 1993'de Kazakistan'ın Tengiz sahasının geliştirilmesi hakkını alan TengizChevroil'in ve Rusya'nın katılımı ile genişlemiştir.[186]

---

[181] http://www.denizhaber.com.tr/guncel/17640/iran-transhazar-projesine-karsi-cikti.html, 15.02.2009
[182] http://www.tumgazeteler.com/?a=1398375, 17.03.2006
[183] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.333.
[184] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** s.71.
[185] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.334.
[186] Baycaunova, "Kazakistan Petrol...," s.261.

İlk aşamada CPC hattının yaklaşık kapasitesi 28.2 milyon ton olarak açıklanmış, yapılacak yatırımlar sonrasında tamamlandığında ise kapasitesinin 67 milyon tona yükseleceği belirtilmiştir.[187]

Bilindiği gibi Hazar petrollerinin Batı pazarlarına ulaşması konusunda ayrı projeler savunan iki komşu ülke Rusya ve Türkiye'nin destekledikleri projeler, Türkiye ve Rusya rekabetinin özünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda CPC'nin açılması, Türkiye karşısında Rusya'ya politik üstünlükler kazandırmakla kalmamış, ekonomik anlamda da BTC'nin verimli olması için gerekli olan Kazakistan petrollerinin yönünü Rusya'ya çevirmiştir.[188]

CPC'nin Türkiye açısından olumsuz diğer bir yönü ise, CPC'nin Karadeniz, Boğazlar ve İstanbul'u tehdit eden büyük bir potansiyele sahip olmasıdır. Boğazlardan geçen petrol gemilerinin trafiği CPC'nin bu ilk aşamada taşıyacağı 28 milyon ton petrol için bile mevcut riski artıracakken, daha sonra yaklaşık 70 milyon tona yükseltilecek olan kapasitesi ile Boğazların trafiğinde oldukça büyük bir tehlike haline gelecektir.[189]

3.5.4.6. Kazakistan-İran-Basra Körfezi Güzergahı

Orta Asya'da bulunan ülkelerin sahip oldukları enerji kaynaklarını dış pazarlara ulaştırılmasında en uygun güzergahın İran topraklarından geçtiğini savunan Tahran, bölgedeki kaynakların sevkıyatı için alternatif projeler sunmaktadır.[190]

İran'ın önerdiği projelerde iki alternatif bulunmaktadır. Bunlardan ilki; takas yolu ile petrolün taşınmasıdır. Takas yöntemi bağlamında, İran bölgeden aldığı ürün yerine sınırlarından kendi ürününü satma avantajına sahiptir.[191]

---

[187] Caspian Pipeline Consortium. http://www.cpc.ru/portal/alias!press/lang!enUS/tabID!3444/DesktopDefault.aspx, 30.01.2009
[188] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.334.
[189] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...,** s.72.
[190] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.334.
[191] Laçiner, "Hazar Enerji...," s.67.

"Buna göre, Kazakistan petrolleri İran'ın Hazar'daki limanı Neka'ya taşınacak ve oradan kuzey İran'daki Tahran ve Tebriz rafinelerine sevk edilecek ve orada arıtılacak, ayrıca bir bölümü de bölgede kullanılacaktır. Rafinerilere gelen petrol yerine, Kazakistan, İran'ın Basra'daki Khorg adasından eşit miktarda petrol alacaktır. Bu şartlar Türkmenistan için de geçerlidir."[192]

1996 yılında ABD'nin de onayı ile İran ve Kazakistan arasında yapılan Takas Anlaşması, 1997 yılından itibaren başlamıştır. Söz konusu anlaşma ile, yılda 2 ila 6 milyon ton arasında değişen Kazakistan petrolü Hazar üzerinden İran'ın kuzeyine ulaşacak, aynı miktarda İran petrolü ise güneyden uluslararası pazara sunulacaktır. Ancak, 26 Mart 1997'de Kazak petrolündeki kükürt oranının fazla olduğu gerekçesi ile İran, anlaşmayı askıya almıştır.[193]

İran'ın önerdiği projelerdeki diğer alternatif ise, petrolün boru hatları ile taşınmasıdır. İran'ın hem ekonomik hem de stratejik açıdan önem verdiği Kazakistan-Türkmenistan-Neka Ham Petrol Boru Hattı, 1500 km uzunluğunda olup yıllık 50 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahiptir. Bu nedenle İran, hattın petrol taşımacılığında kullanılması için ısrar etmektedir.[194] Ancak bu boru hattı Kazakistan için en düşük maliyetli ihraç hattı olmasına rağmen siyasi baskılar yüzünden askıya alınmış olmakla beraber, Kazakistan ABD'den gelen baskılara rağmen yine de bu güzergahtan vazgeçmek istememektedir. Bunun için de Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev gösterdiği gerekçeleri ise şu şekilde ifade etmektedir.

"İran bizim için dış politikada her zaman ve birçok nedenle, önemli bir stratejik ortağımızdır. Birincisi, Hazar Denizi çevresindeki devletlerin, denizin ve deniz altındaki kaynakların kullanımı konusunda İran'ın görüşü olmaksızın karar vermeleri olanaksızdır. İkincisi, İran güzergahı bizim ürünlerimizin dünya pazarına açılması için alternatif bir çıkış yolu ve dünyaya açılan bir penceredir. Üçüncüsü, bu

---

[192] Gamze Güngörmüş Kona, "Hazar Havzası-Petrol ve Azerbaycan" 24 Mayıs 2008. gamzegungormuskona.blogspot.com/2008/05/hazar-havzas-petrol-ve azerbaycantrke.html, 20.01.2009
[193] Baycaunova, "Kazakistan Petrol...," s.265.
[194] Yüce, **Kafkasya ve Orta...,** s.335.

devlet (dünya politikasında) etkili olmuş ve halen etkili olan bir devlettir; bölgede ve İslam dünyasında, ekonomik ve siyasi olgularda kilit konumdadır."[195]

Söz konusu İran olduğu zaman karşılaşılan ilk karşıt tepki her zaman olduğu gibi ABD'den gelmektedir. Bu konuda da en önemli engel, ABD'nin İran'a karşı uyguladığı politikadır. Bu bağlamda, İran topraklarından geçecek olan olası bir hat İran'a stratejik önem kazandıracağı için ABD bu projelere şiddetle karşı çıkmaktadır.[196]

3.5.4.7. Afganistan-Pakistan Boru Hattı

Trans-Afgan Projesi, Türkmenistan petrol ve özelliklede doğalgazının Afganistan üzerinden Pakistan'a oradan ise Hindistan'a ulaştırılmasını öngören bir projedir. Bu proje üzerinde temelde iki şirketin rekabeti görülmektedir. Bu şirketler Arjantin'in Bridas ve Amerika'nın Unocal şirketleridir. Bu iki şirketin rekabetinde ilk başarı 1991 yılında Orta Asya bölgesindeki tüm istikrarsızlık ve sorunlara rağmen adı geçen bölgeye proje getiren Bridas'ın olmuştur. Bu bağlamda Bridas, 1992'de Türkmenistan'ın Afganistan sınırına yakın Yaşlar, Dolatabad ve Hazar yakınlarındaki Keymir yataklarını almıştır. Ancak sonraki yıllarda durum Unocal'ın lehine dönmüştür.[197]

Tam bu dönemlerde yükselen Taliban Hareketi çerçevesinde Unocal'ın Taliban'ın uluslararası alanda meşruiyet kazanması için çalışacağına söz vermesi ile Unocal'ın ABD parlamentosundaki potansiyelinin bilincinde olan Taliban bu şirkete daha yakın durmaya başlamıştır. Mayıs 1997'de Türkmenistan başkenti Aşkabat'ta düzenlenen bölgesel bir zirvede, Pakistan ve Türkmenistan hükümetleri ile Unocal arasında, Unocal'ın Aralık 1998'e kadar proje için finansmanlık yapacak firmanın

---

[195] Baycaunova, "Kazakistan Petrol...," s.266.
[196] Gamze Güngörmüş Kona, "Hazar Havzası-Petrol ve Azerbaycan" 24 Mayıs 2008. gamzegungormuskona.blogspot.com/2008/05/hazar-havzas-petrol-ve azerbaycantrke.html, 20.01.2009
[197] Mehmet Atay, "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Jeopolitik Satranç" **Jeopolitik Dergisi**, Sayı. 5. http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=28,27.12.2008

bulunması ve aynı yılın başlarında da boru hattı çalışmalarına başlamayı öngören bir anlaşma imzalanmıştır. Dahası Unocal, Japonya, Güney Kore ve Pakistan petrol şirketlerini de kapsayan ikinci CentGas Konsorsiyumunu kurmuştur. Ancak 1998'lere gelindiğinde Ağustos ayında Kenya ve Tanzanya'daki ABD büyükelçiliklerine düzenlenen bombalı saldırılardan ABD'nin Taliban'ın yanında yer alan Usame Bin Ladin'i sorumlu tutarak Afganistan'ın bazı bölgelerini bombalaması ile ABD Taliban karşıtı bir tutum içine girmiştir. Bu bağlamda Unocal şirketi Afganistan ve Pakistan'daki temsilciliklerini kapatarak, kısa bir süre içinde de CentGas Konsorsiyumundan çekilmiştir.[198]

Bu gelişme ile beraber 2002'ye kadar proje ile ilgili bir gelişme olmamıştır. 2002 yılına gelindiğinde Türkmenistan, Afganistan ve Pakistan arasında imzalanan bir anlaşma ile proje yeniden gündeme gelmiştir. Son olarak 16 Şubat 2006 yılında ise, Aşkabat'ta Hindistan'ın projeye dahil edilmesi resmen onaylanmıştır.[199]

Bütün bu değerlendirmeler kapsamında, bugün Afganistan'da süren savaşın petrol ve doğalgaz kaynakları üzerinde kontrolü ele geçirmek ve yatırımlardan en fazla payı almak gibi nedenleri de olduğu açıktır.[200] Özellikle ABD'nin uluslararası terörle mücadele kapsamında 2001 tarihinde El Kaide ve Taliban örgütlerinin üssü haline gelen Afganistan'a yönelik yaptığı operasyon da Orta Asya ve Hazar bölgesinin sahip olduğu enerji kaynaklarından bağımsız düşünülmemektedir.

3.5.4.8. Kazakistan-Çin Hattı

Kazakistan'ın önde gelen petrol şirketlerinden Aktöbemunaygaz'ın %60 ve Özenmunaygaz'ın %55 ortaklığını alan Çin Milli Petrol Şirketi (CNPC) Kazakistan petrolünü Pasifik Okyanusu'na ulaşması için Kazakistan ile "Asrın Anlaşması"nı

---

[198] Fazıl A. Burget, "Hayalden Gerçeğe Trans-Afgan Boru Hattı Projesi: Boru Hattı Gölgesinde Devam Eden Bir Savaşın Anatomisi", **Avrasya Dosyası,** Cilt.9, Sayı.1, Bahar 2003, ss.205-206.

[199] http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=view&id=2475&Itemid=34, 27.07.2007

[200] Pamir, "Orta Asya ve..." s.553.

imzalamıştır. Projeye göre, 3000 km uzunluğunda olması planlanan boru hattı, Özen ve Aktöbe petrol sahalarına bağlanarak Batı Çin'e kadar uzanacak, buradan ise Çin boru hattına bağlanarak Pasifik Okyanusu'na ulaştırılacaktır. Projenin bu aşaması tahminen 9.5 milyar $'a mal olacaktır. Boru hattının ikinci kolu ise, Özen sahasından başlayarak Türkmenistan'dan geçecek ve 320 km'lik bir boru hattı ile İran'a ulaşacaktır.[201] Ancak bu durumda söz konusu hattın ekonomik olması pek mümkün görünmemekle beraber, bu hattın Çin için ekonomik önemden çok stratejik önem taşıdığı şeklinde değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu bağlamda söz konusu hattın sadece Kazakistan tarafının inşasının maliyeti 2.6 milyar $ olarak hesaplanmakta ve maliyet ve ulaştırma problemleri çözülse bile inşaat süresinin 7-8 yıl sürecek olması dolayısıyla bu hattın kısa ve orta vadede hayata geçirilme olasılığı çok mümkün gözükmemektedir.[202]

3.6. Orta Asya Petrol Kaynakları Üzerinde Kontrol Kurabilmek İçin Üretilen Stratejiler

3.6.1. Soğuk Savaş Sonrası Orta Asya'da Değişen Dengeler

Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması genel olarak tüm dünyayı hazırlıksız yakalamıştır. Bu tarihi olaylar uluslararası ilişkilerde bir kırılma noktası olmuş ve Orta Asya ve Kafkasya'da sekiz yeni devletin bağımsızlığını kazanması ile tüm dünyanın gözleri bu coğrafyaya çevrilmiştir. Bir yandan bölgede varlığı tahmin edilen büyük enerji potansiyeli diğer yandan Sovyet otoritesinin boşalttığı alanda ortaya çıkan kaos ortamı bölgesel ve küresel güçleri bu coğrafyaya çekmiştir. Çatışma ve kaostan uzak kalmayı başarabilen bölgeler ise bölge dışı ülkelerin rekabet ve çıkar çatışmalarına sahne olmuştur.[203]

---

[201] Baycaunova, "Kazakistan Petrol...," s.270.
[202] Pamir, **Bakü-Ceyhan Boru...**, s.73.
[203] Aydın, "Avrasya'nın...", s.135.

3.6.2. Rusya Federasyonu

3.6.2.1. Rusya Federasyonu'nun Yakın Çevre Doktrini

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Karadeniz'de kuzeybatı Kafkasya kıyısında, Hazar'da ise Hazar'ın kuzeyine sıkışıp kalan Rusya, SSCB'den ekonomik ve siyasi bakımdan zor durumda olan bir miras devralmıştır.[204] Soğuk Savaşın bitmesiyle ortaya çıkan gelişmeler doğrultusunda küresel bir güç olamayacağını fark eden Rusya, 21. yüzyılın fırsatlar bölgesi olarak gösterilen Avrasya'da oynanan Büyük Oyun'un büyük gücü olmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda Rusya, Avrasya coğrafyasında elde edeceği başarıyı global güç olma yolunda bir atlama taşı olarak kabul etmektedir. Bu nedenle Afrika, Latin Amerika ve hatta Ortadoğu gibi uzak çevrelere yönelmektense Rusya'nın hinterlandı yani arka bahçesi olarak gördüğü yakın çevre diye adlandırdığı eski Sovyetler Birliği ülkelerine yönelmeyi daha realist bir açılım olarak değerlendirmiştir. Dağılma sonrasında kendi içinde yaşadığı ekonomik ve siyasi sorunlara rağmen hızla uluslararası sisteme entegre olmaya çalışan Rusya, ihtiyacı olan ekonomik ve siyasi desteği Batıdan bulamayacağını anlayarak Batıdan Doğuya yani kendi doğal uzantısı olarak gördüğü Avrasya coğrafyasına yönelmiştir. Bu Rusya'nın Batıdan koptuğu anlamına gelmemekle beraber aksine yakın çevre politikası ile Batı ile ilişkilerini bu yolla dengelemeye çalıştığı da söylenebilmektedir. Sadece Batı ile entegrasyonunda strateji değiştirilmiş, Avrasya'da izlediği bölgesel politikalarla elde edeceği büyük güç statüsü ile uluslararası politikada merkezi bir konuma gelmesi hedeflenmiştir.[205]

Rusya'nın bir dizi doktrinle şekillendirdiği devlet yapısı 1993 yılında ortaya attığı "yakın çevre" politikası ile Orta Asya ve Kafkasya bölgesine odaklanmıştır. Bu doktrinle Rusya, bölgesel ya da küresel ayrım yapmaksızın diğer dünya devletlerine meydan okurcasına eski Sovyetler Birliği coğrafyasındaki egemen gücün kendisi

---

[204] Elnur Hasan Mikail, **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008. s.169.

[205] Zeynep Dağı, "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", Refet Yinanç, Hakan Teşdemir (Ed.) **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002. ss.192-193

olduğunu ve buraların kendinden başka hiçbir gücün nüfuzuna açık bölgeler olmadığını vurgulamaktadır.[206] Birliğin dağılmasından sonraki süreç her ne kadar yeni bir dönem olarak yorumlandıysa da, Sovyetler Birliği'nin bu yeni dönemde varisi olan Rusya, bu bölgelerde Rus etkinliğini sürdürmek istemiştir. Rusya'ya göre, yeni bağımsız devletler yabancı egemenliğine mahkumdurlar ve eğer Rusya bölgeden çekilir ya da varlığını hissedilir bir biçimde azaltırsa Orta Asya devletleri Rusya'ya karşı dostane olmayan bir oluşumun içinde yer almaktan kaçınmayacaklardır. Bu nedenle Rusya, elindeki tüm imkanları kullanarak bölgenin kontrolünü elinde tutmalıdır.[207]

Rusya'nın yakın çevre politikasının oluşumunda birbiri ile bağlantı olarak birkaç neden görülmektedir. Ulusal kimlik ve ulusal gururun yeniden onarılması ihtiyacı bu nedenlerden biridir. Yakın Çevre diye nitelenen bölge Kırım Savaşından beri Avrupa'da gücünü kaybeden Rusya'nın Avrupa dışında ancak en az Avrupalı devletler kadar güçlü olduğunu kanıtlayabildiği bir bölgedir. Bu nedenle yakın çevre Rus ulusal kimliğinin emperyal boyutunu inşa etmekle kalmayıp, uluslararası prestijinin de bir simgesi olmuştur. Rusya bağımsızlık sonrası oluşan ekonomik ve sosyal krizin yarattığı toplumsal çöküşü aşabilmek için yakın çevresinde süper güç unvanını yeniden elde etmek istemiş, diğer yandan Batılı ülkelerle eşitlik temelinde bir ilişki kurmaya çalışmış ve her iki biçimde de Rus ulusal onurunun onarılmasını hedeflemiştir.[208]

Rusya'nın yakın çevreye yönelişinin bir başka nedeni ise, ülkenin jeopolitik konumu ve ulusal güvenlik kaygılarıdır. Kozyrev'in "Soğuk Savaş sonrası dönemde ideolojinin yerini jeopolitik alıyor." ifadesi Rus dış politikasının bölgeye ilişkin hedefini açıklamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile istikrarsızlığa açık bir alan haline gelen Orta Asya'da Rusya için sınırlarını korumak birincil öneme sahiptir. Çarlık ve Sovyet döneminde komşuları Çin ve Hindistan ile yaşadığı

---

[206] Elnur Hasan Mikail, **KGB Albaylığından...**, s.165.
[207] Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Asya'da Siyasi ve Ekonomik Güç Mücadelesi ve Türkiye" http://www.uiportal.net/download.php?list.8, 11.12.2008.
[208] Dağı, "Rusya'nın Güvenlik...", ss.193-194-195.

sorunlar Rusya'yı iç sınırının uzağında bir dış sınır, yani tampon bölge oluşturmaya teşvik etmiştir. Bu nedenle, sözü edilen yakın çevre Rusya'nın kendini güvende hissettiği ikinci bir sınır görevi görmektedir. Bu bağlamda Rusya Federasyonu bölgede askeri ve siyasi nüfuzunu tesis edip emperyal ulusal kimliğini pekiştirmeyi hedeflemektedir.[209]

Ekonomik faktörler de Rusya'nın yakın çevreye yönelişinin bir başka nedenidir. Eski SSCB'nin halefi Rusya iç ve dış politika önceliğini ülke ekonomisini düzeltmeye ve Batıya olan ekonomik bağımlılığı ortadan kaldırmaya vermiştir. Bu bağlamda sahip olduğu en büyük olanak ise, hem kendi sahip olduğu enerji kaynakları hem de kendi hinterlandı olarak gördüğü bölge kaynaklarıdır. SSCB döneminde, dönemin Sovyet Cumhuriyetleri'nin tüm ihraç yollarının Rusya topraklarından geçecek biçimde inşa edilmiş olması, Rusya'nın bu ülkeler üzerindeki hakimiyetinin sürmesini sağlayan yaşamsal bir olgudur. Özellikle herhangi bir uluslararası pazara çıkışı olmayan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan, ekonomik dolayısıyla da siyasi bağımsızlıklarını elde edebilmelerinin tek seçeneği olan hidrokarbon kaynaklarını dünya pazarlarına ihraç etmek için Rusya'ya bağımlı durumdadırlar. Bu bağımlılık ise, Rusya'nın yakın çevrede nüfuz arayışını kolaylaştıran bir avantajdır. 21. yüzyılın en önemli fırsatı olarak değerlendirilen Avrasya petrollerinin uluslararası pazarlara ulaştırılmasında diğer ülkelerin karşısında stratejik bir üstünlük elde etmek ve bölge petrollerinin denetimini sağlamak Rusya'nın özellikle Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının arka planını oluşturmaktadır.[210]

3.6.2.2. Orta Asya ve Çevresinde Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya

Orta Asya cumhuriyetlerinin kendi desteği olmadan ekonomik ve sosyal bakımdan zor durumda kalacaklarını düşünen Rusya, bu cumhuriyetleri kendine

---

[209] Gamze Güngörmüş Kona, "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikasını Belirleyen Unsurlar", **Global Strateji,** Yıl.2, Sayı.6, Yaz 2006, ss.125-126.
[210] Ahmet Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul, Ötüken Yayıncılık, 2008, ss.129-130.

mecbur bırakmak ve bağımlılıklarını sürdürmek için Sovyetler Birliği döneminde kurulmuş olan ikili ilişkilerin devam etmesini istemek yanında yeni ikili ya da çok taraflı oluşumları da desteklemektedir.[211] Bu bağlamda Rusya'nın Orta Asya'daki en büyük etki aracı ise Bağımsız Devletler Topluluğu olmakla beraber bu bölümde konu kapsamına giren GUUAM ve Şangay İşbirliği Örgütü de incelenecektir.

3.6.2.2.1. Bağımsız Devletler Topluluğu

Orta Asya devletlerinin, bölgesel bir entegrasyona gereksinim duymalarının sebebi Sovyet sonrası dönemde ciddi ekonomik ve siyasi sorunlarla karşılaşmaları ve bunların altından tek başlarına kalkabilecek kapasiteden yoksun olmalarıdır. Maddi ve kurumsal olanaklardan yoksun olan bölge devletleri kendi aralarında bir bölgesel entegrasyon sağlayamadığı için özellikle ekonomik anlamda Rusya'ya bağımlılıklarını ister istemez sürdürmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle ortaya çıkan boşluğu dolduran Rusya, bölge ülkelerinin bu zafiyetlerini kullanmak ve en azından bu coğrafyada üstünlük kurabilmek adına Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulmasına ön ayak olmuştur. BDT'nin Rusya açısından işlevine bakıldığında topluluğun Moskova'nın Çarlık ve Sovyet dönemlerinde Orta Asya'da kurduğu emperyal ilişkileri devam ettirmek için bir araç olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Rusya yakın çevre doktrini çerçevesinde BDT'ye çok büyük bir anlam yüklemiştir.[212] Başka bir ifadeyle BDT'nin doğuşuna Rusya'nın bölgede varlığını sürdürme isteği sebep olmuştur.

Mart 1991'de yapılan ve tüm birliği kapsayan referandumda halkın % 70'inden fazlasının birliğin devamını destekleyen oy kullanmasına rağmen, Sovyetler Birliği, birlik cumhuriyetlerinin liderlerinin kararı ile dağıtılmıştır. Dağılmadan sonra ise birlik kurumlarının söz konusu cumhuriyetler arasında paylaşımı üzerinde bir

---

[211] Gamze Güngörmüş Kona, "Orta Asya'da Siyasi ve Ekonomik Güç Mücadelesi ve Türkiye" http://www.uiportal.net/download.php?list.8, 11.12.2008.

[212] Oktay F. Tanrısever, "Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004,ss.330-331-333.

anlaşmaya varılana kadar kurumların tek elden idaresi zorunlu olmuş ve bu amaçla Beyaz Rusya, Rusya Federasyonu ve Ukrayna Minsk kentinde bir araya gelerek bir anlaşma imzalamışlardır.[213] Dağılan birliğin yerine yenisinin kurulması fikri ile BDT'yi kurmuşlar, yine aynı tarihte BDT Ortak Güvenlik Anlaşmasını imzalamışlardır. Diğer yandan Mayıs 1992'de BDT devlet başkanlarının ilan ettiği Ekonomik Birliğin kurulması kararı da Eylül 1992'de imzalanan anlaşma ile netlik kazanmıştır.[214] Başlıca kuruluş amacı, birliğin dağılmasından sonra ortaya çıkan sorunları çözmek ve bu ülkelerin dış politika, ekonomi, ulaşım, iletişim, çevre ve örgütlü suçla mücadele konularında işbirliği olan BDT,[215] kısa zamanda büyük ölçüde Rusya'nın çıkarları doğrultusunda politikalar yürütülen bir yapıya dönüşmüştür. Rusya'nın güvenlik açısından Kafkasya'dan sonra ikinci planda önem verdiği çok zengin enerji kaynaklarına sahip Orta Asya bölgesinde hakimiyet kurma planlarının bir aracı haline gelmiştir. BDT içindeki görüş ayrılıkları sonucu zaman içinde güvenlik ve savunma konularındaki oluşumlardan ayrılmalar gerçekleşmiş, topluluk olarak faaliyet göstermekten çok ikili ilişkilere ağırlık verilmeye başlanmıştır. Diğer yandan Rusya'nın BDT çatısı altında izlediği hegemonyacı siyaset anlayışı ve söz konusu bölgede bir Rus tekeli oluşturma çabaları da BDT'nin etkinliğini zedelemiştir. Üye ülkeler Rusya'nın bu faaliyet ve politikalarından tedirgin olmuşlardır.[216] Tüm bu mevcut sorunlar, fikir ayrılıkları ve istikrarsız koşullara rağmen örgütün varlığını devam ettirmesi ise, Rusya'nın bölgede nüfuzunu genişletme çabaları olarak değerlendirilmektedir.

3.6.2.2.2.GUUAM (Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova) Oluşumu

GUAM 1997 Ekim ayında Strasbourg'da Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova tarafından Rusya karşısında bağımsızlık ve egemenliklerini korumak ve

---

[213] Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Uluslararası Örgütler,** İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, ss.361-362.
[214] Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde...**, s.39.
[215] Tanrısever, "Orta Asya ve...", s.332.
[216] Gamze Güngörmüş Kona, "Rusya Federasyonu'nun...", s.127.

Rus yayılmacı politikalarını engelleme çabaları sonucunda kurulmuştur. 1999 yılında Özbekistan'ın da katılımı ile adı GUUAM olarak değiştirilmiştir. Adını, üye devletlerin baş harflerinden alan GUUAM BDT'ye alternatif olarak değerlendirilmiş, hatta bazı siyaset bilimciler tarafından Rusya karşıtı bir blok olarak değerlendirilmiştir.[217]

İlk yıllarında üye devletler arasında siyasi, ekonomik ve güvenlik ile ilgili konulardaki bağın güçlendirilmesi üzerine odaklanan GUUAM, ayrıca enerji güvenliğine de oldukça önem vererek bu konuda üye ülkeler arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine de kuruluş amaçları arasında yer vermiştir. Özetle, Rusya karşısında bir bölgesel ittifak olarak ortaya çıkmıştır.[218]

Orta Asya devletlerinden Özbekistan'ın GUAM'a katılması hem Rusya hem de süper güç ABD için çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Özbekistan'ın GUUAM'a katılması Orta Asya'da nüfuz kurma mücadelesi veren Rusya'nın yakın çevre olarak tanımladığı coğrafyada izlediği emperyal politikaları sekteye uğratırken, ABD'ye Orta Asya bölgesinde etkinliğini artıma çerçevesinde büyük bir fırsat tanımıştır.[219] Bu bağlamda GUUAM devletlerinin yürüttüğü politikaların Rusya'nın çıkarlarını zedelediğinin farkında olan ABD, GUUAM devletlerini açıkça desteklemiştir. Ancak sonraki yıllarda ABD destekli GUUAM'dan siyasi, ekonomik ve güvenlik bakımından beklediği desteği bulamayan Özbekistan, 5 Mayıs 2005 tarihinde örgütten ayrıldığını resmen açıklamıştır. Bu ayrılık kararında ise, bu yıllarda İslami köktendincilikle mücadelesinde ve bununla bağlantılı olarak gerçekleştirilen bombalı eylemlerde ihtiyacı olan askeri desteği ne GUUAM'dan ne de ABD'den alamamış olması etkili olmuştur. Bu yüzden aynı tehdide karşı mücadele eden Rusya'ya yakınlaşarak, ayrılık kararının öncesinde Şangay İşbirliği Örgütüne üye olarak Rusya

---

[217] İlyas Kamalov, "GUUAM Bir "U"sunu Kaybetti", 5.Mayıs.2005. http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=580&kat1=6&kat2=, 20.01.2009.

[218] "Basından: GUUAM Canlanıyor" http://www.ajanskafkas.com/arsiv/?i=haberoku&hid=10044, 02.02.2009.

[219] Tanrısever, "Orta Asya ve...", ss.341-342.

ve Çin'e yakınlaşmıştır.[220] Rusya'nın GUAAM ve benzeri oluşumlara asıl cevabı ise, Şangay İşbirliği Örgütü olmuştur.

3.6.2.2.3. Şangay İşbirliği Örgütü

Şangay İşbirliği Örgütü, Rusya ve Çin işbirliği temelinde Orta Asya'da bulunan diğer devletlerin de katılımı ile ABD'nin tek kutuplu dünya düzenine verilen bir cevap olarak değerlendirilmektedir. 1995 tarihinde Rus ve Çin liderlerinin çok kutuplu sistem için çalışılması gerektiğini açıklaması ile 25 Nisan 1996'da Şangay'da imzalanan bir anlaşma ile resmen kurulmuştur.[221] İlk olarak Şangay Beşlisi adı altında eski Sovyet-Çin sınırını oluşturan Çin, Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın katılımı ile bir araya gelinmiş, bir yandan bu ülkelerin kendi sınırlarındaki askeri güçlerin sayısını önemli ölçüde azaltma ve diğer yandan var olan sınır sorunlarını çözme yönünde anlaşma imzalanmıştır. 14-15 Haziran 2001'de ise Şangay Beşlisi'nin Çin'de yaptığı zirvede Özbekistan'ın da katılımı İle Şangay İşbirliği Örgütü haline gelmiştir.[222]

Bazı kesimler tarafından örgütün asıl amacı, ABD'nin bölgeye müdahale etmesine zemin hazırlayan sorunları ortadan kaldırmak ya da oluşmasına engel olmaktır. Bazı kesimler ise, ABD'nin bölgedeki hegemonyasını kırmak ve NATO'ya alternatif bir güvenlik örgütü kurmak amacıyla bir araya gelindiğini iddia etmektedir.[223] Nitekim örgütün 5 Temmuz 2005'te yaptığı Astana Zirvesi'nde ABD üslerinin bulunduğu Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan toprakları Şangay İşbirliği Örgütü toprakları olarak nitelendirilerek ABD'nin 11 Eylül 2001 eylemlerinden sonra terörizme karşı başlattığı mücadelede ABD'ye olan desteklerini çekerek bu üslerin boşaltılmasına karar verilmiştir. Zirvede kullanılan "Şangay İşbirliği Teşkilatı Toprakları" ifadesi örgüt içinde bütünleşmenin sağlandığını ve birlik oluşturma

---

[220]Gürol Kıraç, "Kerimov Bush'a Rest mi Çekti?", 25.05.2005. http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=223&sayfa=60, 01.03.2009
[221] Mehmet Hasgüler, Mehmet B. Uludağ, **Uluslararası...,** s.363.
[222] Tanrısever, "Orta Asya ve...", s.343.
[223] Ahmet Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya...**, s.140.

bilincinin yerleştiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, bölgedeki ABD varlığının etkisi kırılmak istenmektedir.[224]

11 Eylül 2001 terörist saldırıları sonrasında, Afganistan'a düzenlenen operasyon, ABD'nin fiilen bu ülkeye ve dolayısıyla Avrasya'ya yerleşmesine neden oldu. Rusya da bu işte ABD'yi destekledi. Böylece, ABD; bölgede stratejik bir mevzii elde etmiş oldu. Daha sonra, ABD, Irak operasyonu ile Ortadoğu'da stratejik dengeleri kendi lehine bozdu. Bu koşullarda Rusya ve Çin, Washington yönetiminin bu teşebbüslerini kendilerine karşı düşünülen bir çevreleme politikası olarak yorumladılar.[225]

Geçmişten gelen tüm düşmanlık ve rekabeti en azından bir süreliğine unutup işbirliğine yanaşan Rusya ve Çin'in, Avrasya coğrafyasındaki bu ortak iradenin en temel sebebi bir dış tehdittir. Bu tehdit ise, ABD olarak tanımlanmaktadır. Her iki ülke de ABD'nin uluslararası sistemdeki tek hakim pozisyonundan endişe etmektedir. Bu endişe Rusya ve Çin'i Orta Asya'da stratejik bir ortaklığa yöneltmektedir.[226]

Çin ve Rusya'nın Orta Asya'dan çıkarları doğrultusunda elde edeceği kazanımlarda hemen hemen birbirine paraleldir. Hızla büyüyen ekonomisi ile Çin, enerji ve doğal kaynaklara olan ihtiyacı nedeni ile Orta Asya ve Hazar bölgesinde bir Amerikan hegemonyası ve etki alanı istememektedir. Söz konusu coğrafyadaki mevcut ve potansiyel petrol ve gaz rezervleri, 21. yüzyıldaki stratejik hedefi bir süper güç olmak olan Çin'i bölgeye ekonomik ve siyasi olarak nüfuz etmeye ve bölgede ABD ve Batı faaliyetlerinin dengeleme ve kısıtlamaya teşvik etmektedir. Diğer yandan Rusya için de çıkarlar ve geleceğe yönelik beklentiler Çin'inkinden pek de farklı gözükmemektedir. SSCB'nin dağılmasına rağmen hegemonik arzularını sürdüren Rusya, en azından Orta Asya'daki en büyük güç olarak mevcut konumunu

---

[224] Hasret Çomak, "Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye" **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler,** Der. İdris Bal, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006. s.386.
[225] İşyar, "Rusya ve Çin'in...." s.36.
[226] İşyar, "Rusya ve Çin'in...." s.36.

sürdürmek istemektedir. Söz konusu coğrafyayı Rusya'nın hayati çıkarlarının olduğu bölgeler olarak nitelendiren Rus hükümeti, yakın çevresi olarak tanımladığı bu bölgede tarihten gelen etnik, askeri ve stratejik bağları nedeniyle öncelikli hakları olduğunu savunmaktadır. Diğer yandan, Rusya'yı bu bölgeye teşvik eden diğer bir etken ise ekonomik çıkarlarıdır. Rusya Federasyonu, Avrupa, Ortadoğu ve Uzak Doğu arasında Rusya aracılığıyla akmaya devam eden ticaretin devamlılığını sürdürmek istemektedir. Çin gibi bu zengin petrol ve gaz yataklarına sahip bölgelerde ABD yatırımlarından rahatsız olmakla beraber, petrol ve gazın üretiminde, pazarlamasında ve taşınmasında en büyük paya sahip olabilmek için elinden geleni yapmaktadır. Bu bilgiler ışığında, Çin ve Rusya için Orta Asya; ABD ile bölgesel ve küresel çapta rekabet edebilmek için uygun bir coğrafyadır. Gelecekteki olası çok kutuplu bir sistem için, tabiri caizse arka bahçeleri olarak tanımladıkları Orta Asya'yı ellerinde tutabilmeli ve kontrol altına alabilmelidirler. Aksi halde bu bölgede başarılı bir strateji izleyemezler ise dünyanın başka hiçbir bölgesinde şansları olamayacaktır. Bu sebeple, bu iki güç ABD'yi dünyada olduğu kadar bölgede de sınırlandırmaya çalışmakta ve bununla bağlantılı olarak Orta Asya devletlerinin liderleri ile Şangay İşbirliği Örgütü çatısı altında işbirliği yapmaktadırlar.[227] Diğer yandan, Rusya ile Çin'in ortak askeri tatbikatlar yapmaları ve Şangay İşbirliği Örgütü ülkelerinin de katılımı ile benzer etkinlikler gerçekleştirmeyi planlamaları ise, örgütün işlevselliğini artırma yönünde bu iki ülkenin ciddiyetlerini işaret etmektedir. Ayrıca gözlemci statüsündeki ülkelerin bu statüyü aşarak diğer ülkeler gibi asil üye olmaya çalışmaları da örgütün önemini artırmaktadır. Bu bağlamda Hindistan ve İran'ın asil üye olması durumunda Şangay İşbirliği Örgütü'nün etkisi Güney Asya ve Yakın Doğu'ya kadar yayılacaktır.[228]

Bu noktada Şangay İşbirliği Örgütü'nün çatısı altında işbirliği içindeki Rusya ve Çin'in çok ciddi tepki verdikleri NATO'nun genişlemesine de değinmekte fayda vardır. NATO, komünizmin çökmesinden sonra bile hala Avrupa'nın en güçlü askeri

---

[227] İdris Bal,"Avrasya'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Yükselişi: Yeni Büyük Oyunda Etkili Bir Araç mı?" **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, ss.645-646-649-650-651-653-654.

[228] Kamalov, "Rusya'nın Orta...," s.89.

gücü olma vasfını taşıyan Rusya ile ilişkilerini geliştirmeyi istemiş ve bu yönde ilk kapsamlı işbirliği olan Barış İçin Ortaklık programını harekete geçirmiştir. Ancak bilinen bir gerçektir ki; NATO işbirliğinin gelişmesinin temelinde Rusya'yı kontrol altında tutmak yatmaktadır. Rusya, NATO'yu ABD'nin bölgedeki çıkarlarını koruyan ve destekleyen bir örgüt olarak algıladığı için NATO'nun yakın çevresindeki faaliyetlerinden ve genişlemesinden rahatsız olmaktadır. 1990'lı yılların başındaki iyimser tablo NATO'nun genişleme kararı alması ve Rusya'nın beklediği ekonomik yardımları alamaması nedeniyle bozulmuştur. Buna karşılık NATO, Rusya'nın ittifaka karşı tavır almasını engellemek amacıyla Rusya ile savunma ve güvenlik konularında daha ciddi bir işbirliğine gitmek istemiş ve bu amaçla 1997 yılında "Kurucu Senet" imzalanarak "NATO-Rusya Daimi Konseyi" kurulmuştur. Tüm bunlara rağmen 1999 yılından itibaren Putin döneminde özellikle NATO'nun Kosova'ya müdahalesi ile ilişkilerde görülen gerileme neticesinde ilişkileri düzeltmek ve işbirliğini geliştirmek amacıyla 2002 yılında NATO-Rusya Daimi Ortak Konseyi yerine NATO-Rusya Konseyi kurulmuştur. Diğer yandan NATO'nun Rusya ile ilişkilerini etkileyen bir diğer gelişme ise 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak operasyonlarını izleyen süreçte ortaya atılan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olmuştur. ABD'nin Soğuk Savaş sonrası stratejilerinden biri olan projenin odaklandığı coğrafyanın Rusya'nın yakın çevre olarak adlandırdığı bir kısım toprakları da içine alması Rusya'yı tedirgin etmektedir. NATO'nun genişlemesi BOP ile birlikte ele alındığında Rusya kendini Soğuk Savaş dönemini hatırlatan bir çevrelenme politikası içinde hissetmektedir. Bu durum ise Rusya'da Avrasyacı yaklaşımı güçlendirmekte ve öne çıkarmaktadır. ABD'nin BOP çerçevesinde atacağı adımlarda peşinden NATO'yu da sürüklemesi ise, Rusya ve NATO arasında yeni gerginliklerin yaşanması ihtimalini güçlendirmektedir.[229]

Diğer yandan, Rusya'nın NATO'nun genişlemesine yönelik olarak farklı algılamaları da mevcuttur. Daha önce de değinildiği gibi, enerjinin farklı kaynaklardan kesintisiz şekilde temin edilmesi yani çeşitlendirilmesi başta ABD ve

---

[229] Havva Kök, "Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri", **Global Strateji,** Yıl.2, Sayı.8, Kış 2007. ss.97-98-106-107.

AB olmak üzere gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel hedeflerinden biri olmuştur. Rusya Federasyonu zengin petrol ve doğalgaz yataklarının dışında, coğrafi konumu itibariyle Orta Asya ülkelerinin de enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ulaştırılmasında kontrol sağlayabilmektedir. Son dönemde ise, NATO'nun enerji güvenliğini öncelikli hedefleri arasında saydığına dair ifadelerin sıkça kullanılması göze çarpmaktadır. Bu bağlamda Rusya NATO'nun Orta Asya enerji kaynaklarına ilgi göstermesinden rahatsız olmuş ve NATO'nun genişleme politikalarının hedeflerinden birinin de enerji güvenliğini sağlamak olduğunu iddia etmiştir.[230]

3.6.3. Amerika Birleşik Devletleri

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle uluslararası konjonktür de tamamen değişmiş, çift kutuplu yapıya dayalı sistem çökmüş ve sonucunda jeopolitik ve jeoekonomik boşluk alanları ortaya çıkmıştır. Diğer yandan, jeostratejik olarak devasa Sovyetler Birliği'nin yıkılması kırk yıldır diğer süper güç olan ABD'yi Avrasya'dan uzak tutma çabalarının da sonu olmuştur. ABD, tarihinde ilk defa bir yandan Çin sınırına kadar Avrasya'nın eski Sovyet Cumhuriyetleri'ne, diğer yandan ise Avrasya'nın güney sınırı olan İran Körfezi'ne kadar nüfuz etme imkanını elde etmiştir.[231] Bu gelişme ile beraber ABD bu tarihten sonra tek hegemon güç olarak varlığını sürdürme yollarını aramaya başlamıştır. Bu tarihten sonra ABD'li askeri ve sivil stratejistler ve dış politika uygulayıcıları uluslararası kamuoyunda ABD politikalarının haklılığını savunacak bir karşı kutup arayışına girmiştir.[232] Çünkü Sovyetler Birliği'nin ve bu ülkenin önderliğini yaptığı Varşova Paktı'nın dağılmasıyla elde ettiği bu zafer ABD'yi düşmansız bırakmış ve tarihinin her döneminde politikalarını yaparken göz önünde bulundurduğu "öteki"sinden de mahrum bırakmıştır.[233]

---

[230] Kök, "Rusya Federasyonu-NATO...", ss.97-98.
[231] Mehmet Seyfettin Erol, "Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004,ss.183-184.
[232] Kutay Karaca, "11 Eylül Sonrası Değişen ABD Dış Politikası ve Türkiye", **Global Strateji,** Sayı 3-4, Kış 2005-2006, s.97.
[233] Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya...**, s.204.

Soğuk Savaş'tan galip ayrılan ABD, bu zaferinin meyvelerini ise, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan askeri, siyasi ve ekonomik boşluk sonucu Orta Asya ve Hazar bölgesinde toplamaya başlamıştır. Hatta Amerikan dış politikasının önde gelen isimlerinden olan ve bir zamanlar Beyaz Saray'ın ulusal güvenlik danışmanlığını yapan Zbigniev Brzezinski, adeta Soğuk Savaş sonrası ABD'nin küresel politikalarını kurgulayan "Büyük Satranç Tahtası" adlı kitabında, Avrasya bölgesini sanki bir savaş ganimetinden bahseder gibi ABD'nin "jeopolitik ödülü" olarak ifade etmiştir. Dahası, ABD'nin küresel hegemonyasının Avrasya'daki hakimiyetinin ne kadar süreceğine bağlı olduğunu ifade etmiştir.[234]

Soğuk Savaşın bitmesiyle bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya devletleri'nin sahip oldukları coğrafi konumları ve enerji kaynakları bu ülkelerin kaderini belirlemeye başlamıştır. Denize çıkışı olmayan ve Rusya, İran ve Afganistan gibi kötü niyetli devletlerle çevrelenmiş Orta Asya devletleri, tecrit edilmişliklerini sonlandıracak, kendilerini Rusya'ya özellikle ekonomik bağımlılıktan kurtaracak boru hatlarının inşası için çeşitli projeler geliştirmeye çalışmışlardır. Yetmiş yıl önce kaynakları sadece Rusya'ya taşımak amacıyla kurulan bütün iletişim kanalları (yollar, demiryolları ve boru hatları) yerine, Arap Denizi, Hint Okyanusu, Akdeniz ve Çin'e ulaşan yollar ve boru hatları tasarlamanın peşine düşmüşlerdir. Orta Asya ve Hazar bölgesinde oynanmaya başlanan Büyük Oyun ve oyuncuların rekabeti ise tam bu noktada başlamıştır. Zayıflamış hatta iflas etmiş Rusya, arka bahçesi olarak gördüğü bölgeyi elinde tutmaya, Rusya'dan geçen boru hatları vasıtasıyla bölge petrollerinin akışını kontrol etmeye çalışırken, ABD de Rusya'yı by-pass edecek boru hattı projeleri ile bölgeye zorla girmeye çalışmaktadır.[235]

3.6.3.1. ABD'nin Ulusal Enerji Politikası ve Orta Asya-Hazar

Küreselleşmenin ve ticaretin itici gücü sayılan enerji kaynakları, günümüzde tamamıyla siyasal düşüncelerle ele alınmaktadır. Soğuk Savaş sonrasında 1991

---

[234] Adıbelli, **Avrasya Jeopolitiğinde...**, s.21.
[235] Ahmed Raşid, **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun,** İstanbul, Agora Kitaplığı, 2007. ss.200-204.

yılında hazırlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nin ekonomik boyutunda da enerjinin önemine yer verilmiştir. Söz konusu stratejide, ulusal güvenlik ve ekonomik gücün ayrılmaz parçaları olduğundan hareketle, güçlü, müreffeh ve rekabete dayanabilir bir ulusal ekonomi oluşturmak; uluslararası pazarlara, enerji ve maden kaynakları ile okyanuslara ve uzaya açılmayı güvence altına almak ABD'nin özgür ve bağımsız bir ülke olarak kalmasının temel güvenlik hedefi olduğu vurgulanmıştır.[236]

"ABD'de ortak düşünce, Avrasya'daki kaynaklara sahip olan gücün, Amerikan çıkarlarını tehdit edebileceği yönündedir. Nitekim Samuel P. Huntington, "Amerika Birleşik devletleri'nin üstün olmadığı bir dünya, küresel olayların biçimlendirilmesinde ABD'nin, başka herhangi bir ülkeden daha fazla etki sahibi olduğu bir dünyaya göre daha fazla şiddet ve düzensizlik ve daha az demokrasi ve ekonomik büyüme içerecektir. ABD'nin kalıcı uluslararası önceliği, Amerikalıların refah ve güvenliği ve özgürlüğün, demokrasinin, açık ekonomilerin geleceği ve dünyadaki uluslararası düzen için merkezi önemdedir." demek suretiyle aslında ABD'nin küresel güç mücadelesindeki hedefini de çizmekteydi."[237]

ABD, küresel üstünlüğünü Avrasya egemenliğine, Avrasya egemenliğini ise bu coğrafyanın en stratejik bölgeleri olan Ortadoğu, Orta Asya ve Hazar Havzası enerji kaynaklarının, enerji ve deniz ulaştırma hatlarının kontrol altına alınmasına, pazarların geliştirilmesine ve kendisini dengeleyebilecek ittifakların önlenmesine adamıştır. Enerji bağlamında ABD için gerekli ama hayati olmayan Hazar petrol rezervleri küresel petrol arzında çeşitlilik yaratmak ve OPEC dışı petrol olması nedeniyle petrol fiyatları üzerinde kontrol sağlamak açısından önemlidir. Bu yüzden ABD, Hazar enerji kaynaklarının üretim ve taşınmasında söz sahibi olmak istemektedir.[238] Dolayısıyla, Hazar bölgesinin Amerikan politikasındaki yerini ABD'nin enerji çıkarlarının belirlediğini söylemek mümkündür. Resmi söylemde

---

[236] Çağrı Erhan, "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", Refet Yinanç, Hakan Teşdemir (Ed.) **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.65.
[237] Erol, "Avrasya Jeopolitiğinde...", s.194.
[238] Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya...,** ss.208-209.

Orta Asya ve Kafkasya'nın tamamının bu bölgeye dahil edilmesine rağmen, ABD'nin Hazar politikası daha çok Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın Hazar kısmı üzerinde şekillenmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki; Washington'un Hazar bölgesindeki ve Orta Asya'daki çıkarları tamamen olmasa bile önemli ölçüde örtüşmektedir.[239]

"Hazar petrollerinin ihracatını Türkiye üzerinden gerçekleştirilecek bir boru hattı projesinin Şubat 1995'te imzalanması, Washington'un bölgesel politikalarında bir dönüm noktası olmuştur. Tam bu sırada, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Rusya, Ukrayna ve Avrasya işlerinden sorumlu dairesi (aynı zamanda yeni Hazar politikasını da koordine etmekteydi.), Hazar bölgesine yönelik Amerikan politikasının temel hedeflerini açıklamıştır. Bu hedeflerin başlıcaları şunlardır:

- *Bölgede Rusya'nın nüfuzunu sınırlandırmak;*
- *Kafkasya ve Orta Asya'daki eski Sovyet cumhuriyetlerinin "batı yanlı" eğilimlerini desteklemek;*
- *Dünya enerji kaynaklarının çeşitliliğini artırmak;*
- *İran'ı bölgesel düzeyde tecrit etmek;*
- *Amerikan şirketlerinin çıkarlarını korumak ve desteklemek.*

Bu hedefler çerçevesinde, bölge ülkelerinin petrol ve doğalgaz potansiyellerinin geliştirilmesi için gerekli tedbirler belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla;

1. *Kısa ve uzun vadede enerji kaynaklarının ihracat yollarının çeşitlendirilmesi;*
2. *Türkiye üzerinden geçecek petrol boru hattı projesinin desteklenmesi;*
3. *İran'a önemli miktarda siyasal, ekonomik ve stratejik kazanımlar sağlayacak projelerin yasaklanması ve bloke edilmesi;*
4. *Amerikan şirketlerinin çıkarları doğrultusunda Hazar Boru Hattı Konsorsiyumunun yeniden yapılandırılması..."*[240]

---

[239] Amanov, **Sovyetler Birliği'nin...,** ss.143-144.
[240] Amanov, **Sovyetler Birliği'nin...,** ss.155-156.

3.6.3.2. ABD'nin Bölgeye Nüfuz Etme Çabaları

Doğal olarak dünyada tek süper güç konumundan vazgeçmek istemeyen ABD, son on yıldır dış politikasında Orta Asya bölgesine ağırlık vermeye başlamıştır.Aslında ABD'nin bu coğrafyada nüfuzunu genişletmek üzere Orta Asya bölgesine girebileceği hatlar ve stratejik işbirliği yapacağı ülkeler zaten bellidir. Bölgede Pasifik ve Çin Denizi üzerinden nüfuz elde etmesi mümkün olmamakla beraber, Hint Okyanusu'ndan Hindistan, Pakistan ve Afganistan ile de ortak çıkarları bulunmamakta ve dahası bu ülkelerde dilediği gibi hareket edememektedir. Çin'in stratejik ticaret ortağı olması da bu bölgede çatışan çıkarları olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. İran Körfezi ve İran üzerinden etkinlik sağlaması da zaten mümkün olmadığı için ABD, bölgeye giriş için en uygun alternatif olarak Türkiye'yi görmüş ancak bölgeye girmek ve daha sonrada bölgedeki varlığını güvence altına almak için mümkün mertebe kendi şirket ve kurumlarıyla bölgeye yerleşmeye çalışmıştır.[241]

Ezeli rakibi Sovyetler Birliği dağılıp ABD tek küresel güç olarak belirince, bölgedeki ekonomik çıkarlarını bir sıçrama taşı olarak kullanmak suretiyle, asıl hedefi olan Hazar bölgesi üzerinden Orta Asya'ya atlayarak bölgede nüfuz sahibi olmak isteyen ABD, geleceğin süper güç adayı Çin ve bu coğrafyadaki en büyük bölgesel güç ve aynı zamanda bu alanı kendi hinterlandı olarak gören Rusya arasında kuvvetli bir pozisyon elde etmeyi amaçlamıştır.[242]

Soğuk Savaş sonrası ilk yıllar Rusya'nın ABD politikasının merkezinde yer aldığı yıllar olmuştur. Rusya'yı Batı'ya yakın tutmak, NATO'nun genişlemesine karşı çıkmasını engellemek ve nihai olarak dünyadaki ABD hegemonyasına karşı çıkmasını engellemek amacıyla bu dönemde Amerika tarafından benimsenen "Önce Rusya" yaklaşımına göre, ABD çıkarlarını doğrudan tehdit etmediği sürece Kafkasya ve Orta Asya coğrafyası Rusya'nın nüfuz alanı olarak kabul edilmiş ve Rusya'nın

---

[241] Olcay, "Avrasya'da ...", s.374.

[242] Mehmet Seyfettin Erol, Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası,** Küresel Değerlendirme Özel, Cilt.9, Sayı.3, Sonbahar 2003, s.7.

bölgedeki askeri müdahalelerine göz yumulmuştur.[243] Ancak Rusya'nın 1993'te ilan ettiği "Yakın Çevre Doktrini" ile Orta Asya'daki etkinliğini tekrar artırma çabası içerisine girmesi, AB'nin TRACECA ve INOGATE projelerini ön plana çıkarması, yükselen güç Çin'in bölgede etkin olmaya başlaması ve ABD petrol şirketlerinin bölgedeki artan çıkarları ve yatırımları ABD'nin bölgeye daha fazla kayıtsız kalmaması gerektiğini düşünmesine neden olmuş ve "Önce Rusya" yaklaşımından uzaklaşarak bölgeye girme yollarını aramaya itmiştir.[244] Bu gelişmeler ile bölgede yaşanan mevcut mücadele ortamı daha da kızışmaya başlamış ve rekabet özellikle ABD, Rusya ve Çin arasındaki rekabetin hızına ve şekline göre değişiklik göstermeye başlamıştır.

Daha önce de bahsedildiği gibi ABD, bölge ile ilgili stratejilerini oluştururken Orta Asya ve Hazar petrolleri belirleyici olmuştur. Hedefe ulaşmak için de politikaların uygulanma aşamasında engel olarak gördüğü bölge petrolleri üzerindeki Rusya tekelini kırmak istemektedir. Bu bağlamda Orta Asya devletlerine Rus güzergahına alternatif bir çok hattın varlığına işaret ederek, bu hatların gerçekleştirilerek hayata geçirilmesi için siyasal ve finansal her türlü desteği vermeye hazır olduğunun sinyallerini vererek enerji diplomasisini Rus tekelini kırmak için bir araç olarak kullanmıştır.[245] Bölgeye yönelik, ABD Başkanı'na bağlı özel bir temsilci atamış ve politikasını Enerji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Danışmanlığı ve Ticaret Bakanlığı gibi kurumların yanında, bu temsilcinin eş güdümünde yürütmeye başlamıştır. Dahası Sovyetler Birliği döneminde yapılan ve Rusya topraklarından geçen ihraç altyapısının hegemonyasını kırmak için "çoklu boru hatları" söylemini gündeme getirmiştir.[246] Bu doğrultuda ABD, bölgedeki enerji kaynaklarının Rusya ve Rusya-İran tekelinde dünya pazarlarına açılması görüşüne sıcak bakmadığı hatta bu görüşün karşısında olduğu için de Türkiye'yi enerji

---

[243] Sapmaz, **Rusya'nın Transkafkasya...,** s.212.
[244] Çağrı Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları" **Stratigma Dergisi,** Ekim 2003, Sayı 9. http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon_sayi_10.pdf. 23.12.2008.
[245] Amanov, **Sovyetler Birliği'nin...,** s.145.
[246] Pamir, "Orta Asya ve Kafkasya'da..." s.559.

transferleri, boru hatları projeleriyle desteklemektedir.[247] Ekim 1998'de, Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu içinde yer alan bazı şirketlerin, Bakü-Ceyhan hattı konusunda isteksiz olmalarına karşın ABD, maliyeti yüksek olmasına rağmen bölge petrolünün uluslararası pazarlara ulaşabilmesi için en iyi yol olduğunu ifade etmiştir. Hatta ABD Ticaret ve Kalkınma Ajansı, Türk boru hattı şirketi BOTAŞ'a 823 milyon dolarlık bir yatırım yaparak, Bakü-Ceyhan ve Trans-Kafkasya boru hatları konularında ABD'den teknik, finansal, hukuki konularda uzmanlık hizmeti almasına olanak tanımıştır. ABD'nin bu hatlar üzerinde bu kadar destek vermesinin sebebi ise, bu projelerde adı geçen ihraç hatlarının ABD ile iyi ilişkiler sürdüren ülkelerden geçiyor olmasıdır. Nitekim, 19 Kasım 1999'da İstanbul'da imzalanan Bakü-Tiflis-Ceyhan Anlaşmasına atıf yapılan belgede, Hazar enerji kaynaklarına ve bunların dünya pazarlarına ihraç edilmesine büyük önem verildiği ifade edilmiştir.[248]

Diğer yandan ABD'nin stratejik çıkarları ile ilgili olarak göz önünde bulundurulan bir başka önemli ülke ise Çin'dir. Giderek artan enerji ihtiyacı ile geleceğin süper gücü olarak nitelendirilen Çin de ABD'nin Orta Asya ve Hazar politikalarının oluşumunu ve uygulanmasını etkilemektedir. Çin'in söz konusu bölgedeki yatırımlarından ve projelerinden rahatsız olan ABD, Çin'in ortaya attığı ve Avrasya enerji koridorunun tamamlayıcı parçaları olarak düşünülen projelerini görmezden gelmektedir.[249] Bu bağlamda Rusya ve Çin'in ön ayak olması ile oluşturulan Şangay İşbirliği Örgütü'nün bölgedeki güç boşluğunu doldurmaya yönelik güçlü bir aday olarak iddiası, bu iki devletin bölgenin Amerikan nüfuzuna açılmasını önlemek adına bir araya gelerek beraber hareket etmeleri ve bu örgüt vesilesi ile İran ve Hindistan'ın da bu işbirliğine eklenmesiyle oluşturulan Amerikan karşıtlığı ABD'yi tedirgin etmiştir. Dolayısıyla Washington'da bu bağlamda hazırlanan raporlar sıklıkla Çin'in oluşturduğu tehdide dikkat çekmekte ve Orta Asya enerji kaynakları ve güzergahları üzerinde kontrolün sağlanması yönünde uyarılar içermektedir.[250]

---

[247] Olcay, "Avrasya'da ...", s.375.
[248] Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası..., s.8.
[249] Amanov, **Sovyetler Birliği'nin...,** s.145.
[250] Erol, "Avrasya Jeopolitiğinde...", .214-215.

Ulusal Güvenlik Stratejisi belgelerinde yer verecek kadar önem verdiği Hazar bölgesi ile ilgili olarak da ABD stratejileri değerlendirilecek olursa ABD politikalarında söz konusu bölgenin sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervlerinin belirleyici rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu derece zengin petrol ve doğalgaz rezervlerinin çıkarımı ve paylaşımı konusunda zaman zaman anlaşmazlıklar hatta psikolojik savaşlar yaşayan kıyı ülkeleri arasında bugüne kadar hiçbir ciddi çatışma ve savaş hali gerçekleşmemiş olmasına rağmen, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler tarafından sözde bölgenin güvenliği öne sürülerek, askeri üsler konuşlandırılmasına ısrarla çaba sarf edilmektedir. Her nedense kendisini Hazar'ın güvenliğinden "tek sorumlu" olarak gören süper güç ABD, terörist geçişlerinin, silah ve uyuşturucu transferlerinin engellenmesi ve bölgede istikrarın sağlanması gibi bahaneleri öne sürerek Hazar Denizi bölgesindeki devriye kontrollerinin geliştirilmesini istemektedir. Bu doğrultuda ABD tarafından hem Azerbaycan'da hem de Kazakistan'da üstelikte ABD İçişleri Bakanlığı'nın kontrolünde olmak üzere maliyeti 100 milyon dolar olarak hesaplanan birer "Komuta Kontrol Merkezi" kurulması tasarlanmaktadır.[251]

3.6.3.3. 11 Eylül Terörist Saldırıları

11 Eylül 2001 tarihi çoğunlukla modern tarihin dönüm noktalarından biri olarak tanımlanmaktadır. Kısa vadede ortaya çıkan yansımalarıyla, ABD'nin 20. yüzyıl sonunda dünya çapında kaybetmeye başladığı hegemonyasını güçlendirmek için olabildiğince kullandığı ve kullanacağı bir fırsat olma özelliğini taşımaktadır. Saldırıların gerçekleştirildiği tarihle bağlantılı olarak, George W. Bush'un uluslararası terörizme karşı başlattığı, Afganistan operasyonu ile sınırlı kalmayacağını ifade ettiği ve "Sonsuz Özgürlük" olarak tanımladığı operasyonun aslında özgürlüğü sınırlandırmayı hedefleyen bir yapısı vardır. Bu bağlamda, İkiz Kulelere ve Pentagon'a çarpan uçaklar, ABD'nin 1990'ların ortalarından beri tanımlamaya çalıştığı ancak bir türlü tam olarak netleştiremediği yeni karşıtı, ötekisi,

---

[251] Sabahattin Talu, "Ortadoğu Pastasının En Önemli Alternatifi; Hazar Denizi", 31.05.2007. http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=231, 08.01.2009

diğer bir ifadeyle tek başat güç olarak kalmasını meşrulaştıracak gerekçeleri olmuştur. Bu bağlamda 2001, ABD'nin arayışlarının, 21. yüzyıla hazırlık devresinin bittiği, hegemonyasını devam ettirebilmek için planlama aşamasından eylem aşamasına geçtiği yıl olmuştur.[252]

Soğuk Savaş sonrası ABD tek hegemon güç olarak kaldığında ABD'nin global siyasetine yön veren tüm stratejistleri, ABD'nin başat konumu sürdürebilmesi için gerekli yolları ve politikaları belirleme çabası içine girmişlerdir. Bu bağlamda, ABD politikalarını haklı çıkaracak, meşrulaştıracak karşı kutbu aramaya koyulmuşlardır. 11 Eylül 2001 tarihinde yapılan bu saldırılar sonucunda ise, ABD'nin yeni düşmanı ve "öteki"si uluslararası terör olarak tanımlanmıştır. Bu saldırılar sonucunda ABD Başkanı W. Bush tarafından 17 Eylül 2002 tarihinde ABD'nin yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi açıklanmıştır. Yeni ulusal güvenlik stratejisinde yer verilen hasım olarak görülen ülkelere karşı, söz konusu ülkeler herhangi bir saldırıda bulunmadan ilk vuruşu ABD'nin yapacağı ifadesiyle de ABD politika ve uygulamaları hukuki zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Kissenger'a göre ise, söz konusu belgede geçen ilk vuruş yani "önleyici müdahale" politikası, Westphalia'dan bu yana devam eden, uluslararası düzenin tüm kurallarını hiçe sayan, alt üst eden bir kavramdır. Dolayısıyla bu belge ABD'nin her zaman ve her yerde tabi ki sadece kendi menfaat ve çıkarları doğrultusunda algıladığı tüm tehditlere karşı güç kullanabileceğinin açık bir ifadesidir. Diğer yandan, söz konusu belgede konu ile bağlantılı olarak, "Kendi enerji güvenliğimizi ve küresel ekonominin ortak refahını güçlendirmek üzere, müttefiklerimiz, ticaret ortaklarımız ve enerji üreticileri ile birlikte, enerji kaynaklarının arzını ve mevcut küresel enerji çeşitlerini, özellikle Batı yarımküre, Afrika, Orta Asya ve Hazar bölgesinde geliştireceğiz." ifadesi kullanılmıştır. Bu bağlamda, 11 Eylül saldırılarından sonra Çin ve Rusya da dahil olmak üzere bölge güçlerinin siyasi, NATO'nun ise askeri desteğini alan ABD, terör ile savaş adına Afganistan operasyonunu başlatmıştır.[253]

---

[252] Erhan, "Soğuk Savaş...", ss.55-56-57.
[253] Karaca, "11 Eylül Sonrası...," ss.97-98-99-100-101.

11 Eylül 2001'de ABD'ye gerçekleştirilen terör eylemleri ABD'ye terörle mücadele bahanesi ile dünyanın çeşitli bölgelerinde askeri operasyonlar yürütme imkanını sağlamıştır. Afganistan'da El-Kaide'ye destek veren Taliban rejimine karşı başlattığı operasyon da bunlardan biridir. Bu bağlamda bölgeye güçlü bir şekilde girmek ve Orta Asya'da nüfuz elde etmek isteyen ABD, Afganistan operasyonu ile bu coğrafyaya yönelik askeri açılımlarını başlatmış ve Rusya'nın geçici onayı, bölge ülkelerinin ise işbirliğine yakın durmaları ile bu açılım kolaylıkla ve başarıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak ABD'nin operasyon süresince Orta Asya'da engellenemez ve sürekli artan nüfuzu Rusya'yı rahatsız etmeye başlamıştır. ABD'nin Orta Asya'da izlediği politikalardan rahatsızlığını ise, ABD'nin Irak'a yönelik tavrına destek vermeyerek göstermiştir.[254]

ABD'nin New York şehrindeki uluslararası sistemin teknolojik ve toplumsal iktidarını temsil eden Dünya Ticaret Merkezi kulelerine ve ABD'nin Savunma Bakanlığı'na gerçekleştirilen ölü sayısı itibariyle de en büyük terör eylemlerinden biri olarak tarihe geçen 11 Eylül terörist saldırılarının faili, Washington tarafından Usame Bin Ladin olarak gösterilmiştir. Saldırılardan hemen sonra 14 Eylül'de Amerikan Senatosu, terör eylemlerinin sorumlularına karşı kuvvet kullanma yetkisini ABD Başkanı Bush'a vermiştir. Saldırılardan sorumlu tutulan Ladin bu suçlamalar karşısında 11 Eylül olaylarını gerçekleştirenleri tebrik etmiş ancak eylemlerle bir bağlantısı olmadığını açıklamıştır. Taliban yönetimi ise eylemleri kınamış ve ancak Ladin aleyhine ciddi ve güçlü kanıtlar sunulduğu takdirde Ladin'in iadesi ile ilgili olarak görüşmelere başlayabileceğini ifade etmiştir. Fakat ABD yönetiminin gösterdiği kanıtlar bazı çevreleri tatmin etmemiştir.[255]

Saldırılar sonrasında eylemler ile ilgili olarak karar alan örgütlerden biri olan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 12 Eylül'de saldırıları kınamış, bu saldırıların barış ve güvenliği tehdit ettiğini vurguladığı 1368 sayılı kararı almıştır. NATO Genel Sekreteri ise NATO Antlaşması'nın ortak güvenlik maddesinin uygulanacağını

---

[254] Erhan, "ABD'nin Orta Asya Politikası..." ss.13-14.

[255] Arif Bağbaşlıoğlu, **ABD'nin Afganistan'a Düzenlediği Askeri Müdahalenin Hukuksal Dayanaklarının Değerlendirilmesi**, 2004, ss.29-30-31.

açıklamıştır. Diğer bir ifadeyle, NATO Daimi Konseyi 52 yıldan beri ilk kez ittifak üyesi ülkelerden ABD'nin uğradığı saldırıyı tüm ittifaka yapılmış olarak kabul etmiştir. Bu bağlamda 4 Ekim 2001'de yapılan NATO Konsey toplantısında ABD, El Kaide ve Bin Ladin'i sorumlu tuttuğu eylemlerin delillerini sunmuş ve Taliban'ı Ladin'i adalete teslim etmeye çağırmış ancak bu çağrı Taliban tarafından reddedilmiştir. Bu gelişmeler üzerine ABD yanına İngiltere'yi de alarak, 7 Ekim 2001'de Afganistan'a "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" olarak adlandırdığı askeri operasyonu başlatmış ve BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu mektupta operasyonun, BM Antlaşması'nın 51. maddesine uygun olarak, bireysel ve kolektif meşru müdafaadan doğan haklarının kullanılması sonucu ortaya çıktığını ifade etmiştir.[256]

Sonuç olarak, 11 Eylül sonrası kısa zamanda yaşanan gelişmeler, yeni ABD politikalarının tüm dünyanın gözünde gerekçelerini oluşturan ve bölgeye doğrudan müdahalenin koşullarını tanımlayan yeni bir süreci başlatmıştır. Diğer bir ifadeyle, Afganistan küresel güç mücadelesinin şekillendiği bir laboratuar haline gelmiştir.[257]

3.6.3.4. Boru Hattı Devleti Afganistan'ın İşgali

ABD'nin 7 Ekim 2001'de başlattığı operasyon 3 düzeyde ele alınabilir. Bunlardan ilki; Amerikan karşıtı bir İslamcılığın Afganistan'daki hakimiyetine ve Suudi Arabistan'da iktidara gelmesine engel olmak için başlatılan bir Afganistan savaşı olmasıdır. İkincisi ve konu ile bağlantılı olarak; petrol ve doğalgazın dünya çapında bir numaralı merkezi olan Ortadoğu ile onun uzantısı olarak yakın tarihlerde emperyalizmin hakimiyetine açılan Kafkasya ve Orta Asya bölgesini, kendi karşısında yer alan rejimlere son vererek mutlak bir hegemonya altına almak için başlatılan bir petrol savaşı olmasıdır. Sonuncusu ise, Orta Asya üzerinde kurulacak hakimiyeti politik, ekonomik, ideolojik ve askeri bir sıçrama tahtası olarak kullanarak Rusya'yı ve Çin'i nihai biçimde hakimiyetine tabi kılmak için verilen bir

---

[256] Bağbaşlıoğlu, **ABD'nin Afganistan'a...**, s.32.
[257] Mehmet Seyfettin Erol, Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası...," s.26.

Avrasya savaşı olmasıdır.[258] Diğer yandan, işgali başlatan taraf olan ABD'nin gerekçe olarak gösterdiği uluslararası terörle mücadele ise, ABD'nin hedeflediği ve peşinde olduğu kazanımları örtbas etmek için uydurduğu bir bahanedir. Bu bağlamda ABD'nin 11 Eylül'de gerçekleşen terör eylemleri sonucunda geliştirdiği bu söylem bölgede uygulamaya koymayı planladığı politikaları meşrulaştıran bir fırsat olmuştur. Ayrıca süper güç ABD'nin 7 Ekim 2001'de bağımsız, egemen Afganistan topraklarını aklına estiği gibi, kendi menfaatleri ile paralel olarak işgal ediyorsa, bu da sınıflı-sömürücü devlet teröründen başka bir şey olmamakla beraber, şiddet tekelini kendi kontrolünde gördüğünün de bir kanıtıdır.[259]

Bu perspektiften bakıldığında, ABD'nin Afganistan işgali ve Orta Asya'da elde etmeye çabaladığı nüfuzun ekonomik nedenlerle bir ilgisi olmadığını ifade eden açıklamalarının gerçeği yansıtmadığını söylemek mümkündür. Keza ABD politikalarını üreten ve uygulayan üst düzey görevlilerin zaman zaman yaptığı açıklamalar da Washington'un ifadeleri ile çelişmekte hatta ters düşmektedir. Bu bağlamda ABD Ulusal Güvenlik Dairesinde görevli enerji uzmanı Shelia Heslin'in "Amerikan politikasının hedefi Hazar'daki enerji kaynaklarının hızla gün ışığına çıkarılmasını sağlamaktır. Bunu özellikle petrol zengini ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmaları için yaptık. Aslında Rusya'nın bu bölgede çıkan petrolün taşınması üzerinde sahip olduğu tekelci denetimi kırmak ve samimi konuşmak gerekirse mevcut kaynakların çeşitliliğiyle Batı'nın enerji güvenliğini sağlamak başlıca amacımızdır." şeklindeki ifadesi de desteklemektedir.[260]

ABD'nin göz diktiği Orta Asya bölgesindeki petrol zengini ülkelerden biri olan Kazakistan'ın Petrol Mühendisliği Birliği Başkanı Prof. Nadir Nadirov da Amerikan politikalarını bölgenin sahip olduğu zengin petrol rezervleri ile ilişkilendirmektedir. Petrolün bulunduğu yerde siyasetin ve savaşın yoğunlaştığına

---

[258] Mustafa Erdem Sakınç, **11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu,** Ankara, Ütopya Yayınları, 2004,s.112.
[259] Sakınç, **11 Eylül'den...,** ss.75-76.
[260] Mehmet Atay, "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da jeopolitik Satranç", **Jeopolitik Aylık Strateji Dergisi**, Sayı.1.
http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=34&Itemid=28,05.09.2008

dikkat çeken Nadirov, ABD'nin bölgeye yönelmesinin asıl nedenini petrole bağlarken, bölgeye yerleşmek için terörle mücadelenin gerekçe olduğunu, petrol boru hatlarından birinin Afganistan'dan geçmesi ihtimalinin, ABD politikalarını belirlemede etkili olduğunu ifade etmektedir.[261]

O dönemde adı geçen petrol boru hatları ile ilgili olarak, ABD'nin bu hatlar ve taşıyacağı petrolle bağlantılı olan hedefleri önündeki en büyük engel Afganistan'da yaşanan iç savaştır. Bu nedenle ABD çıkarları doğrultusunda geleneksel müttefikleri Pakistan ve Suudi Arabistan aracılığıyla, ihtiyaç duydukları silahları temin edip, maddi yardımda bulunarak Taliban'ı desteklemiş ve bu vesile ile iç savaşın mümkün olduğu kadar çabuk bitmesi için çabalamıştır. Bu desteğin arkasındaki itici güç de tabi ki yine petrol ve Afganistan'dan geçecek petrol boru hatlarıdır.[262] Nitekim İnsani Çalışmalar'dan sorumlu BM Alt Genel Sekreteri Yasuşi Akaşi, "Afganistan'a dış müdahaleler artık tamamıyla petrol ve doğal gaz boru hatları kavgası ile ilintili. Bizim korkumuz, bu şirketlerin ve bölge devletlerinin Taliban'ı kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışmaları." şeklindeki ifadesiyle Taliban'a verilen desteklerin nedenini açığa çıkarmış olmaktadır.[263]

Aslında ABD'nin Afganistan operasyonun gereği ve temel gerekçeleri, bahane olarak gösterilen 11 Eylül saldırılarından 9 ay önce hazırlanan bir raporda belirtilmiştir. Raporda Asya'dan güneye inen üç geçiş yolundan biri olan Afganistan'ı nüfuz edilebilir bir duruma getirmek ve böylece bu yolların tamamının denetimini ele geçirmek, ABD'nin Ortadoğu, özellikle de Suudi Arabistan petrollerine olan bağımlılığını azaltmak ve ABD'nin alternatif enerji kaynaklarını çoğaltması gerektiği gibi ifadeler kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle bu operasyonun gerçekleştirilmesi için, Afganistan'ın jeostratejik konumu nedeniyle Orta Asya petrol ve doğalgaz kaynaklarının dünya pazarlarına taşınmasında oynayacağı rol de önemli olmuştur. Bu bağlamda Hazar enerji kaynaklarını Afganistan üzerinden Pakistan-

---

[261] İsmet Kayhan, "Orta Asya'da Stratejiler Enerji Hatlarıyla Çiziliyor", 10.06.2002. http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=7783, 17.01.2009

[262] Raşid, **Taliban:...**, s.254.

[263] Raşid, **Taliban:...**, s.237.

Hindistan yoluyla Pasifik Okyanusu'na çıkarma ve buradan da dünya pazarlarına sevk etme planının öncüsü Unocal Şirketi'nin Genel Başkan Yardımcısı John J. Maresca daha 1998 yılında ABD Kongresi'nin ilgili komisyonunda yaptığı bir konuşmada, Afganistan üzerinden geçecek olan bir petrol boru hattının önemini dile getirmiş, ayrıca bölgede Rusya ve Çin'in Orta Asya petrolleri üzerindeki etkisini de ciddi ölçüde azaltma potansiyeline sahip olduğu için tercih edilmesi gereken bir güzergah olarak Afganistan güzergahını savunmuştur.[264]

ABD'nin hedeflerine ulaşmak için uyguladığı bir diğer strateji ise, ABD'nin ABD yanlısı yönetim ve rejimleri desteklemesi, hatta böyle yönetimlerin iktidara gelmesini sağlamak olmuştur. Bu bağlamda, Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'nin daha önce Unocal'e müşavirlik yapması, 1997'de yapılan boru hattı görüşmelerinde bu Amerikan şirketini temsil etmesi, Karzai'nin Bush yönetimi tarafından tavsiye edilen, 15 yıl ABD'deki Uluslararası Para Fonu'nda çalışmış ve Türkmenistan ve Pakistan ile yapılan boru hattı görüşmelerinde Afgan heyetine başkanlık etmiş Cuma Muhammedi'yi Sanayi Bakanlığına getirmesi bir rastlantı veya tesadüf değildir.[265]

Sonuç olarak, ABD'nin Afganistan'a düzenlediği operasyon, ABD'nin Hazar bölgesi ve çevresinin petrol ve doğalgazını, Afganistan ve Pakistan güzergahı ile Amerika'ya ulaştırmak için planlanan iki boru hattının yapımında süper güç ABD ile uyuşabilecek bir yönetimi iktidara taşımak için yapılan planın son aşaması olmuştur. Bu savaş, ABD'nin başarılı bir şekilde, yeni askeri üsler de kazanarak Orta Asya'da nüfuz elde etmesine, teröre karşı mücadele söylemi ile ABD'nin savaş ekonomisinin ve askeri mekanizmasının güçlenmesine, bölge petrol ve doğal gazının denetiminde ve uluslararası pazarlara ulaştırmasında söz sahibi olmasına ve son olarak tüm bunları yaparken bölgesel güçler Rusya ve İran'ı saf dışı bırakmasına yardımcı olmuştur.[266]

---

[264] Mehmet Seyfettin Erol, Çiğdem Tunç, "11 Eylül Sonrası...," s.17.
[265] Kleveman, **Yeni Büyük...,** s.254.
[266] Türkkaya Ataöv, **11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi,** İstanbul, Alkım Yayınevi, 2003. ss.130-134.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ORTADOĞU PETROLLERİ

4.1. Ortadoğu Petrolleri ve Uluslararası Politikadaki Yeri

Tarihsel süreç içinde değerlendirildiğinde, petrolün keşfi ve öneminin anlaşılması ile Ortadoğu coğrafyasının istikrardan uzak, hiçbir zaman kendi haline bırakılmamış, başta küresel güçler olmak üzere her zaman başka ülkeler tarafından yönlendirilmeye ve hatta biçimlendirilmeye çalışılmış bir bölge olmuştur. Bu durumun birden çok nedeni olmakla beraber, en belirgin nedeni bölgenin sahip olduğu zengin petrol sahaları olmuştur.

Dünya petrol rezervleri içinde % 61'lik bir paya sahip Ortadoğu içinde, başta Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) olmak üzere Katar, Umman ve Bahreyn en büyük rezervlere sahip olan ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Ancak petrol rezerv miktarları konusunda adı geçen diğer ülkeler kadar şanslı olmayan Katar, Umman ve Bahreyn'in sadece kanıtlanmış rezerv verilerine yer verilmiş, bu ülkeler çalışmada atıfta bulunulan "Ortadoğu petrolleri" kavramı dışında tutulmuştur.

4.1.1. Bölge Devletlerinin Petrol Rezervleri

Petrolün, ülkelerin ekonomik ve siyasi politikaları üzerindeki birincil ve hayati öneminden yola çıkarak, Ortadoğu'da görülen istikrarsızlık ile bölge ülkelerinin sahip oldukları zengin petrol kaynakları arasında ciddi bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Bu ilişkinin birçok ülkenin bölgesel ve küresel ölçekteki politikalarına yön verdiği de bir gerçektir. Bu bağlamda, Ortadoğu ülkelerinin sahip oldukları petrol rezervleri ve dünya toplam petrol rezervleri içindeki payları önem kazanmaktır.

4.1.1.1. Suudi Arabistan

2007 yılı itibariyle 264.2 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi ile[267] dünya petrol rezervlerinin % 23'üne sahiptir. Günlük petrol üretimi yaklaşık 1.3 milyon ton olan Suudi Arabistan, önemli ölçüde petrol üretimi ve ihracatına dayanan karma bir ekonomiye sahiptir. İhracat gelirlerinin %85'ini ve bütçe gelirlerinin % 75'ini oluşturması nedeniyle petrol gelirleri ülkenin ekonomisini önemli ölçüde etkilemektedir.[268]

Bölgede petrol gelirlerinden en fazla fayda sağlayan ülkedir. Petrol gelirlerini ve zenginliğini diğer Ortadoğu ülkelerinin çoğunda görüldüğü gibi Ortadoğu savaşlarına harcamamış, bu zenginliğini ülkede otorite sağlamak için kullanmıştır. Bu coğrafyada yaşanan olaylara temkinli ve diplomatik yollarla yaklaşan Suudi Arabistan, sıcak çatışmalara girmekten kaçınmıştır.[269] Diğer yandan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların yoğun olarak yaşandığı Ortadoğu'da bulunan Suudi Arabistan'ın istikrarı ABD için de oldukça önemlidir. ABD'nin ithal ettiği ham petrolün % 13'ü Suudi Arabistan tarafından karşılanmaktadır. Aynı zamanda AB ülkelerinin ve Japonya'nın ithal ettiği petrol de önemli ölçüde Suudi Arabistan tarafından tedarik edildiği için bu ülkelerin ekonomik istikrarı açısından oldukça önemlidir. Diğer yandan, Suudi Arabistan'ın stratejik öneminin asıl kaynağı ise, istediği zaman ona üretimi artırma ve dolayısıyla fiyatları belirleme şansını veren sahip olduğu yedek üretim kapasitesidir. Suudi yönetim, OPEC dışındaki petrol üreticisi ülkelerde bulunmayan ve üretimi bir kararla artırabilmesini sağlayan bu kapasite sayesinde gerektiğinde arz dengeleriyle OPEC içindeki liderlik pozisyonunu da korumayı amaçlamaktadır.[270]

---

[267] BP Statistical Review of World Energy, June 2008.
[268] Gamze Güngörmüş Kona, "1999'lara Kadar Tarihsel Süreç Çerçevesinde Irak-Petrol ve Global Güçler", **Global Strateji,** Cilt.4, Sayı:14, Yaz 2008, s.24.
[269] Vedat Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", **Avrasya Dosyası,** Enerji Özel, Cilt.9, Sayı:1, Bahar 2003, s.146.
[270] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...,** ss.83-84.

4.1.1.2. İran

British Petroleum'un 2008 Dünya Enerji İstatistikleri araştırmasına göre, 138.4 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahip İran'da,[271] ekonomik yapı büyük ölçüde merkezi bir görünüme sahip olmakla beraber, ülkede liberalizasyon yönünde önemli adımlar atılmakta ve özelleştirmeye önem verilmektedir. En önemli gelir kaynağı petrol ve doğal gaz olan ülke, sahip olduğu bu çok zengin petrol rezervi ile dünyada altıncı sırada yer almaktadır.[272]

Toplam ihracatının % 80-90'lık kısmını, bütçe gelirlerinin ise % 40-50'lik kısmını ham petrol ihraç gelirlerinden elde eden İran, günlük 4.2 milyon varil ham petrol üretiminin 2.7 milyon varil gibi büyük bir miktarını Japonya, Çin, Güney Kore, Tayvan ve Avrupa ülkeleri gibi farklı ülkelere ihraç etmektedir. Diğer yandan Orta Asya petrolünün, İran'ın Körfez'deki limanları aracılığıyla taşınması ülkenin özellikle de Suudi Arabistan karşısında Ortadoğu'daki konumunu güçlendireceği için, Tahran Hazar ve Orta Asya petrolünü Körfez'e taşımak ve bölgeyle yakın politik ve ekonomik bağlantılar kurmayı amaçlamış ve bu doğrultuda projeler geliştirmiştir. Bunun yanında tabi ki, bu projeler kapsamında yapılacak petrol ve gaz boru hatlarının geçiş ücretinden de yararlanmayı hedeflemiştir.[273]

4.1.1.3. Irak

Yine British Petroleum'un 2008 Dünya Enerji İstatistikleri araştırmasına göre 115 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahip olan Irak'ın ihraç gelirlerinin % 80'ini petrol oluşturmaktadır. Ancak günlük petrol üretimi 1970'lerin sonlarında 3.5 milyon varil civarındayken önce İran-Irak, daha sonra Kuveyt Savaşı ve son olarak 2003 Amerikan müdahalesi sonucunda 400-500 binlere kadar gerilemiştir. Kuveyt Savaşı sonunda uygulanan ambargo nedeniyle günlük petrol üretimi 0.6 milyon varile kadar gerileyen Irak'ın o dönemde petrol geliri 350 milyon dolara kadar

[271] BP Statistical Review of World Energy, June 2008.
[272] Kona, "1999'lara Kadar... ", s.24.
[273] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...,** ss.84-85.

düşmüştür. Mayıs 1996'da ise BM'nin 986 sayılı kararının yeniden petrol satışına izin verilmesiyle 20 milyar dolara yükselen gelir 2003 yılı Amerikan müdahalesi sonucunda tekrar 7 milyar dolara gerilemiştir. Müdahalenin ardından 2004 yılında ise 17 milyar dolara çıkan gelire rağmen ülkedeki kaos ortamı nedeniyle yine de bir istikrar sağlanamamıştır.[274]

4.1.1.4. Kuveyt

Diğer Körfez ülkeleri gibi ekonomisi temelde petrol üretimine dayalı olan Kuveyt, dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 8'ine karşılık gelen 101.5 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir. Dünya petrol üretiminde 13, petrol ihracatında 8. sırada olan Kuveyt'in petrol rezervlerinin önemli bir bölümü dünyanın ikinci büyük petrol sahası olarak kabul edilen 70 milyar varillik Büyük Burgan bölgesinde yer almakta olup bölgenin günlük petrol üretim kapasitesi 1.2 milyon varildir.[275]

Diğer Körfez ülkelerinden farklı olarak toplam gelir içinde petrol gelirinin payını düşürmeyi hedefleyen tek ülke olan Kuveyt, petrol dışı üretim ve gelirlere yönelmeye çalışmaktadır. Yine diğer Körfez ülkelerinden farklı olarak parasını dolara endekslemeyen Kuveyt'te dinarın değeri doların ağırlıkta olduğu uluslararası rezerv birimlerinin oluşturduğu bir sepete göre belirlenmektedir.[276]

4.1.1.5. Birleşik Arap Emirlikleri

Ekonominin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılıyor olmasına rağmen GSYH'nın yaklaşık %30'unu petrol ve doğal gaz ile karşılayan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), dünya petrol rezervlerinin % 9.5'ine sahiptir. 97.8 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi bulunan BAE'nin, 2007 yılında günlük petrol üretim kapasitesi 2.54 milyon varildir. BAE'nin sahip olduğu bu 97.8 milyar varil

---

[274] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...**, s.109.
[275] http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/127/Kuveyt%20Ulke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf, 23.12.2008.
[276] Kona, "1999'lara Kadar... ", s.24.

kanıtlanmış petrol rezervinin ise % 94'ü Abu Dabi'dedir.[277] Bu yüzden politik etkinlik en çok ticaret ve petrol rezervine sahip olan Abu Dabi'ye bırakılmış ve Abu Dabi BAE'nin sürekli başkenti olarak tüm Emirlikler tarafından kabul edilmiştir. Diğer yandan, diğer Arap ülkelerinden farklı olarak liberal bir petrol politikası olan BAE'de İngiliz, Amerikan, Japon ve Fransız çok uluslu petrol şirketlerinin petrol endüstrisindeki payının da % 40 olduğu görülmektedir.[278]

4.1.1.6. Katar

Ülkenin petrol rezervleri bir devlet şirketi olan Qatar Petroleum tarafından 27 milyar varil olarak belirlenmiştir. 2006 yılında günlük 825 bin varile ulaşan petrol üretim kapasitesinin 2010 yılında 1 milyon varil civarına yükselmesi hedeflenmiştir. Bu üretim Suudi Arabistan ve BAE'nin üretim kapasiteleri ile karşılaştırıldığında nispeten düşük bir seviyededir.[279] Diğer yandan, dünya petrol rezervleri içindeki payı % 1'in altında olmasına rağmen Katar'ın petrol geliri, ulusal gelirin neredeyse % 35'ini, bütçe gelirlerinin % 75'ini, ihracat gelirlerinin ise yaklaşık % 70-80'ini oluşturmaktadır. Ayrıca devlet sektörü ağırlığını korumakla beraber özel sektörün de faaliyet gösterdiği Katar ekonomisinde son yıllarda özellikle petrol ve doğal gaz alanında çok sayıda uluslararası firma ile yapılan sözleşmelerle yabancı sermaye yatırımları hızla artmıştır.[280]

4.1.1.7. Umman

Komşuları ile sınır sorunları yaşayan Umman'ın, ne OPEC ne de OAPEC'e (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries-Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı) üye olmamasına rağmen, büyük ölçüde petrol üretimi ve ihracatına dayanan bir ekonomisi vardır. Umman'da petrol gelirleri GSMH'nın %

---

[277] http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/117/BAE%20Ulke%20bulteni%20%20Agustos%202007_TR.pdf, 23.12.2008.
[278] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...,** s.113.
[279] http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf, 23.12.2008.
[280] Kona, "1999'lara Kadar... ", s.26.

40'ını ve ihracat gelirlerinin ise % 75'ini oluşturmaktadır.[281] Yaklaşık 5.6 milyar varil olarak kanıtlanmış, son derece kısıtlı bir petrol rezervine sahip olması nedeniyle ülkenin ileriye dönük ekonomi politikaları petrol dışındaki sektörlerin güçlendirilmesi ve çeşitlendirilmesi amacına uygun olarak yönlendirilmektedir.[282]

4.1.1.8. Bahreyn

1932 yılında topraklarında petrol keşfeden ilk Körfez ülkesi olmakla beraber, petrol rezervleri diğer Körfez ülkeleri ile kıyaslandığında oldukça az bir miktardadır. 125 milyon varil petrol rezervine sahip olduğu bilinen Bahreyn'deki petrolle ilgili tüm işler, iki devlet şirketi olan Bahreyn Ulusal Petrol Şirketi (Banoco) ile Bahreyn Petrol Şirketi'nin (Bapco), Bapco çatısı altında birleştirilmesiyle yürütülmeye başlanmıştır. Bahreyn daha çok üretici ülke değil işlenmiş petrol ve petrol ürünleri ihraç eden ülke olarak önemini korumaktadır.[283]

4.1.2. Ortadoğu Petrollerinin Önemi

Petrol ve petrole dayalı politikalar, 20. yüzyılın başından beri Ortadoğu siyasetini şekillendiren birincil dereceden faktörlerden biri olmuştur. Dünya ülkelerinin petrole olan bağımlılığı ve Ortadoğu ülkelerinin çoğunluğunda görülen petrole dayalı ekonomik gelir sisteminin, petrol politikalarının hem bölgede hem de dünyada çok ciddi etkiler yarattığı bir gerçektir. 1940'larda dünya petrollerinin yaklaşık % 5'ini üreten Ortadoğu, yakın tarihlere yaklaştıkça dünya petrol üretiminin ortalama % 40'ını karşılamaya başlamıştır. Dünya petrol rezervlerinde en büyük paya sahip olan Ortadoğu bu anlamda önemini korumaya devam etmektedir. Sadece Suudi Arabistan'ın dünya petrol rezervlerinin 1/4'üne sahip olduğu, bunun ise ABD'nin sahip olduğu petrol rezervlerinin on katı büyüklüğünde olduğu da göz

---

[281] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...**, s.114.
[282] http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/77/Oman%20Ulke%20Bulteni-Kasim07_TR.pdf, 23.12.2008.
[283] http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/129/bahreyn_%20ulke%20bulteni%20nisan%202008_TR.pdf, 23.12.2008.

önünde bulundurulduğunda Suudi Arabistan'ı da içine alan İran Körfezi'nin dünya petrol rezervlerinin % 61'ini elinde tuttuğu gerçeği ortaya çıkmaktadır.[284]

Yakın geçmişte keşfedilen Hazar ve Orta Asya petrollerine rağmen hidrokarbon kaynakları bakımından hala dünyanın en zengin bölgesi olması nedeniyle Ortadoğu stratejik bir öneme sahiptir. Dünya petrol rezervlerinin 3/2'sine sahip olması Ortadoğu bölgesini cazibe merkezi haline getirmekte ve dış güçlerin bölge politikalarına dahil olma mücadelesini tetiklemektedir. Batı Avrupa petrol ihtiyacının % 75'ini, Japonya ihtiyacının ise % 90'ını karşılayan Ortadoğu'ya bağımlılık kaçınılmaz olduğu için de bölgenin sahip olduğu bu zengin enerji kaynakları Ortadoğu'yu bir rekabet alanına dönüştürmeye devam edecektir.[285]

Ekonomilerinin sürdürülebilirliğinde temel unsur olan petrol mücadelesinde, bölgesel ve küresel ülkelerin zengin Ortadoğu kaynakları karşısında birbirlerine karşı tepkisiz ve fedakar davranmaları mümkün değildir. Her birinin çabası, söz konusu kaynaklardan en çok payı elde etmek ve diğerleri karşısında gücünü ve varlığını sağlam temellere dayandırmaktır. Durum böyle olunca söz konusu bölgenin, ABD ve AB başta olmak üzere küresel ve bölgesel güçlerin dış politikalarındaki yeri büyüyerek devam etmektedir.

Diğer yandan, sahip olduğu % 40'lık bir pay ile petrolün dünya enerji tüketiminde ilk sırada yer alması ve hızla yükselen petrol fiyatları, bölgeyi küresel mücadelenin en temel unsuru haline getirmektedir. Günümüzde günlük 85 milyon varil dolayında gerçekleşen dünya petrol tüketiminin 2020'de 120 milyon varile çıkacağı tahmin edilmektedir. Günlük 20 milyon varil petrol tüketimi ile dünya petrol tüketiminin % 25'ini tek başına gerçekleştiren ABD, söz konusu petrol ithalatının % 25'ni Ortadoğu'dan temin etmektedir.[286]

---

[284] Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları...", ss. 133-134.
[285] Halis Çevik, **Uluslararası Politikada Ortadoğu,** İstanbul, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, ss.22-23.
[286] Tayyar Arı, **Irak, İran, ABD ve Petrol,** İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, s.112.

Sonuç olarak daha önce de belirtildiği üzere kaynakların eşitsiz dağılımı nedeni ile ithalatçı devletlerin önlerinde çok da fazla alternatif bulunmamakta, bu sebeple özellikle de zengin Ortadoğu petrol rezervlerine bağımlılıkları tüketimin artışına paralel olarak artmaktadır.

4.1.3. Küresel Güçler ve Ortadoğu Yaklaşımları

OPEC üyesi olmayan petrol üreticileri arasında en büyük kapasiteye sahip olan **Rusya**, Ortadoğu'ya yönelik politikalarında farklı stratejiler izlemektedir. Bir petrol ihracatçısı olarak Körfez ülkeleri ile fiyatların dengelenmesi amacıyla işbirliği yapmak, küresel petrol rekabetinde Rusya'nın çıkarlarına olacaktır. Diğer yandan bazen petrol ithal etme olasılığı mevcutmuş gibi davranan Rusya'nın Irak'ta açıkça pozisyon araması ise Moskova'nın bölgede gücünü ispatlama amacı taşıdığı şeklinde yorumlanmaktadır. Özellikle de ABD'nin Irak müdahalesi sonrasında Rus petrol şirketleri, Irak'ta yatırım imkanlarını görüşmeler yaparak sürdürmeye çalışmışlardır.[287] Ne kadar da ihracatçı devlet konumunda olsa da, Ortadoğu'daki petrol rekabetinden uzak kalmasının rakiplerinin avantaj kazanması ile sonuçlanacağı için Rusya'nın bu yaklaşımı ülke çıkarlarına hizmet etmektedir. Rusya'nın bölgeye dahil olma çabası, Rusya'nın bölgedeki varlığı ile rekabet içinde olduğu diğer devletlerin hareket serbestisini az ya da çok kısıtlamak istemesiyle ilgilidir.

Petrol ithalatının yaklaşık olarak % 51'ini OPEC üyesi Ortadoğu ülkeleri olan Suudi Arabistan, Libya, İran, Irak ve Kuveyt'ten temin eden **AB** için Ortadoğu, petrol rezervleri bakımından bir cazibe merkezi olmuştur. Küresel güçlerin Ortadoğu'ya yaklaşımları bağlamında değerlendirilmesi gereken AB içinde etkinlik kapsamında öncü role sahip olan Birlik ülkesi ise Fransa'dır. Almanya, İtalya ve İspanya'nın da Ortadoğu'da önemli ticari çıkarları olmasına rağmen Fransa, Ortadoğu'daki petrol çıkarları ve stratejileri en iyi şekilde organize olmuş, en kuvvetli politik desteğe sahip ve hem ekonomik hem de politik konumlanma geleneği olan en eski ülkedir ve gerektiğinde eskiden beri ABD petrol şirketleri ile

[287] Kona, "1999'lara Kadar... ", s.181.

rekabete girmeyi, çatışmayı göze almıştır. Ancak AB, Körfez Bölgesi'nde ABD'ye karşı rekabet konusunda yeterli denkliğe ulaşamamış, Ortadoğu'da politik ağırlığını tam olarak sağlayamamıştır.[288] Birlik içindeki her bir devletin kendi ulusal enerji politikası olmasına rağmen, Birlik adına ortak bir enerji politikası oluşturamadıkları için de Ortadoğu petrollerinden aslan payını ABD'ye kaptırmışlardır.

Diğer bir küresel güç olan **Çin**'in ise petrol üretimi her geçen gün düşmektedir. Bu bağlamda 1993'ten beri petrol ithal eden ülkeler arasında yer almaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı, Çin'in 2030 yılına gelindiğinde günümüzde 1.9 milyon varil olan günlük ithalatının, 10 milyon varile çıkacağını tahmin etmektedir. 1993 yılından beri Çin, petrol ihtiyacının % 20'sini ithal etmekte ve ithal ettiği petrolün % 65'ini ise Ortadoğu ülkelerinden temin etmektedir. 1996 yılında petrol açığı 20 milyon tonu geçen Çin'in dış petrole olan bağımlılığı artmış, bu nedenle en ideal ve uzun vadede istikrarlı şekilde petrol ithal edebileceği bölge olarak Ortadoğu'ya göz dikmiştir. Bu bağlamda 1997 yılından bu yana Çin ile Ortadoğu petrol işbirliği gelişmiş, Çin, Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE gibi Ortadoğu ülkeleri ile direkt olarak petrol ithal etmek üzere anlaşmalar imzalamıştır. Diğer yandan Çin bu bölgede uzun vadede tutunabilmenin çaresini ABD'ye düşman ülkelerle sıkı bir stratejik bağ kurmaktan geçtiğini düşünerek, ihtiyacını Çin'in en büyük petrol ihracatçısı olan Suudi Arabistan ve ikinci büyük ihracatçısı olan İran'dan karşılamaktadır.[289] Geleceğin süper gücü olarak tanımlanmaya başlayan Çin, ABD egemenliğini kırabilmek için çok kutuplu bir sistemi savunmakta ve ABD karşısında ortak çıkarlarının bulunduğu Rusya ile yakınlaşmaktadır. Ortadoğu'daki ABD hegemonyasının artarak devam etmesinden rahatsız olan Çin, Orta Asya'daki petrol yarışında da ABD ile rekabet halindedir.

Son olarak hem dünya çapında hem de Ortadoğu coğrafyasında hegemon güç olan ve söz konusu bölgeyi önemli ölçüde hatta neredeyse tamamen kendi

---

[288] Kerem Aklin, Sabit Atman, **Küresel...**, ss.186-188.
[289] Serim Otuzbiroğlu, "Çin'in Ortadoğu'daki Petrol Kaynaklarına Yönelik Politikaları Ne Olabilir?", 2005. http://www.irarec.org/mk/TurkceMakale/1.pdf , 17.12.2008

menfaatleri doğrultusunda şekillendiren **ABD** ise ayrıca ve daha ayrıntılı bir şekilde farklı bir başlık altında incelenmiştir.

4.1.3.1. ABD

"Ulusal Güvenlik" kavramı ulus-devletlerin güvenliklerini sağlamaya yönelik başlıca endişelerini ifade etmekle beraber tüm ulus-devletlerin olduğu gibi ABD dış politikasının da oluşturulması sürecinde dayanak noktasını oluşturmaktadır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ABD ulusal güvenlik stratejilerinde öncelikler, tehdit tanımları ve savunma politikaları yeni bir boyut kazanmıştır. Sovyetler Birliği ve bu ülkenin önderliğini üstlendiği Varşova Paktı'nın dağılmasıyla birlikte ABD'nin "Yeni Dünya Düzeni" olarak adlandırdığı yeni bir döneme girilmiş ve ABD ulusal güvenlik stratejisinde yeni tanımlar yapmıştır. Birleşik Devletlerin bu yeni dönemdeki ulusal stratejisinin ekonomik boyutunu ulusal güvenlik ve ekonomik gücün ayrılmaz parçalar olduğundan hareketle, güçlü, müreffeh ve rekabete dayanabilir bir ulusal ekonomi oluşturmak; uluslararası pazarlara, enerji ve maden kaynaklarıyla, okyanuslara ve uzaya açılmayı güvence altına almak; pazar ilkelerine dayalı, ticaret ve yatırımı engellemeyen, istikrarlı para kurlarına sahip, açık ve genişleyen bir uluslararası ekonomiyi teşvik etmek; ekonomik gelişme ile sosyal ve siyasal ilerlemeyi sağlamak için yardım, ticaret ve yatırım politikalarını desteklemek oluşturmaktadır. Nitekim ABD'nin yeni dönem ulusal güvenlik stratejilerinin ekonomik yansımalarına bakıldığında da enerji kaynaklarına sık sık atıfta bulunulduğu görülmektedir.[290]

Bu yeni dönemde, ABD siyasi, askeri ve ekonomik tek güç olarak varlığını sürdürebilmek ve kapitalist sistemin istikrarlı şekilde devamını sağlamak için kapsamlı ve uzun vadeli bir strateji uygulamaya koymuştur. Uygulamanın arka planı ise Ulusal Enerji Politikaları Belgesi ile Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde yer almaktadır. ABD'nin Ulusal Enerji Stratejisi Belgesine bakıldığında, enerji

[290] Çağrı Erhan, "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", 2001. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/474/5456.pdf, 07.01.2009.

güvenliğinin dış politika ile ekonomik ve ticaret diplomasilerinin önceliği haline gelmesi gerektiği; global enerji kaynakları arzında yer alan bölge ve ülke sayılarının artırılması ve çeşitlendirilmesi, istikrarlı ve güvenli bir global enerji piyasasının oluşturulması gerektiği; enerji ve taşıma yollarının güvenliklerinin sağlanmasının, güvenlik stratejilerinin temelinin olması gerektiği; enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın dengesinin korunması, arz kaynaklarının çeşitlendirilmesi gerektiği gibi temel unsurlardan oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda ABD'nin petrol ekonomisini merkeze alarak uygulamayı planladığı stratejisinde enerji ve ticaret koridorlarının korunması ve hakimiyeti için global güvenlik diplomasisi uygulanması; petrol üreticisi ülkelerin yer aldığı Ortadoğu ve Arap yarımadası bölgesinin uluslararası sistem ile bütünleştirilmesini sağlayacak ve hızlandıracak değişikliklerin sağlanması; bölgenin global sisteme tehdit oluşturan unsurları ile mücadele; bölgenin önemli ölçüde İslam coğrafyası üzerinde olması nedeniyle dinler ve medeniyetler arası uzlaşma yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiği gibi birbiri ile ilişkili unsurlar bulunmaktadır. Kapitalist sisteme dönük global talep yetersizliği tehlikesini bu söz konusu petrol ekonomisi merkezli enerji stratejileri ile çözmeyi hedefleyen ABD, kendi ulusal güvenliği için bu tehlikelerle nasıl mücadele edeceğini ise Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde açıklanmıştır. Buna göre radikal yaklaşımlar, terörist gruplar, küresel terörizm, asimetrik savaş unsurları ulusal güvenliğin en önemli tehditleridir. Bu tehditlerin kaynağı olarak da Cebelitarık'tan Çin Denizi'ne kadar uzanan geniş bir coğrafya gösterilmektedir.[291]

ABD, bu tehditlerin kaynağı olarak gösterilen coğrafyayı egemenliği önündeki en büyük engel olarak görmektedir. Bu bağlamda, ülkenin hayati çıkarlarının temelinde yer alan ekonomik faaliyetlerinin devamı için, söz konusu tehlikeli bölgeyi yeniden yapılandıracak hatta bölge haritası üzerinde değişiklikler yapacak emperyalist bir politika takip etmektedir. Özellikle 11 Eylül sonrası söylemlerinde sık sık yer verdiği Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) bu amaca hizmet etmektedir.

---

[291] Can Fuat Gürlesel, "Yeni Düzenin Sihirli Anahtarı: Petrol Ekonomisinin Analizi", Kasım 2003. http://www.scribd.com/document_downloads/13162904?extension=pdf&secret_password=, 11.02.2009.

ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejilerinde vurgulanan enerji kaynaklarının hayati öncelikler arasında yer alması, petrol kaynaklarının kontrolünü öngörmektedir. Bu bağlamda, Ulusal Petrol Konseyi'nin 1987 tarihli raporunda ABD'nin enerji güvenliğinin dünyadaki kaynakların kontrolünden geçtiğini ifade etmesi de bu öngörü ile uyumludur. Bu strateji gerekli olduğunda zor kullanarak gerekli jeopolitik düzenlemelerin yapılmasını da içermektedir. Örneğin Amerikan petrol şirketlerinden biri olan UNOCAL, 1998'de Kongre'ye Kafkasya ve Orta Asya'daki geniş enerji kaynaklarının taşınması için önerdikleri Afgan Boru Hattı'nın ancak bu ülkede hem petrol şirketlerinin, hem finans çevrelerinin, hem de hükümetlerin tanıyacağı bir yönetimin başa geçmesi ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Dolayısıyla Afganistan ve Irak'a yönelik işgallerin nedeninin arkasında petrolün olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür. Diğer yandan ABD'nin kıt kaynaklardan biri olan petrolün dünya rezervlerinin sadece % 2'sine sahip olmasına rağmen dünya petrol üretiminin % 25'ini tüketmekte ve petrol ithalatının yaklaşık % 24'ünü Ortadoğu'dan karşılamaktadır. Kısacası, petrol ithalatları bağlamında Birleşik Devletlerin dışa bağımlılığının en temel coğrafyasını Ortadoğu oluşturmaktadır. Bu değerler de yakın gelecekte tanık olduğumuz Afganistan ve Irak işgallerini anlamlandırmaktadır.[292]

Diğer yandan süper güç vasfını kaybetmek istemeyen ABD, Ortadoğu'ya olan bağımlılığını bu işgaller sonucunda elde ettiği kazanımlarla en aza indirmeyi de başarmıştır. Her iki işgalden de ekonomik anlamda bölge petrol kaynaklarının ve taşıma güzergahlarının kontrolünde söz sahibi olacak şekilde başarı elde etmiştir. Ancak elde ettiği başarı, diğer ülkeler tarafından yapılan eleştirilerin ve anti-Amerikan söylemlerinin önüne geçmeye yeterli olmadığı gibi, aksine prestij kaybetmesine ve politikalarının uluslararası sistemde sorgulanmasına neden olmuştur.

---

[292] İsmet Akça, "Bush İktidarının Anatomisi" http://www.sbu.yildiz.edu.tr/ismetakcayayinlar/Bush%20iktidarinin%20Anatomisi.doc, 13.02.2009.

4.1.4. Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dengeler ve Ortadoğu

Doğu Bloğu ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucu Ortadoğu'ya yönelik komünist tehdidinin ortadan kalkmış olmasına rağmen, 1979 devrimi ile Şii yönetimin İran'da iktidara gelmesi Batının söz konusu coğrafyada yeni bir tehlike ile karşılaşmasına neden olmuştur. Diğer yandan sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı, daha sonra Irak'ın Kuveyt'i işgal ederek Suudi Arabistan'ı ve dolayısıyla ABD çıkarlarını tehdit etmesi, ayrıca da Irak ve İran'ın nükleer silah geliştirmeye yönelik çalışmalardan ısrarla vazgeçmemeleri Ortadoğu'nun siyasi, iktisadi ve stratejik öneminin devam etmesine neden olmuştur. Ayrıca dünya petrol rezervlerinin % 61'ini ve doğalgaz rezervlerinin % 40'ını temsil eden Ortadoğu, bu söz konusu zengin enerji kaynaklarına sahip bölgeyi dünyanın diğer bölgelerinden farklı kılmaktadır. Bu bölgedeki petrolün herhangi bir nedenle kesintiye uğramasının, bu enerji kaynağına oldukça önemli derecelerde bağımlı olan Batı ve dünya ekonomisi üzerinde yol açacağı olumsuz etkiyi ise 1970'lerde peş peşe yaşanan petrol krizleri sonucunda tahmin etmek zor değildir. Özellikle 1973'de yaşanan petrol ambargosu, petrolün kesintiye uğraması ile yaşananlar petrolün sanayileşmiş ve gelişen dünya ülkelerinin ekonomileri üzerindeki potansiyel etkilerinin bir göstergesi olmuştur. İran-Irak Savaşı ile 1991 ve 2003 Irak müdahaleleri ve denetimi ile neticelenen tecrübeler de, böyle bir sorunun Batı üzerindeki etkilerinin ne derece hayati olduğunu göstermek açısından oldukça önemlidir. Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesinin arkasında da bölgedeki petrol kaynaklarının denetlenmesi ve enerji merkezlerinin kontrol edilmesi ile global, askeri, siyasi ve ekonomik hegemonyasının sürdürülmesi amacının yattığı artık genel bir kabul haline gelmiştir. Nitekim, Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu iki kutuplu yapı sona ermiş, Ortadoğu'daki Sovyet tehdidini ortadan kaldırmış, ABD ise sahip olduğu askeri, siyasi ve ekonomik üstünlükle tek süper güç olarak inisiyatif kullanabilecek yegane devlet olarak bu rekabetten Sovyetler Birliği karşında galip çıkmıştır.[293]

---

[293] Arı, **Irak, İran...,** ss.106-107-108-125.

Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve ABD öncülüğündeki koalisyon tarafından Irak'ın yenilgiye uğratılmasının arkasından Ortadoğu petrol kaynaklarına yönelik başlıca tehditler ortadan kaldırılmıştır. Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği, alternatif bir silah tedarikçisi ve bölge rejimlerinin destekçisi olarak Birleşik Devletlerin bölgedeki hareket özgürlüğünü kısıtlamış, ABD'nin Ortadoğu'daki konumuna sürekli olarak politik bir tehdit olmuş ve petrol piyasasındaki istikrar açısından kalıcı bir risk olmuştur. Bu dönemde sahip olduğu zengin hidrokarbon kaynakları ile dünyanın en önemli petrol ve gaz ihracatçısı olan Sovyetler Birliği'nin petrol fiyatları konusundaki çıkarları, dünyanın en büyük petrol ithalatçılarından biri olan ABD ile çatışmıştır. Sovyetler Birliği'nin ani çözülüşü ise ABD'nin hareket serbestisini kolaylaştırarak Birleşik Devletlerin Ortadoğu'da üstünlük kurmasına ve nüfuz elde etmesine, en ısrarlı ve istikrarlı direnişi gösteren, bölgedeki diğer petrol ihraç eden ülkelerin aksine ABD ile asla yakın ekonomik veya politik bağları olmayan Irak'tan gelen meydan okumayla çok daha kolay baş etmesine imkan vermiştir.[294]

Komünizmi temsil eden Varşova Paktı ve iki süper güçten biri olan Sovyetler Birliği'nin yıkılması, ABD'nin Ortadoğu ile ilgili hedeflerinin önündeki engeli kaldırmıştır. Söz konusu bölge petrollerine ulaşmak için beklediği fırsatı elde eden ABD, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Ortadoğu'da yaşanan her çatışma ve kaosa müdahale ederek bölgeye dahil olmaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Irak'ın Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında Kuveyt'i işgal etmesi ise ABD için bulunmaz bir nimet olmuş, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Ortadoğu'da ortaya çıkan boşluğu rahat rahat doldurmasına yardımcı olmuştur.

Ortadoğu'daki dengelerin Soğuk Savaş sonrası gelişmeler ve özellikle de 1991 Körfez Savaşı ile yeniden tanımlandığı ve şekillendiği bilinmektedir. Bu bağlamda değişen dengelere göre; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bölgede özellikle ABD olmak üzere Batının etkisi ve nüfuzu artmıştır. Daha çok 1991 Körfez

---

[294] Oystein Noreng, **Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı,** Ankara, Elips Kitap, Mart 2004, ss.109-110.

Savaşı'ndan sonra bugün dünyanın en büyük petrol sektörüne sahip olan Birleşik Devletlerin Ortadoğu'da rakipsiz olduğu bir döneme girilmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ABD'nin öncülüğünde oluşturulan koalisyon ve Irak'a karşı operasyon ise aslında Batı'nın 1973 Arap-İsrail Savaşı'nda yaşanan petrol krizinden sonra tasarladığı ancak Sovyetler Birliği'nin karşı faaliyetinden endişe edildiği için göze alamadığı bir uygulamadır. 1991 Körfez Savaşı ile bölgede kırılan Sovyetler Birliği etkisinin de vermiş olduğu rahatlıkla Batı, bölgede yaşanabilecek olası radikal değişimlere göz yummayacağını göstermiştir. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal ederek söz konusu radikal değişim yolunda adım atması bölge petrollerine bağımlı sanayileşmiş ülkeleri ve en başta da ABD'yi korkutmuştur. Çünkü Irak'ın hedefleri doğrultusunda başarıya ulaşması, Irak'ın önemli bir güç olarak petrol rezervleri bakımından merkezi ve hayati öneme sahip bir ülke konumuna gelmesi demektir. Buna da ne bölgesel ne de küresel güçler rıza göstermemiştir. Zira, bu dönemde Irak'a karşı oluşturulan uluslararası koalisyon bunun açık bir ifadesi olmuştur.[295]

"Birkaç üreticiye bağımlı olmanın yaratacağı politik riskin yanı sıra ABD, aynı zamanda Ortadoğu'da ve Ortadoğu petrol ihracatçıları yanındaki konumu için artan bir rekabetle karşılaşmaktadır. Rekabet, petrolden, piyasalardan ve silah satışlarından pay kapmak ve para içindir. ABD petrol stratejisinin süregelen başarısının ilk kriteri Suudi Arabistan'la olduğu kadar Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri ile yürütülen özel ilişkilerdir. Bir diğer kriter, önde gelen kuvvetler arasında ABD'nin sunduğu çok büyük petrol piyasası -büyük petrol gelirleriyle gerçekleştirilen yatırımları içine alabilecek bir finans marketi- ve askeri koruma gibi hizmetler sunan ciddi bir rakibinin olmayışıdır. Üçüncü kriter ise, ticaret ve ödeme dengelerinde çok az yük bindiren ABD dolarının petrol ödemelerinde sürekli kullanılabilir olmasıdır. Bu nedenle ABD'nin konumu rakipsiz gözükmektedir."[296]

Sonuç olarak, Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği ve ABD'nin Ortadoğu'da birbirini dengelemesi süreci, komünist Sovyet Bloğunun dağılması ile

---

[295] Türel Yılmaz, "Ortadoğu'da Güvenlik Sorunu ve Türkiye", Refet Yinanç, Hakan Teşdemir (Ed.) **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, ss.122-123.
[296] Noreng, **Ham Güç...**, s.116.

sona ermiş ve ABD, bu mücadeleden kazanan taraf olarak ayrılmıştır. Bu galibiyetin Ortadoğu'ya yansıması ise, ABD'nin hegemonyasını devam ettirmek amacıyla Ortadoğu'da petrol merkezli politikalar çerçevesinde nüfuz arayışı ve 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile de bu hedefine ulaşmasıdır. Irak'ın Kuveyt ile ilgili iddiaları ABD'nin fiilen ve süresiz şekilde Ortadoğu'ya girmesini ve bölgeyi kendi enerji ve petrol politikaları kapsamında yeniden yapılandırması sonucunu doğurmuştur.

4.1.5. Ortadoğu Petrol Kaynakları Üzerinde Denetim Kurma Mücadelesi

Ortadoğu, tarihi boyunca her zaman müdahaleye açık bir konuma sahip olmuş, defalarca emperyalizme esir olmuş bir coğrafyayı tanımlamaktadır. Bölgede sürekli el değiştiren hakimiyet, son olarak ABD'ye geçmiştir. Dolayısıyla bugün yaşanan gelişmeler Ortadoğu tarihinde bir ilk olmamakla beraber, sahip olduğu zengin petrol kaynaklarının hayati değeri devam ettiği sürece de son olmayacak gibi gözükmektedir. Bölgede yaşanan her türlü sorun istemeden de olsa emperyalist bölgesel ya da küresel ülkelerin elini güçlendirmiştir.

4.1.5.1. Emperyalizmin Ortadoğu'ya Girmek İçin Beklediği Fırsat: Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Körfez Savaşı

Irak-İran Savaşı'nda yüzlerce milyar borç altına giren Saddam Hüseyin, borçlarını kapatmak amacıyla süratle petrol pompalamaya başlamış ancak Kuveyt ve BAE Irak'ın aksine Batılı ülkelerin de baskısıyla fiyatları düşürmeye başlamışlardır. Kuveyt'e fiyatları düşürmemesi yönünde verdiği bir ültimatoma olumlu yanıt alamayan Irak,[297] aşırı üretim yapıp fiyatları düşük seviyede tutan Körfez ülkelerinin petrol politikalarını sert bir dille eleştirmeye başlamıştır. Her 1 dolarlık fiyat düşüşün Irak'ı yılda 1 milyar dolar zarara soktuğunu belirterek, bu durumu Irak'a karşı ekonomik bir savaş olarak tanımlamıştır. Kuveyt'in OPEC'in kabul ettiği günlük 1.5

[297] Erdal Şimşek, **ABD-İsrail-İran Üçgeni Ortadoğu'da Oynanan Kirli Oyunlar,** İstanbul, Neden Kitap, 2007, s.82.

milyon varil kotanın üstüne çıkarak 2.1 milyon varil günlük petrol çıkardığını ve bu durumun Irak'ın aleyhine olduğunu ifade etmiştir. Buna karşılık Kuveyt'ten 10 milyar dolar istemekle kalmayan Irak, tüm bunların yanında İran'a karşı bütün Arap dünyası adına savaştığını ifade ederek, İran Savaşı süresince Körfez ülkelerinden aldığı 30 milyar dolarlık borcun da silinmesini talep etmiştir.[298]

Irak'ı Kuveyt'i işgal etmeye yönelten kendine göre haklı gerekçeleri de vardı. Kuveyt'in Osmanlı döneminde Irak'ın bir parçası olmasından hareketle Bağdat yönetimi Kuveyt'i kendi topraklarında İngiltere tarafından oluşturulmuş yapay bir devlet olarak görmüş ve bu tarihi hatanın düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur. Diğer yandan Bağdat'ın bu işgal planlarının arkasında yatan asıl neden ise petroldür. Bubiyan Adasının derin suları petrol terminali kurmak için oldukça verimli olmakla beraber Irak, Kuveyt'e ait olan Bubiyan ve Varba adalarına sahip olarak bu adaların karasuları ve kıta sahanlığı içindeki zengin petrol yataklarına da sahip olmak istemiştir. Zira, Kuveyt'in işgali öncesinde Irak bu ihtilaflı bölgeler konusunda Kuveyt'i suçlamaya başlamış ve 16 Temmuz 1990'da Arap Birliği Genel Sekreteri'ne gönderdiği mektupta Kuveyt'in 1980'den bu yana Irak'a ait ihtilaflı bölgede bulunan el-Rumeyla'da petrol kuyuları açmasına tepki vermiş, ayrıca daha önce de belirtildiği gibi fiyatların düşmesine neden olacak politikalar yürüttüğü için Irak'ı ekonomik zarara uğrattığını iddia etmiştir. Tüm bu gelişmeler sonrasında bu şikayet ve isteklerine beklediği olumlu karşılığı alamaması üzerine ise, Temmuz ayının ortalarından sonra Kuveyt sınırına asker kaydırmaya başlamıştır. Aslında Irak yönetiminin asıl amacı İran-Irak Savaşı sırasında kazandığı desteği fırsat bilerek Kuveyt'in enerji kaynaklarını ele geçirerek bölgede süper güç olmaktı. Böylece hem savaş sırasında borçlandığı ülkelere borcunu ödemekten kurtulacak hem de dünya petrol fiyatlarını belirleyebilecek bir konuma gelecekti.[299]

Görüldüğü gibi petrol, küresel ya da bölgesel ayrımı yapmaksızın uluslararası politikayı şekillendiren, yönlendiren aktörlerden biridir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile

---

[298] Coşkun Adalı, **Emperyalizmin Ortadoğu'ya Müdahalesi,** İstanbul, Sorun Yayınları, 1991, s.89.
[299] Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi,** İstanbul, Alfa Yayınları, 2007, ss. 564-565-566-567.

ABD'nin Irak işgali arasında hedef bazında çok büyük bir fark yoktur. Her ikisinde de amaç petrole ya da taşıma koridorlarına sahip olabilmektir.

Petrolün ifade ettiği gerçek anlam, petrolün siyasi, ekonomik ve askeri olarak paraya ve güce çevrilebilecek bir zenginlik olmasıdır. Bunun farkında olan Saddam Hüseyin iktidarı, dünya petrol rezervlerinden ek bir % 10 elde etmenin de ne demek olduğunun bilincine varmış bir yönetimdir. Kuveyt'i elinde tutması halinde dünyanın önde gelen egemen güçlerinden biri olacağını, petrol üreten diğer ülkelerin Saddam hegemonyası karşısında el pençe divan duracağını düşünen Saddam Hüseyin, dünya ekonomisinde tartışmasız söz sahibi olacağının bilincinde olmuştur. Her şey planladığı gibi olsaydı işgal öncesinde olduğu gibi ihtiyacı olan silahlar ayağına kadar gelecekti. Komünizmin çöküşü ve Sovyetler Birliğinin dağılması sonucu tek süper güç olarak kalan ABD, Saddam Hüseyin'in hedeflerine ulaşması neticesinde Irak'ın da yeni bir süper güç olabileceğinin farkında olduğundan bu duruma izin vermek niyetinde olmamıştır. Bu bağlamda, Saddam Hüseyin'in planlarının önüne geçmek için fırsat kollamaya başlamıştır.[300]

Irak'ın Kuveyt sınırına askerlerini kaydırma işlemine başlamış olmasına rağmen Amerika hiçbir şekilde bu duruma bir tepki vermemiştir. ABD'nin sergilediği bu tarafsız tutum ise Irak tarafından bölgedeki gerilimi tırmandırmak için bir sinyal olarak yorumlanmıştır. İşgalin hemen bir hafta kadar öncesinde Saddam Hüseyin'le görüşen ABD Bağdat Büyükelçisi April Glaspie, ülkesini yeniden inşa eden Saddam Hüseyin'i kutlamış, Kuveyt ile aralarında olan sınır sorunları ile ilgili ABD'nin herhangi bir fikri olmadığını belirtmiş, taraf olmadığını ifade etmiştir.[301] ABD'nin bu yaklaşımını ise zaten bölgeye dahil olmak için fırsat kollayan Birleşik Devletlerin, sorunun pekişmesini sağlayarak Ortadoğu'ya girişine zemin hazırlamak, sonrada bu sorunu kendi lehine çözmek şeklinde yorumlanabilir. Çünkü ABD, özellikle Irak'ın işgale hazırlık sürecinde sessiz kalmış, adeta Saddam Hüseyin'i gizliden destelemiştir.

---

[300] Yergin, **Petrol Para...,** ss.723-724
[301] Andy Stern, **Petrol Savaşını Kim Kazanacak,** İstanbul, Neden Kitap, 2007, s.191.

Tüm bu gelişmelerden sonra taleplerine umduğu cevabı alamayan Irak, 2 Ağustos'ta Kuveyt'i işgal etmiş, bu doğrultuda 8 Ağustosta ilhak ettiğini ve 28 Ağustosta ise Kuveyt'in on dokuzuncu ili olduğunu ilan etmiştir.[302]

İşgalden hemen sonra Irak, Suudi Arabistan'da bulunan kutsal şehirler Mekke ve Medine'ye Suudilerce sahip çıkılmasının, onların tekelinde görülmesinin adil olmadığını belirterek, ABD'nin de dikkatini çekerek Suudi Arabistan'a görüşlerini bildirmiştir. Bu durum tabi ki ABD'yi rahatsız etmiş, Irak'ın bu tutumunu ABD'nin hayati çıkarlarına saldırı olarak yorumlanmıştır. Saddam Hüseyin'in Suudi Arabistan'a saldırmak bir yana, herhangi bir saldırıya uğradığında korumayı ve desteklemeyi bir görev bildiğini ısrarla ifade etmesine rağmen, ABD dünya kamuoyunda Suudi Arabistan'ın bir işgal tehlikesi ile karşı karşıya olduğu şeklinde yoğun bir kampanya başlatmıştır. Suudi Arabistan'ı Irak'a yapacağı müdahalenin hukuksal bir dayanağı olarak göstermeye çalışmıştır. Diğer yandan ABD'nin Irak'a müdahale zamanı geldiğinde devasa büyüklükteki askeri güçleri konuşlandırılacak bölge olarak kullandığı Suudi Arabistan, ABD'nin askeri gücünün lojistik sorununa bir çözüm olmuştur. İlk başlarda ABD'nin askeri gücünün ülkesinde konuşlandırılmasına yanaşmayan Suudi Arabistan, ABD'nin ısrarları ve Suudi Arabistan'ın işgaline yönelik başlatılan kampanyanın Suudi yönetim üstünde kurduğu baskı sonucu ABD'nin teklifini kabul etmek zorunda kalmıştır.[303] ABD amacına ulaşmış, bölge petrollerinin önemli yer tuttuğu hedefine bir adım daha yaklaşmıştır.

Irak'ın işgali sonlandırması için girişilen bütün diplomatik yollara, özellikle de Arap dünyasının ikna çabalarına rağmen beklenen barışın sağlanamaması üzerine ABD başta olmak üzere Batılı devletler bölgeye müdahale etme kararı almışlardır. ABD, BM aracılığıyla müdahale ederek savaşın ekonomik, siyasal ve askeri maliyetini de tek başına yüklenmekten kurtulmuştur.

---

[302] Arı, **Irak, İran...,** ss.442.
[303] Adalı, **Emperyalizmin...,** ss.103-113-114-115.

Bu gelişmelerle beraber BM bir dizi kararla işgale müdahale etmeye başlamıştır. İlk olarak Irak'ın Kuveyt'ten derhal ve koşulsuz olarak çekilmesini öngören 2 Ağustos 1990 tarihli 660 sayılı kararı almıştır. Daha sonra bunu ekonomik yaptırımları öngören 661 sayılı karar takip etmiştir. 661'e göre Güvenlik Konseyi üyeleri Irak'ın 660 sayılı karara uymadığını tespit ederse, bu bağlamda BM Antlaşmasının 51. maddesince, münferit ve kolektif meşru müdafaa hakkının olduğunu belirtmiş ve bu çerçevede Irak ve Kuveyt'e ekonomik ve siyasi ambargo kararı alınmakla beraber tüm devletlerin alınan karara uymaları istenmiştir. Bu bağlamda Türkiye ise karardan bir gün sonra Yumurtalık boru hattını kapatmıştır. Daha sonra 25 Ağustos'ta alınan 665 sayılı kararla deniz ablukası uygulaması ve buna uymayan gemilere güç kullanımı gündeme gelmiş ve bundan sonraki kararlarda ise daha çok ekonomik yaptırımlara ağırlık verilmiştir. Örneğin 666 sayılı karar tüm ekonomik yaptırımların denetim hakkını Güvenlik Konseyine vermiş ve gerektiği zaman yapılacak olan insani yardımların yine Güvenlik Konseyi denetiminde yapılmasını öngörmüştür. Bu kararı da hava ablukasını öngören yani Irak ve Kuveyt'e giden uçakların buraların hava sahalarını kullanmalarını yasaklayan 670 sayılı karar takip etmiştir. Son olarak hukuksal dayanağı uzun süre tartışılan Irak'a güç kullanmayı öngören 29 Kasım 1990 tarihli 678 sayılı karar alınmıştır. Karar, Irak'ın 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmediği taktirde uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için Kuveyt hükümeti ile işbirliği yapılarak Irak'a karşı gerekli tüm önlemlerin alınmasını gündeme getirmiştir.[304]

Bu kararın ışığında Amerikan Kongresi 12 Ocak 1991'de aldığı bir kararla Başkan'a Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için gerekli gördüğü tüm tedbirleri alabilmesi yönünde yetki vermiştir. Zira, 16 Ocak'ta ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri 24 Şubat'a kadar süren ve daha çok hava harekatı biçiminde seyreden Çöl Fırtınası Operasyonu'nun birinci aşamasına başlamıştır. Ancak bu operasyon da Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasına yetmemiştir. Bunun üzerine Başkan Bush'un Irak'ın 23 Şubat'a kadar Kuveyt'ten koşulsuz olarak çekilmediği takdirde kara harekatının başlayacağını açıklamasından hemen bir gün sonra kara harekatı da başlamıştır. Son

[304] Arı, **Irak, İran...,** ss.446-447.

olarak 27 Şubat'ta Kuveyt üzerindeki tüm iddialarından vazgeçtiğini açıklayan Irak, Kuveyt'ten tamamen çekileceğini açıklamış ve 28 Şubat'ta operasyonlar sona ermiştir.[305] Savaşın sonunda ise, Ortadoğu'da resmen ABD nüfuzu tesis edilmeye başlanmıştır.

Bu noktada değinilmesi gereken önemli ayrıntılar vardır. Sovyetler Birliği'nin 15, 18, 21 ve 22 Şubat tarihlerinde Irak'ın Kuveyt'ten çekilmeye razı olduğunu bildirmesine rağmen ABD, koşulsuz geri çekilme olana kadar savaşı sürdürmeye kararlı olduklarını belirterek, Irak'ın önerdiği her türlü teklifin önünü kesmiştir. Kuveyt'in işgalinin hemen akabinde Suudi petrol kaynaklarını korumak adına Körfez bölgesine birliklerini gönderen Amerikan yönetimi, sorunu Amerikan hegemonyasının Körfez'deki enerji kaynaklarına güvenli erişim hakkına bir tehdit olarak tanımlayarak diplomatik bir çözümün petrol zengini Körfez ülkeleri üzerindeki ABD etkisini uzun vadede zedeleyeceğine inanmış ve diplomatik yöntemlere kesinlikle yanaşmamıştır. Zaten enerji güvenliği konusunu ön plana çıkararak diğer ülkeleri de ABD politikalarına destek vermeye mecbur etmiştir.[306]

4.1.5.2. Körfez Savaşı Sonunda Irak'a Uygulanan Ambargo ve Yaptırımlar

Körfez Savaşı sonrasında Irak'a uygulanan ambargo ve yaptırımlar gerek ekonomik gerekse toplumsal boyutta yıkıma neden olmuştur. Irak yönetimini hedef aldığı söylenen ancak tüm Irak'ı içine alan bu uygulamaların neden olduğu ağır kayıp, zamanla dünya kamuoyunda ve dünya devletlerince sorgulanmaya başlandıysa da ABD tarafından ısrarla devam ettirilmiştir. Zaten bir süre sonra amacından sapan ambargo ve yaptırımlar konusundaki ABD'nin bu ısrarı ise, savaş sonrasında bölgede kazandığı nüfuzundan, özelde Irak'ı genelde tüm Ortadoğu'yu kontrol etme arzusundan vazgeçmek istememesinden ve burada kalıcılığını sağlamaya çalışmaktan başka bir şey değildir.

---

[305] Arı, **Geçmişten Günümüze...,** ss.570.571.
[306] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...,** ss.347-348-349.

4.1.5.2.1. Irak'ta Silahların Denetimi

Irak'ın Kuveyt'i işgali koalisyon güçleri tarafından sonlandırıldıktan sonra Irak'taki silahların denetlenmesi için BM Irak'ı Silahsızlandırma Özel Komisyonu (UNSCOM) ve Uluslararası Atom Enerjisi Kuruluşu'nu (IAEA) görevlendirmiştir. Ülkede kimyasal ve biyolojik silahların araştırılmasından UNSCOM, nükleer silahların araştırılmasından ise IAEA sorumlu olmuştur.[307]

Her ne kadar Irak hükümeti denetimlerde işbirliği yapacağına dair garanti verdiyse de UNSCOM çalışmaları sık sık Irak hükümetinin engellemeleri ile kesintiye uğramıştır. Sonuç olarak bu konuda herhangi bir ilerleme sağlanamaması üzerine BM Güvenlik Konseyi'nin 9 Eylül 1999'da oybirliği ile aldığı bir kararla Irak'ın mevcut tutumları nedeniyle kınanmasına, silah denetim faaliyetlerinin askıya alınmasına, Irak işbirliğine yanaşana kadar bu ülke ile hiçbir konunun görüşülmemesine karar verilmiştir. Irak'ın 31 Ekimde işbirliğini kabul etmeyeceğini ifade etmesi üzerine BM Güvenlik Konseyi Irak yönetimini kınayarak 31 Ekim tarihli kararından vazgeçmeye çağırmasıyla Irak tarafından işbirliğinin sürdürüleceğinin açıklanması ve ABD'nin de bu açıklamayı yeterli bulmasıyla BM Heyeti 16 Kasım'da tekrar Bağdat'a dönmüştür. Bu gelişmeler olurken, Irak'ın bu tutarsız politikaları ve denetimler üzerinde kısıtlamalar yapması karşısında ABD'nin bu duruma ne zaman müdahale edeceği merak edilmeye başlanmıştır. Ancak Rusya, Çin ve Fransa güç kullanmaya karşı olduklarını, sorunun diplomatik yollarla çözüme kavuşturulmasından yana olduklarını belirterek ABD-İngiltere ittifakına karşı bir tutum sergilemişlerdir. Destek sağlamak ve taraf toplamak için bölge ülkelerini ziyaret eden ABD Savunma Bakanı ise gerekirse tek taraflı müdahale yapabileceklerini ifade etmiştir. Müdahalenin sinyalleri alındığında ise gıda yardım koordinasyonunda görevli heyet de Irak'ı terk etmiştir. Nitekim Amerikan ve İngiliz uçaklarının 16 Aralık'tan itibaren Çöl Tilkisi Operasyonu çerçevesinde Irak'ı bombalamasıyla ipler kopmuş, Irak 19 Aralık'ta UNSCOM'un ülkeye dönmesine izin verilmeyeceğini açıklamıştır. Bunun üzerine Rusya saldırıların uluslararası

[307] Kadir Duvan, **Amerika'nın 11 Eylül Sonrası Irak Politikası,** 2005, s.37.

hukuka aykırı olduğunu açıklayarak Londra ve Washington büyükelçilerini geri çekerek tepkisini göstermiştir. Saldırıyı kınayan Çin'in yanı sıra Fransa da güney Irak'taki uçuşa yasak bölgede bulunan uçaklarını çekmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra Çöl Tilkisi Operasyonuyla beraber Irak'taki kitlesel imha silahlarının denetimi de sona ermiştir. Güvenlik Konseyi'nin 17 Aralık 1999'da 687 sayılı kararının 9 (b) maddesiyle kurulmuş olan UNSCOM yerine daha sonra Irak'ta denetim işlevini yapmak amacıyla UNMOVIC (United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission) oluşturulmuştur.[308]

4.1.5.2.2. Gıda Karşılığı Petrol Programı

Irak halkının yaşadığı açlık, sefalet ve imkansızlığı biraz olsun hafifletmek amacıyla "Gıda İçin Petrol" programının uygulanmasını sağlayan 986 sayılı karar, 14 Nisan 1995 tarihinde BM tarafından kabul edilmiştir. Gıda İçin Petrol Programına göre, Irak her altı ayda bir 2 milyar dolarlık petrol ihraç etme hakkına sahip olmuştur.[309] Şubat 1998'de ise BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı bir kararla Irak'ın gıda alımı başta olmak üzere diğer harcamalarının karşılanması için altı ayda 2 milyar dolar olarak belirlenmiş olan gıda karşılığı petrol satışı, 5.2 milyar dolara çıkarılmış, 1999 yılının Aralık ayında ise petrol ihracı önündeki sınırlandırılmalar kaldırılmıştır. Diğer yandan 2003 yılına kadar süren Gıda Karşılığı Yardım Programı'ndan Irak 3.3 milyar varil ihraç ettiği petrol karşılığında yaklaşık 62 milyar dolar gelir elde etmiştir. Doğrudan Irak hükümetinin eline geçmeyen ve nasıl değerlendirileceği Yaptırımlar Komitesi tarafından belirlenen gelirin % 59'u Merkez ve Güney Irak'a yönelik insani yardım ve malzeme hesabına, % 13'ü Kuzey Irak'taki Kürt bölgesinin insani yardım ve malzeme hesabına, % 25'i savaş tazminatı hesabına, % 2.2'si BM idari ve genel harcamaları hesabına ve % 0.8'i ise BM gözlemcilerinin giderleri hesabına aktarılmıştır.[310]

---

[308] Tayyar Arı, "Irak'a BM Yaptırımları: Kitle İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo" http://www.tayyarari.com/download/BMyaptirim.doc , 03.05.2009.
[309] Pehlivanoğlu, **Ortadoğu...**, s.209.
[310] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...**, ss.358-359.

Irak'ın yeniden petrol ihraç etmesi ile ilgili olarak 1991-1995 yılları arasında yapılan görüşmelerde Suudi Arabistan Irak petrolünden doğan boşluğu kendi üretimi ile doldurduğu için menfaatlerine uygun olarak yaptırımın devamını savunurken, Fransa ve Rusya ise uygulanan ambargonun kaldırılmasından yana taraf olmuşlardır. Diğer bir ifadeyle Irak hükümeti ekonomik ödüllerle bu ülkelerin dış politikasını etkilemeye çalışarak, Rus Lukoil'e Batı Kurna, Total ve Elf'e ise Mecnun ve Nahr Umar sahaları konusunda sözler vermiştir. Nitekim, programın yürürlüğe girmesinden hemen sonra Irak hükümeti hem petrol satışı hem de insani gıda ve malzeme alımlarında Bağdat'ın şirketlerle sözleşme yapma yetkisinden taviz vermemiştir. Bu bağlamda programın başlamasını takip eden ilk 5 yılda Irak ile petrol alımı konusunda anlaşma imzalayan şirketlerin başında Rus şirketler gelmişlerdir. Dünyanın en önemli petrol ihracatçılarından biri olan Rusya, bu dönemde Irak'tan aldığı petrolü doğrudan ithalatçı ülkelere satmış bir anlamda petrol ticareti yapmıştır. 1996 yılından 2001 yılına kadar Irak petrolünün yaklaşık % 90'ını alan OECD ülkeleri olmuş, bunlar arasında ise en fazla Irak petrolü alan ülke ABD olurken, ABD'yi ise Fransa, İspanya, İtalya, Hollanda, Türkiye ve Japonya izlemiştir. Tabii ki de bu durumdan en çok kazançlı çıkan ve aslan payına sahip olan Rusya olmuştur. Rusya ve Fransa başta olmak üzere Irak'taki bazı petrol sahalarında araştırma-işletme imtiyazları kazanmaları karşısında ise ABD bu ülkeleri Saddam'a denetim dışı para transferi yapmakla ve illegal yollarla para kazandırmakla suçlamıştır.[311] Ancak burada değinilmesi gereken bir nokta vardır ki, bu da bu dönemde Amerikan Senetasu'nun Gıda İçin Petrol programı araştırmasında Bush yönetiminin Irak'ın yasa dışı petrol satışlarının % 52'sinden sorumlu olduğunu ortaya çıkarmasıdır. Örneğin, rapor Birleşik Devletler Merkez Bankası'nın Teksaslı petrol şirketi Bayoil'in Saddam rejimine en az 37 milyon doların ödenmesini kolaylaştırıldığını, bu ödemelerin durdurulması için herhangi bir şey yapmadığını ve Bayoil'in istihbarat alabilmesi için BM ile aynı safta yer aldığını ortaya çıkarmıştır.[312]

---

[311] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...,** ss.358-359-360-362.
[312] Stern, **Petrol Savaşını...,** s.204.

4.1.5.2.3. Çekiç Güç ve Keşif Güç

1991 yılındaki Körfez Savaşı sonrasında ABD'ye güvenerek ayaklanan Kürtlere karşı Saddam Hüseyin iktidarı saldırıya geçince, Turgut Özal ABD'yi ikna ederek Çekiç Gücün kurulmasını ve onun sağlayacağı koruma ile Irak hükümetinin gazabından kaçarak sınırlara akın eden Saddam Hüseyin muhaliflerinin yurtlarına dönmesini sağlamıştır.[313]

Bu süreçte dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal yoğun telefon diplomasisi ile Amerika Başkanı George Bush'u harekete geçirmiş, 5 Nisanda Türk diplomatları ile Batı Avrupalı meslektaşları arasında yapılan toplantı sonucunda 688 sayılı kararın taslağına son şekli verilmiştir. Böylelikle Güvenlik Konseyi'nin 1991 yılındaki 688 sayılı kararı ile kurtarma ve yardım ile sınırlı tutulan Huzur Operasyonu'nun ilk aşamasına start verilmiştir. Bu sırada ABD Başkanı Bush 10 Nisan'da bir açıklama yaparak Irak'ta 36. paralelin kuzeyinin Irak uçakları için uçuşa yasak bölge olduğunu ilan etmiştir. Daha sonra ise koalisyon ülkeleri 1991 yılının Temmuz ayında askeri güçlerini çekerken, Türkiye'de konuşlandırılacak ve daha sonra "Çekiç Güç" olarak adlandırılan daha az sayıda bir acil tepki gücü ile Kürtleri Irak hükümetinin muhtemel saldırılarına karşı korumak istediklerini açıklamışlardır. Bu çerçevede Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı ile oluşturulan Huzur Operasyonu'nun birinci aşaması sona ermiş, ikinci aşaması Temmuz 1991 ve Aralık 1996 yılları arasında Çekiç Güç adı altında Kuzey Irak halkına karşı Irak yönetiminin girişeceği bir saldırıyı caydırma ve gerektiğinde müdahale etmekle devam etmiştir.[314]

Bu arada Turgut Özal'ın ön ayak olmasıyla oluşturulan Çekiç Güç ile ilgili olarak Türkiye kamuoyunda oluşan rahatsızlıktan dolayı Çekiç Gücü tamamen kaldıramayan Refahyol Hükümeti 1997 başında adını Keşif Güç olarak değiştirerek görev süresini, daha sonraki hükümetlerinde aynı politikayı izleyeceği gibi, altı aylığına uzatmıştır. Dolayısıyla 5 Nisan 1991'deki BM Güvenlik Konseyi'nin 688

---

[313] Taha Akyol, "Çekiç Güç ve Kuzey Irak", 31.03.2007. http://www.milliyet.com.tr/2007/03/31/yazar/akyol.html, 27.11.2008.
[314] Arı, **Geçmişten Günümüze...,** ss.586-587.

sayılı kararı uyarınca oluşturulan ve ilk aşaması Temmuz 1991'e, ikinci aşaması ise Aralık 1996'ya kadar devam eden Çekiç Gücün görev süresi tamamlanmış olmakta ve 1 Ocak 1997'den itibaren Türk hükümetinin onayıyla onun yerini kamuoyunun bildiği adıyla Keşif Güç almıştır. Artık Kürtlere yardım amacı taşımayan ve yine İncirlik'te konuşlanan bu güç, daha çok Irak'ın BM kararlarına uyup uymadığını denetlemek üzere İncirlik hava üssünden kalkarak Irak'a keşif uçuşları düzenlemiştir. Sonuç olarak, İncirlik'ten havalanan ve Kuzey Irak'ta keşif uçuşları yapan Keşif Gücünün görevi Mart 2003'de ABD'nin Irak'ı işgali ile hem fiilen hem de hukuken sona ermiştir.[315]

4.1.5.2.4. Uçuş Alanı Yasağı

Kuveyt'i işgal eden Saddam Hüseyin'in iktidardan uzaklaştırılmasını ve Irak'ta rejim değişikliğini hedefleyen ABD, Saddam'a karşı olan muhaliflere verdiği gizli destek ile Irak'ta bir iç savaş ortamına neden olmuş, örtülü bir darbe girişimi başlatmıştır. ABD'nin desteğini alan muhaliflerin başlattığı ayaklanmalar ise Saddam Hüseyin tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Rejim karşıtları ağır baskı ve zayiatla karşılaşınca, ABD bu ayaklananları korumak ve Saddam'ın baskısını önlemek için Irak'ın kuzeyinde ve güneyinde olmak üzere uçuşa yasak alanlar oluşturmuştur. Nisan 1991'de ABD, İngiltere ve Fransa, 687 ve 688 sayılı BM kararlarının bu yetkiyi verdiğini iddia ederek, Irak'ın kuzey bölgesindeki Kürtlerin güvenliğini sağlamak amacıyla kuzeyde 36. paralel ve güneyde 32. paralel için geçerli olan bölgelerde Irak savaş uçaklarının uçuşunu yasaklayan "Uçuşa Yasak Bölgeler" tesis etmişlerdir. Ancak Fransa, daha sonra önce kuzeydeki uçuşa yasak bölge uygulamasından ve daha sonra ise Çöl Tilkisi Operasyonu sonucu ABD'ye tepki olarak güneydeki uygulamadan çekilmiştir.[316]

O dönemde BM içinde de Güvenlik Konseyi'nin uçuş yasağını desteklemediği görüşleri savunulmuş ancak ABD ve İngiltere ile aralarında

---

[315] Arı, **Irak, İran...,** ss.461-462.
[316] Pehlivanoğlu, **Ortadoğu...,** ss.213-214.

tahakküm kararı olması sebebiyle itiraz edilememiştir. Ancak bir gerçek var ki o da bu uygulamaların bölgede ABD karşıtlığını artırması ve tetiklemesidir. Bu bağlamda Clinton'un başkanlığı sırasında uçuş yasağı konan bölgelere yapılan bombardıman gizli tutulmuş, Bush'un göreve başlamasından sonra sertleşmeye başlamış ve 11 Eylül'den sonra daha da sıklaşmıştır.[317]

Irak'a uygulanan bu ambargoların sonuçlarına bakıldığında ise, akıl almaz ve telafisi mümkün olmayan felaketlerle karşılaşılmaktadır. 6 Ağustos 1990 tarihinde alınan 661 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ile başlayan ve 2003 Irak işgaline kadar devam eden ekonomik yaptırım ve ambargolar Irak ekonomisi ve toplumu üzerinde ağır ve tahrip edici sonuçlar doğurmuştur. Ambargolardan, başta masum Irak halkı olmak üzere tüm özel ve kamu kuruluşları ile Silahlı Kuvvetler çok ağır şekilde etkilenmiştir. Başlarda kararın alındığı 6 Ağustos tarihinde bir çok diplomat, akademisyen ve topluluklar, ekonomik yaptırımın caydırıcı ve şiddet içermeyen bir uygulama olduğunu düşünerek savunmuşlardır. Ancak uygulamaların sonuçları bu kesimin düşüncelerini büyük ölçüde değiştirmesine neden olmuştur. Uygulanan ekonomik ambargo, Irak'ın satın alacağı temel gıda ve tedavi ürünlerini temin etmesine engel olmakla kalmamış, halkın yaşamı için gerekli olan altyapı (elektrik, su, v.s...) ihtiyaçlarına ulaşmasına da engel olmuş, masum Irak halkının sefalet çekmesine ve fakirleşmesine neden olmuştur. Bu sebeple sağlıksız şartlarda yaşamaya mahkum edilen halk, kitleler halinde yaşamını kaybetmiştir. Sivillerin yaşadıkları, savaş dönemini aratmayacak şekilde Irak halkına zarar vermiştir. ABD ve İngiltere'nin destek ve yoğun baskısıyla uygulanan kapsamlı ekonomik ambargo yaşattığı şiddet ve sefalet nedeniyle zamanla etik değerlerden yoksun bir uygulama halini almış hatta birçok BM görevlisi ambargoları protesto etmek için değişik tarihlerde görevlerinden istifa etmişlerdir.[318]

Sonuç olarak Körfez Savaşıyla beraber bir kuşağın yok edilmesi veya güçsüz ve hastalıklı bir hale getirilmesine neden olan ambargo ve yaptırımlar tamamıyla

---

[317] Stern, **Petrol Savaşını...**, s.198.
[318] Pehlivanoğlu, **Ortadoğu...**, s.205.

zamana yayılmış ve yavaşlatılmış bir soykırıma dönüşmüştür. Bütün bir halka yöneltilmiş bu uygulamalar ise çeşitli gerekçelerle meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bunlardan ilki, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal ederek uluslararası hukuku çiğnemekle kalmamış bütün bölgenin istikrarını tehlikeye sokmasıdır. İkinci gerekçe ise, Saddam rejimi kitle imha silahları stoklayan ve nükleer silahlar geliştirmek üzere çalışmalar yapan bir rejim olarak uluslararası toplum için büyük bir tehdittir. Son gerekçeye göre ise, Saddam hükümeti kendi ülkesinde uyguladığı şiddetle insan hakları ihlalleri yapmakta ve bunun devam etmesine hiçbir dünya ülkesinin rıza göstermemesi gerektiğidir.[319]

Son olarak Irak'ta uygulanan bu ambargo ve yaptırımların ağır bilançosuna bakmak petrol odaklı politikaların sonuçlarını daha iyi kavrayabilmek adına önemlidir. Bu bağlamda UNICEF ve FAO'nun (Food and Agriculture Organization) raporlarına göre, 500 binden fazla çocuğun öldüğü Irak'ta her gün ortalama 250 kişi ambargo sonucu hayatını kaybetmiştir. Diğer yandan Körfez Savaşı süresince üzerlerine 140 bin ton, yani tam 7 adet atom bombasına eşit miktarda bomba atılan Irak halkı, ABD ve İngiliz ordularının kullandığı 100 binlerce seyreltilmiş uranyum mermisinin neden olduğu ve milyonlarca yıl etkisinin süreceği radyasyon sorunları ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Söz konusu raporda, halkın bir yandan Saddam yönetiminin baskısı altında yaşamak zorundayken, diğer yandan emperyalizmin petrol mücadeleleri uğruna hayatlarını kaybettiklerini ifade etmiştir. Özetle, sık sık kendini insan haklarının savunucu olarak tanımlayan ABD'nin Irak'a uyguladığı ambargo ve yaptırımlar amacını aşmış, hedefteki Saddam rejimini cezalandırmaktan ziyade masum insanları yok eden kitle imha silahına dönüşmüştür.[320]

---

[319] Ersal Yavi, **Küresel Güçlerin petrole Erişimde İsrail-Filistin- Kürt Açmazında Hedefteki Adam Saddam,** İzmir, Yazıcı Yayınevi, 2002, ss.349-352.
[320] http://www.tumgazeteler.com/?a=143456 , 03.02.2009.

4.1.5.3. Körfez Savaşı'nın Getirdikleri

Öncelikle Körfez Savaşı ABD'nin Ortadoğu'ya girişinin ilk adımları olmuştur. Daha sonra ABD, her fırsatı değerlendirerek, adımlarını genişletmiş, gerek Büyük Ortadoğu Projesi ile gerek 11 Eylül terörist saldırıları ve 2003 Irak işgali ile petrol zengini coğrafyada hakimiyetini güçlendirmiştir.

1991 Körfez Savaşı sonrasında dünyada ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler hem uluslararası alanda hem de bölgede dengelerin tamamıyla değişmesine neden olurken, bazı aktörler siyaset sahnesinde silikleşmiş, bazıları ise siyasetin merkezine yerleşmiştir. Bu bağlamda kendi içinde siyasi ve ekonomik sıkıntılar yaşamasından dolayı bölge dışında kalan Rusya'nın süreç içinde bölgedeki zayıf pozisyonu ile süper güç statüsünü kaybettiği tescillenmiş, ABD ise hem uluslararası hem de bölgesel politikaların belirleyicisi ve aktif öğesi konumuna gelmiştir. Savaşın mağlubu Irak ise, bölgede etkin bir güç olmaktan çıkmış, hem ekonomik hem de siyasi açıdan büyük kayıplar yaşamıştır .[321] Irak savaş sonrasında fiili olarak üçe bölünmüştür. Saddam Hüseyin iktidarının 36. paralel ile 32. paralel arasında sıkışıp kalmış olmasına rağmen yönetimin başında olması ABD'yi rahatsız etmeye devam etmiş ve bu durum 11 Eylül saldırıları sonrası oluşan yeni hava ile beraber Saddam iktidarını sonlandırmaya ve Irak'ı silahsızlandırmaya yönelik yeni bir savaşı başlatmıştır. Bu bağlamda Irak Savaşı'nın önemi daha da artmıştır. Çünkü Irak Savaşı artık kendi içinde bir savaş olmaktan çıkmış, ABD'nin tek taraflı olarak Ortadoğu'yu ve sonra da dünyayı yeniden yapılandırma ve şekillendirme projesinin ilk adımı olmuştur.[322]

Emperyalizmin, Ortadoğu'ya yönelik politikalarının temeli bölge petrollerine olan aşırı bağımlılığıdır. Bu bağlamda Irak'ın dünya kapitalist sistemdeki hiyerarşik basamakları emperyalizmin onayını almadan tırmanmak istemesi ve bunun içinde Kuveyt'in petrol rezervlerine göz dikmesi sistemin egemen gücü ABD açısından

---

[321] Arı, **Irak, İran...,** s.457.
[322] Çevik, **Uluslararası Politikada...,** ss.212-213.

kabul edilemez ve kontrol edilmesi gereken bir gelişme olmuştur. İran-Irak Savaşı sonrası askeri ve ekonomik anlamda zayıflayan Irak'ın Kuveyt üzerindeki iddiaları ABD için bir fırsat olmuştur. Sonuç olarak savaş sonunda Körfez'e ABD öncülüğünde yapılan emperyalist müdahale ile Irak petrollerinin denetimi ABD kontrolüne girmiştir. Savaşı istediği gibi yöneterek kazanan ABD, petrol sorununu emperyalist sistemin genel çıkarları doğrultusunda çözmüş ve dünya hegemonyasını pekiştirmek için Ortadoğu krizinden aşamalı bir biçimde yararlanmıştır. Bu bağlamda Irak ve Kuveyt'in yurt dışındaki varlığının dondurulması, ambargonun dünyaya kabul ettirilmesi, Suudi Arabistan'ın petrol yataklarını savunmak için ABD birliklerini Körfez'e göndermesi, böylece askeri öncülüğün gerçekleştirilmesi, savaşın komutasını almak, Irak'a savaş ültimatomu verilmesini bütün cephe ortaklarına ve Sovyetler Birliği'ne kabul ettirmek, Kuveyt'in kurtarılması dolayısıyla Kuveyt petrollerinin yeniden ele geçirilmesi eylemine silahlı öncülük etmek, Irak ordusunun bir daha saldıramayacak ölçüde zayıflatılması, Ortadoğu'da ABD askeri varlığının meşrulaştırılması, Sovyetler Birliği'nin gittikçe daha tehlikeli bir şekilde belirsizleşen durumuna önlem almak için Ortadoğu'da ABD öncülüğünde bir bölgesel güvenlik sisteminin oluşturulması, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ilgili olarak tehlike anında askeri müdahalede bulunabilecek şekilde ve özellikle Orta Asya, Hazar ve Kafkasya petrollerine yakın olacak şekilde konuşlandırılmak bu aşamaları oluşturmuştur.[323] Bu aşamaların her biri ABD'nin Ortadoğu egemenliği için attığı bir adım olmuş ve attığı her adımda hedefe biraz daha yaklaşmasını sağlamıştır. Sonunda ABD'nin dünya hakimiyeti önünde BM ve NATO da dahil olmak üzere hiçbir engel kalmamıştır. BM'nin ABD karşısındaki yetersizliği ise 2003 Irak Savaşında tescillenmiştir.

Savaşın sonucunu kendi lehine yönlendiren ABD, süper güç konumunu pekiştirip, dünyadaki hegemonyasını kendi menfaatlerine göre tescillemiş olsa da savaşın yükünü tek başına üstlenmemiştir. Savaş maliyetinin sınırlı bir bölümünü karşılayan ABD, maliyetin geri kalan kısmını Suudi Arabistan, Kuveyt, Japonya ve bazı Batılı ülkelerden temin etmiştir. Diğer bir ifadeyle ABD, bölgede kurduğu

[323] Suat Parlar, **Barbarlığın Kaynağı Petrol,** İstanbul, Bağdat Yayınları, 2008, ss.693-694-696-697.

egemenliğin maliyetini diğer devletlere ödettirmiştir. Bu bağlamda Milan Teknik Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmada, savaş maliyetinin % 25'inin ABD tarafından karşılandığı, kalan % 75'inin iki Arap ülkesi olan Kuveyt ve Suudi Arabistan tarafından karşılandığı ifade edilmiştir.[324] Diğer bir ifadeyle, ABD her anlamda savaştan kazanç sağlamıştır.

Sonuç olarak savaşın genel politik sonuçlarına bakıldığında bölge petrollerinin ABD emperyalizminin kontrolüne kaldığı söylenebilir. Emperyalist müdahale hedeflediği yakın amacına ulaşmış, savaşı kazanarak petrol sorununu emperyalist sistemin bütününün genel çıkarlarına hizmet edecek şekilde çözen ABD ise, politik konumunu güçlendirmiştir. Emperyalizmin Ortadoğu'da askeri müdahalesine fırsat tanıyan Kuveyt'in işgali, ABD'nin dayattığı ve sonunda da kazandığı savaş dünya kapitalist sisteminin hegemonya krizini bir süre için çözmüştür.[325]

4.1.5.4. Büyük Ortadoğu Projesi ve Ortadoğu Petrolleri

Dünya petrol rezervlerinin en önemli bölümünün bulunduğu Ortadoğu'da var olan rekabet ve çatışma bugün stratejik ortak olmakla övündüğümüz emperyalizmin Büyük Ortadoğu Projesi'dir. (BOP) BOP'un en önemli adımı dünya petrol rezervlerinin tümünün bulundukları ülke halklarının değil, emperyalizmin tekeli ve kontrolü altına alınması ve dağıtımın ise yine aynı güç tarafından denetlenmesidir. Bu bağlamda, petrolün dağıtılması ile ilgili olarak projeler kapsamında önerilen mevcut ya da inşası planlanan boru hatları sadece petrol taşımakla kalmıyor, geldikleri ve geçtikleri ülkelere ABD politikalarını ve hegemonyasını pompalamaktadırlar. Zira ABD, dünyanın öbür ucundaki kıtadan BOP ile coğrafyaları ve ulusların kaderini değiştirmeye çalışmaktadır.[326] Tek bir cümle ile

---

[324] Pehlivanoğlu, **Ortadoğu...**, s.201.
[325] Adalı, **Emperyalizmin...**, s.137.
[326] L. Tufan Erdoğan, "Büyük Ortadoğu Projesi Çerçevesinde Petrolün Yeniden Dağılımı". http://www.emo.org.tr/ekler/cc2cd5e838a33b8_ek.pdf?dergi=486, 03.05.2009.

açıklamak gerekirse BOP, ABD'nin dünya egemenliğine giden sürecin altın anahtarıdır.

Çoğunluğunu Müslüman halkların oluşturduğu Ortadoğu, eskiden beri mücadele ve rekabete sahne olmuş bir coğrafyadır. Zaman zaman askeri ve stratejik boyutlar kazanmış olsa da özellikle de I. Dünya Savaşı sonrası dönemde petrolün varlığı ve öneminin anlaşılması ile bu dönemden sonra bölgedeki rekabet daha çok ekonomik unsurlar üzerinde temellenmiştir. Diğer yandan petrol fiyatlarındaki 20 dolarlık bir artışın dünya genelinde gayri safi yurt içi hasılalarda % 1'lik düşüşe, enflasyonda ise % 1'lik artışa neden olması da petrolün ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır. Günümüzde enerji kaynakları içindeki en önemli paya sahip olan petrolün % 70-80'i BOP çerçevesi içinde yeniden sınırları çizilen Ortadoğu'dadır. Bu değerler çerçevesinde dünya petrol tüketiminde ülkelerin paylaştıkları paylara baktığımıza ise % 25 ile ilk sırayı Amerika almakla beraber, dünya petrol tüketiminde ihtiyacının % 70'ini Ortadoğu'dan karşılayan Japonya'yı % 55-60 ile Avrupa takip etmektedir. Tüm bu veriler bu bölgede egemenlik kurmanın rakipleri yola getirmenin de önemli bir unsuru olduğunu göstermektedir. Söz konusu bölgenin enerji kaynakları üzerinde doğrudan ya da dolaylı denetim kurmak ve bu kaynakların diğer devletlerin eline geçerek o ülkeye karşı kullanılmasını engellemek bir süper güç için kendi hegemonik üstünlüğünü devam ettirebilmesi ve rakip ülkelerin kaderini ve politikalarını belirleyebilecek bir gücü elinde tutması için son derece önemlidir.[327]

Daha çok 11 Eylül saldırılarından sonra gündeme gelen BOP ile dünya ülkelerinin dikkatleri çok zengin petrol kaynaklarına sahip Ortadoğu bölgesine yönelmiştir. Proje ile ilgili olarak tanımlanan coğrafyanın ise tam olarak hangi ülkeleri kapsadığı net olmamakla beraber, bu gibi coğrafi sınırların zaman zaman büyük devletlerin menfaatleri çerçevesinde adlandırıldığı da bir gerçektir. Nitekim Büyük Ortadoğu da ABD çıkarları doğrultusunda tanımlanarak gündeme getirilmiştir. Bu bağlamda iki kutuplu sistemin sona ermesinden ve Soğuk Savaş'ın

[327] Tayyar Arı, "BOP, Ortadoğu ve ABD:Politika mı propaganda mı?", **Global Strateji,** Yıl.2, Sayı:5, İlkbahar 2006, ss.61-61.

bitmesinden sonra ortaya çıkan uygun ortamda kendi çıkarları doğrultusunda küresel anlamda ciddi değişiklikler yapma fırsatını değerlendiren süper güç ABD, Kuzey Afrika'dan başlayarak, Mısır, Sudan, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, tüm Emirlikler, Ürdün, İsrail, Yemen, Lübnan, Afganistan, Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan) ve Orta Asya'yı kapsayacak şekilde BOP'un sınırlarını belirlemiştir. Diğer yandan BOP'u sadece coğrafi bir tanımlama olarak değil, siyasi, ekonomik ve askeri anlamda özellikle de enerji güvenliğinin sağlanması açısından jeopolitik bir bölge olarak değerlendirmek gerekmektedir.[328] ABD başta olmak üzere tüm küresel ve emperyalist güçlerin varlığını ve ekonomisini devam ettirme yolunda hayati önem taşıyan petrolün söz konusu bölgede olması uluslararası politikanın şekillenmesinde hatta Ortadoğu etrafında askeri, ekonomik ve siyasi boyutta yeniden yapılandırılmasında tartışmasız önemli olmaktadır.

Büyük Ortadoğu kavramının klasik Ortadoğu ile birlikte yeni bağımsız olmuş Rusya'nın arka bahçesi olarak kabul ettiği Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini de kapsayacak şekilde akademik düzeyde kullanılmasına 1990'ların ortalarında rastlanmaktadır. 1998'de ABD Başkanı Clinton döneminde yayınlanan "21. Yüzyılı Şekillendirme Düşüncesi"nde dünyanın Birleşik Devletlerin ulusal çıkarlarına göre şekillendirilmesi amaçlanarak, bununla bağlantılı olarak ABD toplumunun yaşam kaygılarının yok edilmesi ve refahının sürdürülmesi için öncelikle enerji kaynaklarına sınırsız ulaşmak hedef olarak gösterilmiştir. Bu yaklaşıma göre, Ortadoğu, Hazar ve Orta Asya ABD'nin yaşam sahası olarak nitelendirilmiş ve ABD'nin söz konusu bölgelerdeki enerji kaynakları üzerinde kalıcı bir egemenlik kurması, ABD'nin varlığını sürdürmekle eşdeğer görülmüştür.[329] BOP, ABD'nin bu stratejik temel yaklaşımı çerçevesinde nihai şeklini almış, içeriği ve kapsamı ile ilgili detaylı açıklama ise 2004 yılının Ocak ayında yapılan Davos toplantısında ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney tarafından yapılmıştır. Dünya Ekonomi Forumu'nda Cheney'nin Arap dünyasındaki bazı ülkelerin özgürlükten, iç reformlardan, daha fazla siyasi katılımdan, kanun hükümlerinden ve açık bir

[328] Hatem Cabbarlı, "ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları (1). http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=156, 07.03.2009.
[329] Pehlivanoğlu, **Ortadoğu...**, ss.406-407.

ekonomiden bahsederek reformlara yönelik belirgin adımlar atmaya başladıklarını, özgür ve demokratik ABD ve müttefiklerinin ise bu reformları desteklemekten sorumlu olduğunu ifade ettiği konuşması, BOP kapsamına giren ülkeler ve projenin içeriği ile ilgili olarak en belirgin ve açıklayıcı adım olmuştur.[330]

"ABD kaynaklarında yayınlanan muhtelif inceleme ve değerlendirmelerde BOP hedefleri ise aşağıdaki gibi tanımlanmaktadır;

- *Enerji kaynaklarına sahip olan bölgelerin kontrolü;*
- *Enerji ulaşım yollarının kontrol ve denetimi;*
- *Asimetrik tehdidi oluşturan terörist eylemlerin önlenmesi;*
- *Kökten dinci İslam zeminine ılımlı İslam'ın oturtulması;*
- *ABD ulusal çıkarlarının Ortadoğu'da korunması;*
- *Bölgede bölgesel güç konumuna erişmiş devletlerin bu etkinliğinin azaltılması;*
- *Askeri güçlerinin küçültülmesi ve bu güçlerden ABD çıkarlarına uygun şekilde istifade edilmesi;*
- *Terörist eylemlerde kullanılabilecek olan kitle imha silahlarının yok edilmesi;*
- *Mali ve ekonomik yardım suretiyle bölgede ABD nüfuzunun yaygınlaştırılması;*
- *Batı karşıtlığına yol açan oluşumların önlenmesi."*[331]

Özetle ABD hükümeti tarafından BOP, batının sahip olduğu demokratik değerlerin, siyasi ve iktisadi liberalizm olgusunun, insan haklarının, laikliğin ve benzeri değerlerin Ortadoğu ve Ortodoks dünyaya iyi niyetli olarak yayma ve uygulama çabası olarak savunulmaktadır.[332]

---

[330] Abdullah Şahin, **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye,** İstanbul, Truva Yayınları, 2006, ss.53-54.
[331] Pehlivanoğlu, **Ortadoğu...,** s.408.
[332] Çevik, **Uluslararası Politikada...,** ss.291-292.

Ancak bu çaba derinlemesine incelendiğinde pek de o kadar masum görünmemektedir. Soğuk Savaş döneminde, komünizmi ötekileştirerek liderliği üstlenen ABD zengin enerji kaynaklarına sahip Ortadoğu'da aktif rol oynamaya, bölgeye hakim olmaya çalışmak için politikalarını yürütmeye başlamıştır. İki kutuplu sistemin ABD lehine sonuçlanması ile dünyada tek süper güç olarak kalan ABD, bu konumunu koruyabilmek için küresel ve bölgesel dengeleri koruyabilme, gelişmeleri gözlemleme ve yönlendirme misyonunu üstlenmiştir. BOP'un tohumları ise dünyayı ikiye bölen kutuplaşmanın ve Batı'yı birleştiren ortak tehdit Sovyetler Birliği'nin dağıldığı, insan hakları, demokrasi ve hukuk devleti gibi kavramların ön plana çıktığı ve Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu dönemde atılmıştır. Birçok uzmana göre BOP, bölgede etkinliğini, meşruiyetini sağlarken, küresel ekonominin kontrolünü elinde tutmak, doğal kaynaklar üzerindeki denetimi ile dünya üzerindeki hegemonyasını sürdürmek ABD'nin temel hedefleri olarak görülmektedir.[333]

ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda geliştirdiği projeye bölge ülkelerinin ya da dünyadaki diğer güçlerin yaklaşımları farklılık göstermektedir. AB içindeki temel güç **Fransa**, Arap ülkeleri ile olan ticarete karşılık petrol politikasına ters düşeceği gerekçesiyle ve Arap ülkeleri ile ilişkilerinin bozulması ihtimalini göze alamadığı için BOP'a tamamen karşı çıkmaktayken, AB'nin önemli diğer gücü **Almanya** ise projeye daha ılımlı yaklaşmıştır. **İngiltere** ise ABD politikalarının her zamanki destekçisi olarak başından beri BOP'un yanında yer almış ve 19. yüzyıl sonunda kaybettiği siyasi gücünü kazanmak istediği için ABD'ye destek vermiştir. Eski süper güç **Rusya** ise, arka bahçesi olarak gördüğü Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Afganistan da dahil olmak üzere tüm Orta Asya bölgesinde doğrudan Amerikan hegemonyasının hüküm süreceği projeyi kesinlikle kabul edilemez bulmuştur. Ayrıca sadece ABD çıkarlarına hizmet eden bir proje için geleneksel müttefiki olan Arap dünyası ile ilişkilerinin bozulmasını da istememiştir. Bölgesel anlamda ise Ortadoğu'ya demokrasi getirme projesi olarak Birleşik Devletlerin söylemlerinde yer verilen BOP, ABD'nin Ortadoğu'nun temel

[333] İdris Bal, Ayfer Selamoğlu, "Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge", İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası,** Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, ss.186-196.

sorunu olan Filistin meselesinde izlediği politika nedeniyle Arap ülkeleri tarafından inandırıcı ve samimi bulunmamaktadır. Arap ülkelerine göre, ABD demokrasi söylemleri altında antidemokratik bir şekilde hedefine ulaşma gayreti içindedir. Uygulamada demokratik anlayışa bağlı kalmamış, hükmedici bir tutum içinde hareket etmiş ve Irak'ı işgal etmiştir.[334]

Diğer yandan özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin terörü gerekçe göstererek sıklaştırdığı BOP söylemlerinde bahsedilen demokrasi anlayışı, iktidarını kaybetmek istemeyen monarşik, diktatör yönetimlerde tepkilere neden oldu. Projenin kamuoyunda tartışılmaya başlanmasından sonra bir araya gelen Mısır Başkanı Hüsnü Mübarek ve Suudi Arabistan Kralı Fahd, BOP'u reddeden ortak bir deklarasyonda, Batı tarzı bir demokrasinin üstelikte dışardan dayatılan reform çabalarının söz konusu bölgede uygulanamayacağını açıklamışlardır. Tepeden inme ve zorla empoze edilen projenin, ilgiyi Filistin meselesinden saptırmak ve uzaklaştırmak, kuruluşundan beri desteklenen İsrail'e boş hareket alanı bırakmak için gündeme getirildiğini savunmaktadırlar. Önceliğin İsrail-Filistin sorununa, Irak'taki işgalin sonlandırılmasına verilmesi gerektiğini savunarak, bu sorunlar çözüme ulaştırılmadan Ortadoğu'da barış ve istikrarın tesis edilemeyeceğini savunmuşlardır. Nitekim bölge ülkelerinin bu tepkileri ise sürpriz olmamıştır. Bugüne kadar bu ülkelerdeki yönetimlerin kendi saltanatlarını sürdürmelerine olanak sağlayan rejimlerinin yıkılması ya da sarsılmasına neden olacak ve demokrasinin kurulmasına yardımcı olacak bir projeyi desteklemeleri şaşırtıcı olurdu. Söz konusu bölge devletleri BOP'a destek vermedikleri gibi bu proje sayesinde aralarındaki ilişkileri geliştirmişlerdir. BOP sayesinde, bölge halkları arasında ABD aleyhine etnik ve dini yakınlaşmalar olmuş, bu yakınlaşmalar devletler düzeyinde de görülmüştür.[335]

Sadece Ortadoğu bölgesine ait olan bir proje olmadığından yola çıkarak (giderek genişlemekte olduğu da düşünülürse) BOP, ABD'nin dünya devleti, dünya gücü olma yönündeki genel politikasının bir parçasıdır. Gündeme geldiği günden

---

[334] Kutay Karaca, "11 Eylül Sonrası...", ss.102-103.
[335] İdris Bal, Ayfer Selamoğlu, "Büyük Ortadoğu...", ss.207-208-209.

beri en çok tartışılan konulardan birisi de bu noktada karşımıza çıkmaktadır. "Neden Ortadoğu'dan başlandı?"

Tarihi boyunca kendini düşmanına ve "öteki"ye karşı tanımlamaya alışan ABD, Soğuk Savaş sonrasında düşmanı Sovyetler Birliği'nin yokluğunda 11 Eylül saldırılarıyla yeni "öteki"sini yaratmıştır. Yeni "ötekisi" küresel terör olan ABD, bu bağlamda teröre destek verdiğine inandığı ya da kitle imha silahları geliştirdiğini düşündüğü ülkeleri de düşman kategorisine almıştır. Bu bağlamda Ortadoğu'da bulunan diktatör rejimleri, teröre doğrudan ya da lojistik yardım sağlayarak destek olabileceği gerekçesi ile Şer Ekseni olarak nitelendirmiş, hatta nükleer silahlara sahip olmak istedikleri için bu rejimlerin bölgesel hatta küresel istikrar ve barış ortamını tehdit ettiklerini ifade etmiştir. Ancak bu noktada konuyla ilgili şu sorular ortaya çıkmaktadır. Birincisi, nükleer silahlar geliştirdiğini iddia ettiği İran'a her fırsatta baskı yapan ve ambargolar koyan ABD, aynı şekilde nükleer silahlara sahip olduğu iddia edilen İsrail'e neden aynı tepkiyi vermemektedir? İkincisi demokrasinin tek sahibi ve savunucusu gibi davranan, her fırsatta 11 Eylül'ü gerekçe göstererek Serseri Devletler olarak tanımladığı çoğu Ortadoğu'da bulunan ve antidemokratik rejimlerle yönetilen ülkelere demokrasi çağrısı yapan ABD, neden önce kendi kıtasında bulunan ve demokrasi ile yönetilmeyen ülkelerden işe başlamak yerine, dünyanın diğer ucuna müdahale etme çabasına girmektedir?[336] Zira bu durum ABD'nin çifte standardının kanıtıdır.

Bu soruların en temel cevabı Ortadoğu ülkelerinin topraklarında bulunan zengin petrol rezervleri, ABD'nin giderek artan petrol ihtiyacı ve küresel ekonomiyi yönlendirme arzusu ile ilgilidir. Daha öncede belirtildiği gibi dünya petrol rezervlerinin % 61'i Ortadoğu'dadır. Körfez Savaşı'ndan sonra ortaya atılan ve daha sonra tam olarak adı koyulan BOP ile Ortadoğu'yu şekillendirme girişimlerinin gerekçesi de dünya petrol rezervlerinin coğrafi dağılımını ön plana çıkarmaktadır. Diğer yandan küresel güç olma yolundaki planın uygulanabilmesi için ABD, ekonomik gücünün temel kaynağı olan enerji ihtiyacının büyük kısmını karşıladığı

[336] Şahin, **Büyük Ortadoğu...,** ss.58.107.

Ortadoğu'yu kontrol altına almak zorundadır. Sonuç olarak, Irak ve Ortadoğu çalışan çoğu uzman, ABD'nin Irak operasyonunun nedeninin enerji bölgelerinin kontrolü ve denetimi olduğu konusunda neredeyse hemfikirdir. Bu amaçla birlikte ABD'nin Ortadoğu'yu dünya ekonomisine entegre etme yolundaki çabaları ile bağlantılı olarak demokratikleşme söylemleri ve söylemlerinde savunduğu BOP ve benzeri projeler de bu amacın hukuki zeminini hazırlamaktadır.[337]

Son olarak Bush iktidarında yer alan ve BOP'un mimarları sayılan Yeni Muhafazakarlar grubunun önemli simalarını tanımakta fayda var. Bunlardan ilki **ABD Başkanı George W. Bush,** 1982 yılında Bush Araştırma şirketi adını alan Arbusto Energy şirketinin 1977-1983 yılları arasında başkanlığını yapmıştır. 1984 yılında bir başka enerji şirketi Spectum 7 ile ortaklık kurmuş, Spectum 7 ise 1986 yılında enerji devi Harken Energy Corporation tarafından satın alınmış ve bu satıştan sonra Bush bu şirketin yönetim kurulu üyesi olmuştur. **Başkan Yardımcısı Dick Cheney,** 11 Eylül saldırılarının ardından Afganistan'dan sonra Irak'ı hedef gösteren isimdir. Uzun yıllar enerji ve inşaat şirketi olan Halliburton'un yöneticiliğini yapan Cheney, George Bush döneminde Savunma Bakanlığı, George W. Bush döneminde ise Başkan Yardımcılığı yapmıştır. **Eski Ulusal Güvenlik Danışmanı ve yeni Dışişleri Bakanı Condolezza Rice,** 1991-2001 yılları arasında Chevron Texaco şirketinin yöneticiliğini yapmıştır. Bu dönemde şirketin Hazar Havza'sı enerji kaynaklarında önemli imtiyazlar kazanmasında rolü çok büyüktür. **Savunma Bakanı Donald Rumsfeld,** askeri ve enerji sektöründe faaliyet gösteren pek çok büyük şirketin yönetim kurulunda yer almıştır. **Ticaret Bakanı Donald Evans,** 1985-2000 yılları arasında Tom Brown petrol şirketinin başında kalmıştır. **Irak Büyükelçisi Zalmay Halilzad** ise Afganistan Savaşı'nın mimarlarındandır. Geçmişte Afganistan-Pakistan petrol ve doğalgaz boru hattını hayata geçirmek için Taliban yönetimi ile görüşmeler yürüten Unocal petrol şirketinde danışmanlık yapan Halilzad, Amerikan doğumlu bir Afgan'dır.[338] Tüm bu isimler geçmişlerinde görev yaptıkları sektörler konusunda ortak bir paydada buluşmaktadırlar. Görüldüğü gibi her birinin enerji,

---

[337] Rıza Acar Kutay, "BOP ve Irak Harekatının Makro Ekonomik Perspektiften Analizi", **Global Strateji,** Yıl.1, Sayı:1, İlkbahar 2005, s.11.
[338] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...,** ss. 379-380-381.

özellikle de petrol sektöründe bir geçmişi vardır. Nitekim petrol geçmişi ve tecrübesi olan bu kadar insanın bir araya gelmesi ve ön plana çıkması sadece bir tesadüf ile açıklanamayacak kadar ilginçtir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, ABD gerek BOP ile gerekse diğer politikaları ile hedeflerine ulaşmaktadır. Önce Afganistan'a girerek inşasını planladığı Trans-Afgan petrol boru hattının gerçekleşmesi için çok büyük bir adım atmış ve BOP sınırlarına dahil ettiği Orta Asya petrollerini eğer ki hat hayata geçirilebilirse Afganistan üzerinden denetleme imkanına sahip olmuştur. Diğer yandan, demokrasi, insan hakları ihlalleri ve varlığı hiçbir zaman kanıtlanamayan nükleer silahları bahane ederek Irak'a girmiş, burada da dünyanın en büyük petrol rezervlerinden birinin kontrolünü ele geçirmiş ve küresel petrol piyasalarında pozisyonunu güçlendirmiştir.

4.1.5.5. 11 Eylül'ün Ortadoğu'ya Yansıması

Yüzlerce yıldır birçok devlet adamının, büyük komutanların ve binlerce masun insanın ölümüne neden olan terörizm 11 Eylül 2001'de kendi tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar 1990'lardan sonra terör eylemlerinin sayısının azaldığını ancak gerçekleştirilen eylemler sonucu ölü ve yaralı sayısının arttığını göstermektedir. Terör eylemlerindeki şiddet boyutunun bu denli artmasının nedenlerinden biri ise teröristlerin eylem yapma deneyimleri ve kendilerine destek veren ülkeler sayesinde örgütlerin gelişmiş teknolojideki silahları temin etmede kolaylıklar yaşamasıdır. Son 10 yılda terörün ideolojik boyutlarında da farklılıklar görülmüştür. Örneğin 1960 ve 1970'ler boyunca terör örgütleri çoğunlukla radikal sağcı ve solcu kutuplar ve onların Marksist ve milliyetçi söylemlerine tanık olunurken, 1990'lardan sonra din, terörizmin ideolojik boyutunun temelini oluşturmuştur. Son olarak terörist örgütlerin davranış kalıplarında görülen bir değişiklik de yeni terörist örgütlerin yaptığı eylemleri çoğu kez üstlenmemesidir. Eski terörist örgütler eylemlerini övünerek üstlenmiş, günümüzdeki terörist örgütler ise tam tersi tavır sergilemişlerdir. Bunun ilk nedeni örgütlerin gerçekleştirdikleri

eylemleri üstlenmeseler bile isimlerini medya aracılığıyla duyurabilmeleri, ikincisi ise eylemleri üstlenmeyerek onları destekleyen ülkelere hareket alanı sağlamaya çalışmalarıdır. Diğer yandan yeni dönem terör örgütlerinin minimum araçla maksimum hedefe ulaşmak, eylemlerde can ve mal kaybını artırmak ve belirli sembolleri yok etmek gibi yeni amaçları da vardır. Bu bilgiler ışığında 11 Eylül saldırılarından sorumlu tutulan El Kaide'nin yapısı da 1990'lardan sonra ortaya çıkan bu yeni tip örgütlerin yapısı ile benzerlikler göstermektedir. Amacı, dünyadaki bütün Müslümanları tek bir hilafet altında toplamak olan El Kaide'nin merkez üssü Afganistan'dır.[339]

Arap ve Müslüman halka dayanmakta olan El Kaide ile ilgili olarak tartışılan konulardan biri, örgütün uluslararası düzeyde İslam'a olumsuz ve saldırgan bir görünüm kazandırması olmuştur. İslam dini 11 Eylül'den sonra dünya ülkeleri ve kamuoyunun siyasal söylemlerinde hiç de iyi şekilde yer almamıştır. Uluslararası terörün kendisini İslam'ın temsilcisi olarak göstermesi sonucu Müslüman nüfusun yaşadığı çoğu siyasal ve ekonomik bakımdan geri kalmış yerler, haydut ve saldırgan oldukları gerekçesi ile mercek altına alınmış, hatta yeniden yapılandırılmaları gereken yerler olarak tanımlanmıştır. Oysaki çok küçük bir azınlıktan oluşan terör örgütlerinin tüm İslam dünyasını temsil etmesi mümkün değildir. Din temeli üzerine örgütlenen El Kaide ise, sahip olduğu bu ideolojisi ile bağlantılı olarak ABD ve müttefiklerinin yanı sıra halkı Müslüman olan ve ABD ile iyi ilişkiler kuran devletleri de düşman listesine almıştır. Bu ülkelerin ABD'nin Irak ve Afganistan operasyonunu desteklemekle mevcut olan sorunları daha da derinleştirdiklerini savunan El Kaide'nin, terör eylemlerini ise ABD politikalarına verilen halk desteğini azaltmak ve Birleşik Devletlerin Afganistan ve Irak'tan çekilmesini sağlamak üzere gerçekleştirdiği düşünülmektedir.[340]

---

[339] Serhat Erkmen, "11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı", **Stratejik Analiz,** Cilt.2, Sayı:18, Ekim 2001, ss.6-7-8-9-.

[340] Bülent Aras, "11 Eylül, Büyük Ortadoğu ve Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt 11,Sayı:3, 2005, ss.62-64.

"11 Eylül 2001'deki saldırılar, yerel saatle sabah 08:48'de (Türkiye saati ile 15:48) New York'ta başladı. Wall Street yakınındaki Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen ilk saldırı, Amerikan Havayolları'na bağlı bir Boeing 767 yolcu uçağının Los Angles'a gitmek üzere Boston'dan sonra, Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz gökdelenlerinden birine çarpmasıyla gerçekleşti.

Bu saldırıdan 18 dakika sonra, yine Amerikan Havayolları'na ait, Washington'dan Los Angles'a hareket eden bir başka yolcu uçağı da, ikinci gökdelene çakıldı.

Wall Street'te büyük panik oluşturan ve 1 saat içinde 110'ar katlı gökdelenlerden ikisi de birbiri ardınca yıkıldı. ABD Başkanı George W. Bush, saldırı haberini alır almaz, bir yurtiçi gezisi için gittiği Florida'dan Washington'a dönerek, Ulusal Güvenlik Konseyi'ni topladı. Bush'un "Bu terörist saldırının sorumlularını mutlaka bulacağız" açıklamasını yaptığı sıralarda, bu kez Washington saldırıların hedefi oldu.

Toplam 25 bin personeliyle başlı başına bir kent halindeki Savunma Bakanlığı'nın (Pentagon) beşgen binası muhtemel bir saldırı için boşaltılırken yerel saatle 09:45 sularında binanın kuvvet komutanlarının bulunduğu güney kanadına dev bir uçak düştü."[341]

ABD'nin sadece can ve mal kaybı değil önemli prestij kaybına da uğramasına neden olan 11 Eylül saldırıları ile ilgili olarak gerek medyada gerek akademik çevrelerde birbirinden çok farklı komplo teorileri ortaya atılmıştır. Bunlardan en çok dikkat çeken ise saldırıların ABD tarafından planlanmış olduğunu savunan teoridir.

Bu teoriyi ortaya atan kesime göre, ABD yaşadığı ekonomik sorunları çözmek ve dünya üzerindeki egemenliğini devam ettirmek için halkına uluslararası bir tehditle karşı karşıya olduğu hissi vererek yapmayı planladığı operasyonlara bir meşruiyet sağlamaya ve halkının desteğini almaya çalışmıştır. Ayrıca bu görüşe göre diğer bir amaç da, saldırılardan Usame Bin Ladin'i sorumlu tutan ABD, 11 Eylül'ü

[341] Mustafa Aydın, **11 Eylül'ün Perde Arkası Kod Adı: Kılıçbalığı,** İstanbul, Nesil Yayınları, 2006, s.37.

bahane ederek askeri üstünlüğünü kanıtlayıp Avrupa'dan önce Ortadoğu'nun hem enerji kaynaklarına, hem de pazarına egemen olmaktır. ABD'nin hedefinin Ortadoğu olması dolayısıyla bu eylemi yapanlar da o bölgeden olmalıydı. Usame Bin Ladin'in sorumlu tutulmasının nedeni de budur. Böylelikle ABD, Birleşik Devletler halkının ve dünya kamuoyunun Ortadoğu'ya yapılacak operasyonları meşru olarak değerlendirmesini sağlamaya çalışmıştır.[342]

Diğer yandan saldırılar karşısında şok olduklarını ifade eden ABD yöneticileri nasıl olduysa saldırılardan hemen birkaç saat sonra ise sorumluyu açıklamıştır. ABD'nin 1941 Pearl Harbour baskınından sonra kendi topraklarında uğradığı en büyük saldırıyı gerçekleştiren terör örgütünün El Kaide olduğu tüm dünya kamuoyuna ilan edilmiştir. Kaldı ki, bu iddialar Usame Bin Ladin tarafından reddedilmiştir.

11 Eylül saldırıları jeostratejik konumunun verdiği avantajla kendi toprağında bir saldırıya maruz kalmayacağını düşünen ABD'nin uluslararası ilişkiler, dış politika ve güvenlik politikasının temelinde yatan sabitleri değiştirmiştir. Bu bağlamda eylemlere verilen ilk tepki bu saldırıyı düzenleyen ve destekleyen güçlere gereken karşılığın verilmesi ve ABD'nin dış politikasının ciddi şekilde değişmesi gerektiğiydi. Öncelikle içerde sıkı güvenlik önlemleri alan ABD'nin güvenlik politikalarında, Soğuk Savaş'taki belli sınırları olan, karşılık verilebilecek ve caydırıcılık kavramının, uygulamalarının işe yaradığı belli bir düşmanın yerini 11 Eylül ile terör ve uluslararası terör örgütleri almıştır. ABD'nin tehdit algılamalarındaki değişikliğe göre ise, bir grubun ya da bir ülkenin tehdit unsuru olması için niyeti yeterlidir; yani ABD karşıtı olması veya ABD'ye düşmanlık beslemesi yeterlidir. Çünkü bunların algılandığı dönemde saldırı silahlarına sahip olmaması ileride de sahip olmayacağı anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda ileride söz konusu silahlara sahip olmak isteyecekleri için önceden durdurulmaları gerekmektedir. Dolayısıyla ABD'nin yeni güvenlik politikalarında niyet tehditle eşit

---

[342] Şule Şahin, **11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik devletleri'nin Ortadoğu Politikası**, 2006, s.41.

durumdadır. Bu nedenle Amerikan tehdit değerlendirmelerinde Amerikan karşıtı söylemleri bulunan ve kitle imha silahlarına sahip ya da geliştirmekte olan devletler ABD'nin dikkat ettiği hatta müdahale etmek için öne çıkan devlet haline gelmişlerdir. Özellikle de İran, Irak ve Kuzey Kore gibi nükleer programları olan devletler, "Şer Ekseni" olarak tanımlanmıştır. ABD'nin endişesi bu devletlerin doğrudan Birleşik Devletlere saldırı düzenlemelerinden ziyade ABD'ye karşı gerçekleştirilecek bir terörist saldırının destekçisi ve silah veya maddi tedarikçisi olma ihtimalidir. Bu nedenle, önce Afganistan daha sonra ise Irak operasyonu telaffuz edilmeye başlanmıştır. Diğer yandan 11 Eylül'den sonra değişen ABD politikalarında ve kurmak istediği yeni düzende en büyük eksik ise rızadır. 11 Eylül'den sonra tehdide ve saldırıya karşı hızlı karar verme ve uygulama ön plana çıkartıldığı için uluslararası hukuk ve meşruiyet Birleşik Devletler tarafından hiçe sayılmaya başlanmıştır. ABD karşıtları bir yana, müttefikleri de özellikle Irak operasyonu ile birlikte kendi kaygıları ve menfaatlerinin dikkate alınmadığını görerek ABD'nin oluşturmaya çalıştığı bu yeni düzeni kabullenmeye yanaşmamışlar ve işbirliği içinde oldukları müttefik Amerika'nın niyetini sorgulamaya başlamışlardır.[343] Ancak ABD, ne müttefiklerinin ne de BM'nin savunduğu uluslararası hukuk kurallarını neredeyse hiç tanımamış ve hedef gösterdiği ülkelere karşı işgal planlarına devam etmiştir. ABD'yi karşılarına alamayan müttefik devletler ve BM'ye ise, durumu kabullenmek düşmüştür. ABD neredeyse ben işgale gidiyorum, siz arkamdan gerekli kararı çıkarıp, uygun ortamı hazırlayın der gibi bir tavır sergilemiştir.

11 Eylül sonrası üretilen ABD politikaları üzerinde bazı kesimlerce genel kabul gören yaklaşım ise, gerçekleştirilen saldırıların ABD'deki yeni muhafazakarların 1990'larda düşünce kuruluşlarında hazırlamış oldukları plan ve projeleri uygulama fırsatı vermiş olduğudur. Tek taraflılık, askeri güç kullanmada kompleksiz olma, zorla demokratikleştirme, Irak'ta rejim değişikliği, uluslararası rejim değişikliği, uluslararası kuruluşların ve Avrupalı müttefiklerin ABD üzerindeki

[343] Şebnem Udum, "ABD'nin 11 Eylül Sonrası Stratejisi Üzerine Tespitler", **Global Strateji,** Yıl.3, Sayı:10, Yaz 2007, ss.178-179-180-183.

sınırlayıcı etkilerini azaltma, ülke içinde devletin, güvenlik bürokrasisinin ve başkanının güç ve yetkililerinin arttırılması gibi fikirler bu projelerin temelini oluşturmaktadır. Ancak 11 Eylül'den beri bu hedeflere ulaşmak adına uyguladığı politikalarda ABD'nin ciddi başarısızlıklar yaşadığı görülmektedir. ABD, Irak'ta önemli siyasi, askeri, ekonomik ve psikolojik kayıplar vermiş, Ortadoğu'da demokratikleşme politikası rafa kalkmıştır. Müttefiklerin, uluslararası kuruluşların ve hukukun ABD liderliği için kaçınılmaz oldukları düşüncesi güçlenmiş, askeri gücün rejimler yıkabileceği ancak bir düzen kurmaya yetmeyeceği kanıtlanmıştır. ABD'de Kongre ve medya 11 Eylül'den sonra yaşadıkları itaat kültüründen zamanla ciddi ölçüde uzaklaşmıştır. Irak'ta yaşanan başarısızlık kamuoyunu mevcut politika ve yönetici kadrodan uzaklaştırmıştır. Dünya genelinde hem devletler bazında hem de kamuoyunda ABD'nin amaç, politika ve söylemlerine yönelik tepki ve şüpheler artmıştır. Bu bağlamda Afganistan'da elde edilen kolay başarının arkasından ABD yönetimi kendine fazlasıyla güvenerek hızla aynı uygulamayı Irak'ta da deneyince ciddi başarısızlıklar yaşamıştır.[344]

ABD Senatosu Milli Komisyonu'nun 22 Temmuz 2004 tarihinde 11 Eylül terör saldırıları ile ilgili olarak 567 sayfalık "11 Eylül Raporu"nu yayımlamasının ardından Amerikan ve uluslararası kamuoyunun dikkatleri Birleşik Devletlerin istihbarat ve karar alma mekanizmalarındaki çarpıklıklara ve sistemdeki bozukluklara çevrilmiştir. Yaklaşık yirmi aylık bir süre sonunda tamamlanan raporda, hükümetteki başarısızlıklara ve özellikle de FBI ve CIA istihbarat örgütlerinin fırsatları kaçırdığına dikkat çekilip, yorumlama, askeri ve sivil kabiliyetler ve yönetim ihmalleri temel sorunlar olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda rapor, Clinton ve Bush yönetimini El Kaide terör örgütünün önceki faaliyetlerini bilmesi ve olası faaliyetleri tahmin etmesine rağmen herhangi bir önlem almamakla, terör tehdidini küçümseyip önemsememekle, terörle mücadele etmek için uygun önlem almamakla ve kurumlar arası yeterince iletişim kurmamakla suçlamıştır. Bu suçlamaların içerdiği ihlaller nedeniyle rapor bir anlamda ABD'nin 11 Eylül'den

[344] Şanlı Bahadır Koç, "11 Eylül'ün 6'ıncı Yıldönümü". 11.09.2007. http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1761&kat1=1&kat2=, 17.12.2008.

sonra ülke güvenliği için yapılan değişiklik ve reformlara rağmen ülkenin ve halkının güvenliğini korumaktan aciz olduğunu ortaya koymuştur. Öyle ki, saldırılar için ülkeye girmeye teşebbüs eden on dokuz teröristin ülkeye giriş sırasında vize ve diğer bir takım konularda ABD kanunlarını defalarca ihlal ettiklerine raporda yer verilmiştir. Üstelik uçaklarda bulunan ve saldırıyı düzenleyen El Kaide militanlarının altısının ABD'de ilişki içinde bulundukları en az ön dört kişiden dördünün saldırılardan önce FBI'ın merceği altında olduğu da raporda belirtilmiştir. Diğer yandan 11 Eylül sonrası Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarını yok etme gerekçesi ile Irak'a giren ABD Başkanı Bush'un bu iddiası da doğru çıkmamıştır. Sözü edilen raporla beraber ondan önceki tüm raporlarda da Irak'ta kitle imha silahlarının varlığını gösteren bir kanıta ulaşılamadığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra, ABD Başkanı Bush'un Irak savaşının meşruiyet kaynağı olarak gösterdiği Irak yönetimi ile El Kaide arasında herhangi bir ilişkinin izine de rastlanmamıştır. 2001 yılının Ağustos ayında Başkan Bush'a verilen brifinglere rağmen bu uyarıların yeterince değerlendirilmediğini ortaya koyan raporda, ABD içindeki on beş istihbarat örgütünün tek bir merkezde toplanmasına, milli bir kontra-terör merkezinin oluşturulmasına ve kongre denetiminin sağlanmasına karar verilmiştir.[345]

Sonuç olarak 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin tüm dünyaya meydan okurcasına eğer bizimle değilseniz bizim karşımızdasınız sözleri yeni Amerikan politikasının dost ve düşman tanımını ifade etmiştir. Hemen sonrasında ABD Başkanı Bush'un imzası ile yayınlanan Amerikan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde (2002) önleyici savaş ve önceden saldırı (preemptive strike ve preventive war) kavramları üzerinde durularak 11 Eylül sonrası ABD dış politikasının temel unsurları açıklanmıştır. Soğuk Savaş sonrası tehdit ve güvenlik kavramlarını yeniden tanımlayan Amerika, kendi güvenliğine ya da ulusal çıkarlarına ters düşen bir saldırı veya tehdit algıladığı anda bu hedeflere yönelik önleyici saldırıda bulunma hakkına sahip olduğunu tüm dünya ve kamuoyuna ilan etmiştir. Bu bağlamda Bush Doktrini'nin Amerikan çıkarlarını tehdit eden veya zarar verecek potansiyele sahip olan ülkelere saldırı tehdidinde bulunduğu görülmektedir. Ancak bu noktada en

[345] www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=40&sayfa=18 - 19k, 20.02.2009

önemli konu ABD'nin ısrarla vurguladığı Amerikan çıkarlarının ne olduğu ve Amerikan çıkarlarının neye göre tanımlandığıdır. Nitekim, 11 Eylül saldırılarından sonra terörle mücadele kapsamında hedef olarak petrol sahibi ülkeler gösterilmiştir. Bush yönetimi Arap devletlerini terörle mücadele konusunda ABD ile koordinasyon içinde olmaya zorlarken, özellikle Suudi Arabistan ve diğer petrol zengini Körfez ülkeleri üzerinde baskılar artmış, hatta bir adım daha ileri gidilerek 2002 yazında Pentagon tarafından yapılan bir çalışmada terörist örgütlerine verdiği destek gerekçesi ile Suudi Arabistan ABD düşmanı bir ülke olarak nitelendirilmekle kalmamış, eğer söz konusu örgütlerle bağlarını kopartmazsa Suudi Arabistan'ın petrol sahalarının işgal edilmesi önerilmiştir. Bununla da kalmamış, ABD uluslararası kamuoyunun tüm baskısına ve karşı çıkmasına rağmen petrol zengini Irak'ı işgal söylemlerinde ısrar etmiştir. Irak'tan önce ise zengin petrol yataklarına sahip Hazar enerji kaynaklarının Arap denizine açılan Kapısı Afganistan'ı işgal etmiştir. Bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda Bush Doktrini'nin yeniden tanımladığı ulusal güvenlik ve ulusal çıkar kavramları hala en çok kullanılan enerji kaynağı petrol ile anlamlanmaktadır. ABD Başkanı Bush, bu hedeflerine arkasına 11 Eylül saldırılarının rüzgarını alarak askeri güç opsiyonunu kullanarak ulaşmaya çalışmıştır.[346]

4.1.5.6. 2003 ABD'nin Irak'a Müdahalesi

Ortadoğu, ABD'nin hayati çıkarlarının olduğu, çatışmanın ve şiddetin yoğun yaşandığı, demokrasi ve insan haklarının eksik olduğu, Amerikan askeri gücünün dünyanın diğer bölgelerinden daha sık ve şiddetli bir şekilde kullanıldığı, Washington'un diğer büyük güçlerle yoğun bir rekabet yaşamadığı ve nispeten hareket serbestisinin olduğu bir bölgedir. ABD bölgede esas olarak petrolün kontrol ve güvenliğini sağlamayı, milli güçler tarafından Amerikan şirketlerinin aleyhine millileştirme yapılmasını engellemeyi, dost olmayan bölgesel ya da bölge dışı bir hegemonun ortaya çıkmasını önlemeyi, kitle imha silahlarının yayılmasını önlemeyi,

[346] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...,** ss. 375-376-377-378.

siyasi ve ekonomik reformlarla bölgesel istikrarı korumayı ve terörizmi kontrol etmeyi istemektedir.[347]

Bu bağlamda, dünyanın en fazla petrol ithal eden ülkesi ABD, bu hedeflere ulaşmak için oluşturduğu politikalara karşı çıkan ve süper güç tarafından "Şer Ekseni"ne dahil edilen petrol zengini Irak ve İran'da kendisine ve çıkarlarına uygun yönetimler oluşturmak, söz konusu bölgenin haritasında ciddi değişiklikler yapmak için Irak'ı işgal etmiştir. Bazı kesimlerde, bu savaşın İran ve daha sonra Ortadoğu'daki diğer monarşik yönetimlerle devam edeceği görüşü hakimdir. Eğer ABD hedeflerine ulaşırsa Irak ve İran petrol kaynakları tamamıyla ABD egemenliğine geçecek, bölgenin petrol alanlarında yeni imtiyazlar elde edecek ve dolayısıyla OPEC'in Pazar payındaki etkinliği azalacaktır. Diğer yandan, diğer güçlerin Ortadoğu ve Orta Asya ile ilişkisine set çekilmiş, Orta Asya petrolünün Akdeniz'e indirilmesi için güvenilir bir güzergah oluşturulmuş olacaktır. İran ve Irak'ın ekonomik desteği ile yükselen Anti-Amerikan söylemi ve terörizmin önüne geçilmiş, ABD'nin enerji güvenliği sağlanmış ve son olarak dünya egemenliğini sürdürmesi önündeki tüm engeller kalkmış olacaktır.[348] Ancak Irak'ta kolayca elde ettiği başarıyı, hedef gösterdiği İran'da gerçekleştirebilmesi en azından yakın gelecekte mümkün görünmemektedir.

Toplam petrol tüketiminin dörtte birinden fazlasını tek başına gerçekleştiren ABD, kanıtlanmış petrol rezervlerinin üçte ikisine sahip, OPEC üyesi 11 ülkenin 5'inin bulunduğu Ortadoğu bölgesine geçmişten beri ilgi duymaktadır. Ayrıca günümüzdeki üretim ve tüketim düzeyini korursa ABD'nin yakın gelecekte kendi rezervlerinin tükeneceği tahmin edilmektedir. Diğer yandan kendisi gibi diğer Orta ve Doğu Avrupa ile başta Çin ve Hindistan olmak üzere diğer Asya ülkelerinin de talep artışı yaşayacağı düşünülürse Ortadoğu bölgesinin enerji kaynakları daha uzun yıllar önemini koruyacaktır.

---

[347] Şanlı Bahadır Koç, "İyi, Kötü ve Çirkin", **Stratejik Analiz,** Cilt.2, Sayı:21, Ocak 2002, ss.5-6.
[348] Şener Üşümezsoy, **Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası,** İstanbul, İleri Yayınları, 2006, s.209.

ABD'nin bu bağımlılığının neden olduğu bir başka durum ise petrol fiyatlarının uluslararası piyasada belirlenmesinden dolayı Körfez kaynaklı dalgalanmaların olumsuz etkisinin ABD ekonomisinde çok daha ciddi yaşanmasıdır. Bu nedenlerden dolayı global hegemon olan ABD, petrolün düzenli olarak akışını kendi sorumluluğunda görmektedir. Bununla bağlantılı olarak Ortadoğu petrolünü kontrol etmek ABD'ye petrol şirketleri aracılığı ile önemli oranda ekonomik kazanç sağlamanın yanında bölge petrollerine bağımlılığı ABD'ninkinden fazla olan Japonya ve giderek artan oranda Çin üzerinde güç ilişkisi kurmak ve nispeten ekonomilerini yönlendirmek anlamına gelmektedir. Petrol üreten ülkeler üzerindeki etkisi nedeniyle petrol piyasalarındaki dalgalanmaları kendi çıkarları ve ekonomisine uygun olarak yönlendirme şansına sahip olan ABD, petrol ile ilgili olası krizlerden nispeten daha az etkilenmek gibi bir avantaja da sahip olmaktadır. Tüm bunların yanında petrolü kontrol etmenin ABD açısından psikolojik üstünlük ve prestij kazanmak gibi önemli rolleri de vardır. Nitekim ABD'nin Ortadoğu petrolünü kontrol etmesi, ABD yönetiminde olayların kontrolünün ve gücün kendinde olduğu hissi yaratmakla beraber ekonomik açıdan ABD'ye rakip ya da düşman olabilecek potansiyel güçlerin üzerinde psikolojik baskı aracı olarak kullanılmaktadır. Bu arada ABD kamuoyunda ABD'nin Ortadoğu petrollerine olan bağımlılığının azaltılması yönünde önemli bir fikir birliği oluşmaya başlamıştır. Buna göre, bu bağımlılık ABD'nin bölgede manevra alanını ve hareket serbestisini daraltmakta, üstelik petrolle gelen ticaret ile bölgeye transfer edilen zenginlik ABD'ye terör eylemi olarak geri dönmektedir. Diğer bir ifadeyle ABD'nin parası Ortadoğu ülkeleri tarafından terör eylemlerinin finansmanı olarak kullanılmaktadır görüşü yaygındır.[349]

11 Eylül terörist saldırılarından ve Afganistan işgalinden sonra ise ABD'nin öncelikli hedefi Irak olmuştur. Terörist saldırıların gerçekleşmesi ile potansiyel tehditlere karşı askeri müdahale hakkını kendinde bulan ABD, Irak yönetiminin El Kaide ile bağlantılı olduğunu gerekçe göstererek söylemlerinde Irak'ın işgali konusuna sık sık yer vermeye başlamış ve destek toplayarak olası bir askeri müdahaleye meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır. Uluslararası toplumun bağlayıcı

[349] Koç, "İyi, Kötü...", ss.7-8.

hiçbir anlaşmasının bir süper güce bir saldırının açık suçlusunun belirlenmediği durumlarda müdahale izni vermemesine rağmen, üstelikte 1981 yılında İsrail'in Irak'taki Osirak nükleer reaktörüne saldırıp onu yok ettiğinde uluslararası hukukta önceden kestirici ve önleyici meşru savunma gibi bir uygulama olmadığını savunarak İsrail'e karşı oy kullanmasına rağmen ABD'nin aynı şeyi kendisinin yapması Washington'un çifte standardını kanıtlamaktadır.[350]

Diğer yandan bu süreçte Irak işgali ile ilgili olarak ABD'nin önünde aşması gereken BM engeli vardır. ABD, Irak'a saldırmak için Güvenlik Konseyi'nden onay almak zorundadır. Ancak BM bu dönemde ABD'nin Irak'a saldırısını onaylamamış, açık bir saldırı ve tehdit gerçekleşmediği sürece askeri müdahalenin uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade etmiştir. Ancak Birleşik Devletlerin BM'yi yaklaşan tehlikelerin açık saldırılar kadar önemli olduğuna inandırması üzerine, Bağdat'ın kitle imha silahlarının varlığının, ve dünya barışı için bir tehlike olduğunun kanıtlanması şartıyla Güvenlik Konseyi'nde ulusal güvenliğin savunulması için Irak'tan gelmekte olan tehlikelere karşı fikir birliğine ulaşılmıştır. Bu karardan sonra ABD var gücüyle o güne kadar iddia ettiği Irak'ın El Kaide bağlantısını ve kitle imha silahlarını kanıtlamaya çalışmıştır. Kasım 2002'de BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'ta kitle imha silahlarının araştırılması konusunda fikir birliğine varmasıyla, ABD işgal hazırlıklarına başlamıştır. Amerikan Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ise müdahalenin amaçlarını Irak'a demokratik bir rejim getirmek, kitle imha silahlarını yok etmek, insani yardım dağıtmak ve Irak petrol rezervlerinin güvenliğini sağlamak olarak açıklamıştır. İşgale karşı olan muhaliflerine göre kitle imha silahları gibi terörizm sebeplerinden savaş başlatmanın doğru olmadığını, bunun sadece petrol için savaşı zorla meşru kılmaya çalışmak olduğunu savunmaktadır. Bu kesime göre, savaşın asıl amacı ABD'nin Irak petrollerini ele geçirerek, tükenmekte olan kendi petrol rezervlerinin sıkıntısını azaltarak Irak'ın yeniden yapılandırılmasındaki pastadan pay almaktır. Dahası 11 Eylül saldırıları sonucunda ABD halkı ilk kez bu derece bütünleşerek, Bush'u desteklemiştir. Böylelikle Bush'un artan popülaritesi kullanılarak dikkatler çökmekte olan ABD ekonomisinden başka yöne çevrilmiştir.

---

[350] Ataöv, **11 Eylül...**, s.146.

Sonuç olarak ABD, Irak'ta kitle imha silahlarının varlığının kanıtlanamaması üzerine, yine de askeri müdahale konusunda kararlı davranmış ve iddialarını kanıtlayamamasına rağmen uluslararası hukukun da dışına çıkarak Saddam'ın Irak'taki yönetimi terk etmemesi durumunda ABD'nin Irak'a savaş açacağını ilan etmiştir. 20 Mart 2003 sabahı yerel saatle 05:30'da, Irak'a tanınan sürenin bitmesinden sadece 1.5 saat sonra ABD, Bağdat'ı bombalamaya başlamıştır.[351]

20 Mart sabahı direniş gösteremeyen Irak ordusunun kısa sürede dağılması sonucu Amerikan askerleri 9 Nisan'da Bağdat'a girmiş ve 1 Mayıs'ta da Başkan Bush Irak'taki savaşın bittiğini ilan edilmiştir. Amerikan güçlerinin Bağdat'ta ilk işgal ettiği yerler arasında ise **Petrol Bakanlığı** vardır. Bağdat'ta kontrolün ele geçirilmesinin hemen akabinde ABD, Irak'a uygulanan denetimlerin durdurulması için harekete geçmiştir. Irak'taki ABD-İngiliz koalisyon güçlerinin konumunu meşrulaştıran karar ise 22 Mayıs'ta Washington'un girişimleri ile Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmiştir. Karara göre, koalisyon güçleri Irak'ta en üst otorite olarak kabul edilmiştir. Yine aynı kararla işgal güçleri, Irak'taki petrol gelirlerinin kontrolü dahil olmak üzere Irak'ın siyasi ve ekonomik bakımdan yeniden yapılandırılması konusunda en yetkili otorite olarak tanımlanmıştır. Savaş sonrası dönemde Irak'ın yeniden yapılandırılması ile ilgili olarak anlaşmaların 2/3'si Amerikan şirketleri ile yapılmıştır. Ayrıca işgalde ABD'ye destek veren İngiltere'nin de işgal sonrası dönemde çok ciddi gelir elde ettiği ileri sürülmektedir. Nitekim 2004 yılında Irak'ın dış ticaretine bakıldığında en büyük payı % 52 ile ABD'nin aldığı, ABD'yi % 7,3 ile İspanya, % 6,6 ile Japonya, % 5,7 ile İtalya ve % 5,2 ile Kanada gibi ABD'yi Irak Savaşında destekleyen ülkelerin takip ettiği görülmektedir. Diğer yandan Temmuz ayına gelindiğinde ABD yönetimi savaş öncesinde yönetime geldiklerinde Saddam iktidarı tarafından yapılan tüm petrol imtiyazlarını ve anlaşmalarını gözden geçireceklerini açıklayan Saddam Hüseyin muhaliflerini yeni yönetimin başına geçirme planlarını da hayata geçirmiştir. Bu noktada, ABD politikalarının temelinin Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'a ambargo ve yaptırımların uygulandığı yıllara dayanmaktadır. Körfez Savaşı sonrası Saddam Hüseyin, ABD

[351] Stern, **Petrol Savaşını...**, ss.214-215-216.

ambargosunu geçersiz kılmanın bir yöntemi olarak Rusya, Çin ve Fransa ile büyük gelir elde edebilecekleri Irak petrol sahaları üzerinde kontratlar imzalamıştır. Savaş halinde ise tüm bunlar geçersiz olmuştur. Talabani'ye göre yeni mecliste yer alan milletvekilleri ve Irak halkının söz konusu anlaşmaları feshetme yönünde bir iradeye sahip olmakla beraber, 2005'te Meclise sunulan ve halk tarafından kabul edilen Irak Anayasa'sı taslağında petrol kaynak ve gelirlerinin paylaşımının merkezi otoriteye bırakıldığı ancak, yabancı şirketlerle anlaşma yapma ve eski anlaşmaların geçerliliğine dair herhangi bir belirleyici ifade görülmemektedir. Rusya kaynaklarına göre ise, yeni kontratlar ABD ile savaşa destek veren ülkelerin oluşturduğu koalisyon güçleri arasında paylaştırılacaktır.[352] Diğer bir ifadeyle ABD, özellikle bu grubu yönetime getirmiş, böylece Saddam Hüseyin'in geçmişte yaptığı petrol anlaşmalarının hayata geçmesine engel olmuştur.

"14 Aralık 2003 tarihinde ABD, başına 25 milyon dolar ödül koyduğu ve hazırladığı 55 kişilik arananlar listesinde birinci sırada bulunan Saddam'ı yakalamış, Saddamın yakalanması ile birlikte nerede yargılanacağı ve yargılamanın sonuçları üzerinde tartışılmaya başlanmıştır. ABD Irak'ta 13 Aralık 2003'te yakalanan eski Devlet Eski Başkanı Saddam Hüseyin'in savaş esiri olduğunu açıklamış, Pentagon Sözcüsü Binbaşı Michael Shavers, Saddam Hüseyin'in Irak'taki eski rejimin askeri birliklerinin lideri olarak ordunun bir üyesi olduğunu ve ele geçirildiğini belirten sözcü, bu durumun, Saddam Hüseyin'i savaş esiri yaptığını belirtmiştir. Sonuçta 11 Eylül saldırıları ile birlikte Ortadoğu'nun kalbine yerleşmiş, Kafkasya ve Orta Asya'da daha aktif bir aktör haline gelmiştir." [353]

Daha önce de belirtildiği gibi ABD'nin Irak'a girmesi sürecinde ABD'nin Irak'taki varlığına önemli ölçüde meşruiyet kazandıran Saddam Hüseyin yönetiminin El Kaide ile olan ilişkisi ve kitle imha silahları olmuştur. Ancak ABD'nin her iki iddiasını da kanıtlayamaması ve söz konusu iddiaların asılsız olması hem ABD'ye Irak'taki meşruiyetini kaybettirmiş, hem de ABD politikalarının gerçek nedenlerinin

---

[352] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...,** ss.416-417-424-426-427-428.
[353] Çevik, **Uluslararası Politikada...,** s.231.

sorgulanmasına neden olmuştur. Her şeyden önce ABD kamuoyunda Bush karşıtı cephenin faaliyetleri yoğunlaşmıştır. ABD işgalinin meşru dayanağının temeli olan iddiaların asılsız çıkması, Birleşik Devletlerin Irak'ta verdiği kayıpların sürdürülemez olduğu ve işgal süresince ortaya çıkan gayri insani uygulamaların ABD'nin prestijini sarsmakla kalmadığı diğer ülkeler nezdinde de algılamaların farklı yöne kaydığı eleştirileri dünya gündemine oturmuştur.[354] Bu bağlamda Irak'ın Ebu Gureyb cezaevinde yaşanan insanlık dramı dünya basınında yer almıştır. Birçok basın, yayın organı burada yaşanan işkence ve baskıların etik olmadığını dile getirmiş, bu kadarının Nazi Almanyası döneminde bile yaşanmadığını savunarak tüm yaptırımları kınamıştır.[355] ABD'nin Irak'ta yaptığı işkence ve insanlık suçlarının fotoğrafları bir şekilde kamuoyuna sızmıştır. Çırılçıplak koşarken kafasına kurşun sıkılan Vietnamlı, Ebu Gureyb'deki çıplak mahkumların köpeklerin saldırılarına uğramaları ve birbirleri ile ilişkiye girmek için zorlanmaları... Tüm bu insanlık suçlarının görüntülerine internetten çok kolay ulaşabilmektedir.

Irak Savaşı'nda petrolün rolünün tam olarak anlaşılması için ABD'nin petrol rezervlerine, petrol üretim ve tüketim verilerine bakmak gerekmektedir. Dünya petrol rezervlerinin % 2'sine sahip olan, ihtiyacı olan petrolün ise % 55'ini ithal eden Amerika, bu ithal ettiği petrolün ise % 25'ini Ortadoğu'dan temin etmektedir. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'in 2001 yılında hazırladığı Amerikan Milli Enerji Raporu, hükümete Basra Körfezi petrollerine öncelik vermesini tavsiye etmiştir. Uzmanlara göre Irak, günde 20 milyon varil petrole ihtiyacı olan ABD'nin petrol ihtiyacının yarısını karşılayabilecek potansiyele sahiptir. Kanıtlanmış 115 milyar varil petrol rezervi ile dünyanın bilinen petrol rezervlerinin % 15'ine sahip olan Irak'ta henüz açılmamış % 90 oranında potansiyel petrol alanı mevcuttur. Ayrıca petrol Irak'ta yerin 600 metre derinliğinde bulunduğu için burada petrolü çıkarmak da kolaydır. Diğer yandan Irak petrolü dünyanın en ucuza mal edilen petrolü olduğu gibi açılan her on kuyudan sekizinde petrol çıkmıştır. Bir başka Ortadoğu ülkesi

---

[354] Mert Bilgin, "ABD'nin Irak'taki Stratejik Açılımlar: Petrol, Rejim, Güvenlik ve Ötesi", **Avrasya Dosyası,** Cilt.12, Sayı:2, 2006, s.165.
[355] Can Ataş, **Küresel Hegemonya ve İşgal Demokrasisi,** İstanbul, Güncel Yayıncılık, 2008, ss.111-113.

Suudi Arabistan ile karşılaştırılırsa bu rakam Suudi Arabistan'da yarı yarıyadır. Bir başka ifadeyle açılan her on kuyudan sadece beşinde petrole ulaşılmıştır. Bu değerler göz önünde tutulduğunda ABD Başkanı Bush'un Irak'taki bu zengin petrol rezervini göz ardı etmesi beklenemezdi. Hem böylelikle Irak petrollerini kontrol eden ABD, Suudi Arabistan'ın petrol fiyatlarının belirlenmesinde kartelleşme yoluna gitmesini de önlemiş, Saddam Hüseyin yönetiminin değiştirilmesi ile de ABD önemli bir petrol ülkesini daha kontrolü altına almış olacaktı.[356]

"Alman Der Spiegel dergisi 2003 Ocak ayının 3. sayısında 'Petrol İçin Kan' başlıklı bir dosya yayımladı. Bu dosyada petrol fiyatları ile Amerikan ekonomik büyümesi arasında ters ilişki olduğu öne sürülüyor. 30 yıllık bir dönemde petrol fiyatı arttıkça ABD ekonomisi geriliyor. Petrol ucuzladıkça ABD ekonomisi büyüyor. Şu anda ABD, Irak petrolünü denetimine alarak petrol üretimini artırmakta ve fiyatları aşağıya çekip ekonomisini güçlendirme planları yapıyor. Spiegel'in söyleşi yaptığı ünlü petrol gurusu Şeyh El Yamani, ABD'nin Irak petrolüne el koyarak OPEC'i de vuracağı görüşünde. Çünkü ABD, Irak topraklarındaki zengin petrol yataklarını işletip dünya piyasasına sürerek OPEC ülkelerini petrol fiyatı belirleyen konumdan çıkaracak. Dünya petrol fiyatlarını ABD belirleyecek."[357]

Görüldüğü gibi, ABD'nin Irak işgalinin temelinde petrol olduğu konusunda bir çok yaklaşım ve birbirini destekleyen kamuoyu oluşmuştur. Kendini Ortadoğu'nun jandarması gibi hisseden ABD, tüm bu iddialara karşı olsa da, durum apaçık ortadır. Özellikle de işgal sonrası Irak'ın yeniden yapılandırılması ve petrol faaliyetleri ile ilgili süreçte izlediği politikalar ve bu süreçte elde ettiği kazanımlar asılsız olarak nitelendirdiği iddiaların gerçekliğini destekler şekildedir. Irak'ın işgalinin tek değilse bile, en büyük nedeni Ortadoğu petrolüdür.

---

[356] Gürbüz, "Petrol, Petrol Politikaları...", ss.165-166.
[357] http://www.minidev.com/dikkat/dikkat59a.asp, 17.03.2009.

4.1.5.7. Sıradaki Ülke İran Olabilir mi?

Ülkemizde ve tüm dünyada yaşanan çok sıcak gelişmelere rağmen, jeopolitik konumu, enerji zenginliği, devlet kimliği, bölgesel arayışları ve küresel sistemdeki duruşu ile İran dünya gündeminde ilk sıralarda yerini korumaya devam etmektedir. Orta Asya ve Kafkasya'da uzun sınırlara sahip İran'ın, Hazar Havzası ve Basra Körfezi'nde zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması, enerji hatları bağlamında kendisine önem kazandırmakla beraber benimsediği Şeriatçı kimliği, siyasal İslam söylemi ve Ortadoğu'daki radikal İslami gruplarla ilişkisi sebebiyle bölgesel gelişmelerde de etkin bir rol oynamaktadır. ABD ve İsrail karşıtı söylemi nedeniyle dış politikasında anti-emperyalist söylem çerçevesinde Batı ile çatışma içinde olan Tahran, ülke içindeki muhtemel bir demokrasiyi Batı ürünü ve bir güvenlik sorunu olarak nitelendirmektedir. Bu nedenle İran rejimi Kadife Devrim endişesi ile her türlü siyasal ve toplumsal muhalefeti bastırma yolunu seçmiştir. Kendini ABD ve İsrail'in hedef listesinde gören İran, güçlü olmayı en etkili araç olarak görmektedir. Bu görüşe göre, İran gibi Batı ile her daim sorunlu ilişkileri olan bir ülkenin, uyum yoluyla ve sürekli taviz vererek rejiminin kalıcılığını sağlaması mümkün değildir. Gücün caydırıcılığının daha güvenilir olduğunu düşünen İran, Irak örneğinde olduğu gibi eski Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'in Batı karşısında sürekli taviz verdiğini yine de ülkeyi işgalden kurtaramadığını düşünüp, yeni dönemde dış politikasını güçlü ve tehlikeli görünmek üzerine temellendirmiştir. ABD'nin Irak Savaşı sonrası zayıfladığını ve küresel sistemde prestij kaybettiğini kendisinin ise güçlendiğini düşünmektedir. ABD'nin savaş süresince tek taraflı ve hegemonik bir politika yürüterek BM ve AB'yi saf dışı bıraktığını, BOP ile bölge ülkelerinin çoğunu huzursuz ettiği için savaş konusunda küresel seferberlik yaratma gücünün zayıfladığını savunmaktadır. İran, bölgesel ve küresel sistemdeki bu gelişmeleri kendi bekası için bir fırsat olarak değerlendirmekte ve bu yeni dönemde Irak ve Afganistan'daki sıkıntılı durumu sebebiyle ABD'nin İran olmadan istikrarı sağlayamayacağına inanmaktadır.[358]

---

[358] Arif Keskin, "İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen küresel Konumu", **Global Strateji,** Yıl.3, Sayı:10, Yaz 2007, ss.125-126-127.

Küresel üstünlüğünü Avrasya egemenliğine, Avrasya egemenliğini ise Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'dan oluşan enerji zengini bölgeyi kontrol altında tutmaya dayandıran ABD'nin bu politikaları, Avrasya'nın büyük jeostratejik oyuncuları Çin ve Rusya tarafından da gözlenmektedir. Şangay İşbirliği Örgütü içinde lider pozisyonda olan bu ülkeler, bu bölgede yani stratejilerle ABD'nin girişimlerini dengeleme ve engelleme yönünde kendi girişimlerini başlatmışlardır. Hindistan, Pakistan ve İran'ı gözlemci statüsüyle aralarına alan örgüt daha da güçlenerek, ABD'ye karşı ilk ciddi inisiyatifini başlatmış, aynı tarihte ABD'nin Orta Asya'daki üsleri boşaltmasını istemiş ve Ağustos ayı sonlarında Çin-Rusya ortak askeri tatbikatı ise ABD'ye karşı bir güç gösterisine dönüşmüştür. Tüm bu gelişmeler ise ABD'nin Avrasya enerji kaynaklarının tümüyle kontrol edemeyebileceğinin ve küresel üstünlüğünün sürdürülemeyeceğinin işaretleri olmuştur. İşte tüm bu şartlar altında, Avrasya'nın ve Ortadoğu'nun jeostratejik ülkesi, enerji zengini İran, ABD'nin öncelikli hedefi haline gelmiştir.[359]

Ortadoğu ve Orta Asya'yı içine alan Avrasya ABD'nin jeostratejik çıkarları açısından son derece önemli bir bölgedir. İran ise söz konusu bölgede merkezi bir konumdadır. Doğusunda Afganistan, güneydoğusunda nükleer silahlara sahip Pakistan, kuzeydoğusunda değişken komünist liderinin tüm dünyadan izole ettiği Türkmenistan, kuzeybatısında sınırında hala Sovyetler Birliği sonrası geçişin zorluklarıyla uğraşan Azerbaycan, yine kuzeybatısında Müslüman Ortadoğu'da bulunan tek başarılı demokrasi Türkiye, batısında işgal edilmiş ve hala çatışmaların bitmediği Irak, güney ve güneydoğusunda Körfez şeyhlikleri, bölgedeki rakibi Suudi Arabistan ve dünya petrolünün % 40'ının aktığı koridorların olması nedeniyle İran Ortadoğu'da krizin tam ortasında yer almaktadır. Sahip olduğu enerji kaynakları ise İran'ı dünya ekonomisinin vazgeçilmez bir ülkesi konumuna getirmektedir. Bölgedeki bu kilit rolü nedeniyle İran, bölgede çok ciddi çıkarları olan ABD'nin ilgi odağı olmuştur. Diğer yandan ABD'nin İran'a yönelik politikalarındaki en acil öncelik ise, İran'ın sürdürmekte olduğu nükleer programıdır. Bu bağlamda İran'ın

[359] Nejat Eslen, "ABD'nin Vazgeçilmez hedefi ve Jeostratejik Kırılma Noktası İran", **Global Strateji,** Yıl.1, Sayı:2, 2005, ss.81-82.

nükleer seçeneğe yönelmesinde geçerli mazeretleri de bulunmaktadır. Bölgedeki en büyük düşmanı İsrail'in nükleer kapasitesine yönelik söylemlerinin yanı sıra, komşuları Afganistan ve Irak'ın işgali, işgal ile İran'ın büyük şeytan olarak tanımladığı ABD'nin bölgede kazandığı nüfuz ve bölgedeki güvensizlik hissi İran'ı bu yola teşvik etmiştir. Bunun yanında kitle imha silahlarının sahiplerine kazandırdığı prestij ve bu ülkelere baskı aracı olarak kullanıldığında kazandırdığı üstünlük de bu nedenler arasında sayılabilir. Prestij, İran'ın en önemli karakteristik özelliği olan ulusal onurunu yansıtmaktadır. Örneğin, siyasi, ekonomik ve toplumsal anlamda kendinden daha aşağı gördüğü komşusu Pakistan'ın daha gelişmiş bir askeri teknolojiye sahip olması Tahran'ın kesinlikle kabul edemeyeceği bir durumdur. Nükleer silahın bir baskı aracı olması ise, İran'ın Washington ile pazarlıklarında elini güçlendiren en önemli güç olarak değerlendirilmektedir.[360]

Nükleer güç hedefi için yürütülen tüm gelişmelerin dini liderler tarafından yürütüldüğü İran'da resmi görüş, nükleer silah ve nükleer enerji ayrımına dayanmaktadır. İran'ın nükleer enerji elde etme çabalarının yanlış değerlendirilmesine karşı çıkan Tahran, nükleer enerjiyi teknolojik gelişmenin özellikle de tıp, tarım ve elektrik üretiminin temeli olarak nitelendirmekte ve bu enerjiye barışçıl amaçlarla kullanma doğrultusunda sahip olmak istediğini ileri sürmektedir. Nükleer silah üretmek niyet ve iradesinde olmadıklarını ısrarla vurgulayan Tahran'a göre nükleer silah üretmek zaten İslam dini açısından da doğru değildir. Diğer yandan İran'dan batıya kaçan İranlı rejim muhalifleri, resmi açıklamaların aksine İran'ın nükleer silah üretmek için çalışmalara devam ettiğini iddia etmektedirler. Bu iddiaların gerçeklik payının ne olduğu bilinmemekle beraber, eldeki gerçeklerden yola çıkıldığında Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEK) Şubat 2003'te İran'da yaptığı denetleme sonrasında, İran'ın 1992'den günümüze kadar UAEK'ye eksik bilgi verildiğini ortaya çıkarmıştır. İran'ın nükleer silah ürettiği konusunda kuşku yaratan diğer bir konu ise uranyum zenginleştirme teknolojisinden vazgeçmek istememesidir. Zira söz konusu maddeler nükleer silah

[360] Bağımsız Çalışma Kolu Raporu, **İran'ın Zamanı Geldi,** İstanbul, Profil Yayıncılık, 2006, ss.28-42-43.

üretimi sağlayan maddeler olmakla beraber uranyum zenginleştirme teknolojisine sahip olan bir ülke kolayca nükleer silah üretme kapasitesine de sahip olabilir. İran ise söz konusu teknolojilere sahip olduğunu ve bu güçten vazgeçmeyeceğini açıkça bildirmektedir. UAEK'nin İran'ın Nükleer Silahlarının Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'na (Nuclear Non Proliferation Treaty) aykırı hareket ettiğini ve İran'da nükleer silah üretmek için gerekli alt yapının hazır olduğunu açıklaması da bu açıdan değerlendirildiğinde çok önemlidir. Ancak İran'da nükleer silah üretimi için alt yapının hazır olduğunun söylenmesi farklı bir şeydir, İran'ın nükleer silah geliştirdiğini söylemesi farklı bir şeydir. Diğer yandan henüz tam olarak kanıtlanmamış olmasına rağmen ABD bu iddialara inanmış görünmekte ve nükleer çalışmaların sonlandırılmasını istemektedir. ABD, İran'ı şer ekseni içinde tanımlamış, bölge ve dünya barışı için bir tehdit olarak göstermiştir. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında ise, ABD'nin Afganistan ve Irak'a yerleşmesi ve bu coğrafyada varlığını kalıcı hale getirmesinin önünde jeopolitik konumu, ideolojik kimliği, ABD'ye karşı duruşu ile İran çok ciddi bir engel olmaktadır. Tahran'ın ABD'den bağımsız olarak Rusya merkezli bir dış politika yürütmesi de ABD'nin bölgedeki siyasi varlığını tehdit etmektedir. Bu nedenle BOP hedeflerine ulaşmak için ABD, İran'ın kilit rolünü göz önünde bulundurmak ve İran engelini aşmak zorundadır.[361]

ABD'nin İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili iddiaları 2003 Irak işgalinden önce Irak'a yöneltilen suçlamaları anımsatmaktadır. Kitle imha silahlarını bahane ederek işgal ettiği Irak'ta bu silahlara ulaşılamaması ister istemez insanda İran'ın da benzer bir bahane ile işgal edilebileceği endişesini uyandırmaktadır. Dahası İran'da da Irak'ta olduğu gibi ABD ile kesinlikle iyi ilişkiler kurmaya yanaşmayan bir rejim vardır. Bu rejimin varlığı da, İran'a gerçekleştirilebilecek bir müdahalenin ihtimalini artırmaktadır.

17 Ocak 2005'te yayınlanan bir makalede İran'ın ABD'nin terörle mücadelesindeki bir sonraki hedef olacağının ileri sürülmesi, ABD ile İran arasındaki

---

[361] Yaşar Onay, **Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran,** İstanbul, Neden Kitap, 2007, ss.90-91-92-94.

zaten var olan gerginliğin artmasına neden olmuştur. Bu sıralarda dönemin ABD Başkanı Bush'un, sorunun diplomatik yollardan çözülmesini umduğunu ancak askeri seçeneğin de rafa kaldırılmadığını belirttiği sözleri ise İran'a karşı saldırı opsiyonunun dışlanmadığı şeklinde yorumlanmıştır. Bunun üzerine Tahran ise, uranyum tesislerini nükleer silah geliştirmek için değil enerji üretiminde kullandığını ısrarla vurgulamış, ABD'nin İran'a yönelik tehditlerini psikolojik savaş olarak tanımlamıştır. Diğer yandan ABD'nin bu tavırlarına karşı rejimin özgürlüklerini kısıtlamasından rahatsız olan İran halkı yine de Tahran yönetiminin Amerikan karşıtı tavrını onaylayıp, desteklemektedir. Nitekim Amerikan karşıtlığı İran'ın özüne işlemiştir.[362]

Aslında Tahran'ın nükleer programına başlaması ABD'nin de desteğini aldığı 1960'lara kadar gitmektedir. O dönemlerde ABD'nin önemli müttefiklerinden biri olan İran, Amerika'nın bölgedeki en büyük destekçisi olmakla beraber nükleer teknoloji için gerekli ilk alt yapı desteğini de Washington'dan almıştır. İran Devrimi'nden sonra bozulan ilişkiler ise günümüze kadar devam etmiş ve rejim değişikliği ile gelen kötü ilişkiler sonucu nükleer teknoloji her geçen yıl daha da büyük bir sorun haline gelmiştir. 2005 yılında İran'da yapılan seçimler sonucu Hatemi'nin yerine cumhurbaşkanı seçilen Ahmedinecad'ın radikal kişiliği çok geçmeden dış politikadaki üslubuna yansımış, uzlaşmaz bir kişiliğe sahip olduğu izlenimini vermiştir. Önceki liderlerden farklı olmamakla beraber yeni İran liderinin Tahran'ın barışçıl nükleer teknolojiye sahip olma konusundaki vazgeçilemez haklarını müzakere etmeyeceğini açıklaması bir anlamda diplomasi ve dolayısıyla diyalog kapılarının da kapandığı anlamına gelmiştir. Bu açıklamalarla beraber bir araya gelen UAEA Yönetim Kurulu'nun İran'ın 6 Mart'a kadar uluslararası toplumla işbirliği yapmaması ve tesislerini kurumun denetimine açmaması halinde konunun Güvenlik Konseyi'ne gönderileceğini açıklamasına tepki gösteren Tahran ise, görüşmelere devam etmeyecekleri gibi 21 Ekim 2003'de imzaladığı Ek Protokol'ü de onaylamaktan vazgeçtiklerini ve bundan böyle UAEA'nın ani denetimine izin vermeyeceklerini açıklamıştır. İran'ın bu tavrı ile konu Mart 2006'da Güvenlik

[362] Arı, **Irak, İran...,** ss.25-28-29.

Konseyi'ne gönderilmiştir. UAEA'nın olumsuz raporu üzerine 31 Temmuz'da İran'ın tavrını ele alan Güvenlik Konseyi, İran'a nükleer programını durdurması için 31 Ağustos 2006'ya kadar süre vermiştir. Sürekli manevra yapan Tahran yönetimi ise Eylül başında tekrar müzakere masasına oturmuştur.[363]

İran'ın nükleer bir güç olma yolunda yaptığı bu çalışmalardan en fazla etkilenecek ülkelerin başında gelen İsrail'in tavrı çok katıdır. Öncelikle İran, İsrail için öncelikli düşmandır ve İran'ın Filistin konusunda tavrı tüm Ortadoğu politikasının temelini oluşturmaktadır. İsrail'in İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili olarak iddialarının temelinde kendi nükleer programını haklı gösterme çabası yatmaktadır. Bu doğrultuda ABD'ye İran politikası ile sonsuz destek vermektedir. Diğer yandan ABD, İsrail ve İran arasındaki gelişmeleri belirleyebilecek ülkelerin başında ise Rusya gelmektedir. Ancak ABD ve İsrail'e kıyasla Rusya bölgesel ve küresel açıdan ortak çıkar alanlarına sahip olması dolayısıyla daha çok İran'a yakın durmaktadır. Bu bağlamda ABD'nin İran'a yönelik ambargolarına rağmen İran'a hem sivil amaçlı nükleer santral hem de balistik füze programlarına yönelik teknoloji transferi yoluyla destek vermekten çekinmemiştir. Rusya'nın bu dönemde izlediği İran politikasının temelinde, ABD'nin İran'a yönelik askeri operasyona girişimini engelleme düşüncesi yatmaktadır. Nitekim Irak'tan sonra İran'ı kontrolü altına alan bir ABD, yeniden eski gücüne kavuşma yolunda kararlı adımlarla ilerleyen Rusya'nın arka bahçesi Orta Asya ve Kafkasya'daki konumunu çok olumsuz etkileyecektir. Diğer yandan İran'ın nükleer çalışmalarının devam etmesi, Rusya'nın ekonomisi açısından oldukça karlı görünmektedir. Bu gibi nedenlerle BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin gerçekleştirdiği toplantıda, Rusya ve Çin'in Batılı müttefikleri ile farklı görüşü savunmaları nedeniyle İran'a yönelik ambargo uygulanması konusunda bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Bu bağlamda Rusya'ya göre, İran'a yaptırım uygulanabilmesi için Tahran'ın nükleer silah çalışmaları ile ilgili iddialarının kanıtlanması şarttır. Bu iddialar kapsamında ABD'nin Rusya'ya İran'da inşa edilen nükleer santral konusunda yapılan işbirliğini sonlandırması ile ilgili olarak yaptığı çağrıya Moskova hükümetinin verdiği cevap da sert olmuştur.

---

[363] Arı, **Irak, İran...,** ss.33-36-37-38.

Rusya, her ülkenin istediği ülke ile işbirliği yapmaya karar verme hakkı vardır diyerek ABD'den gelen çağrıyı reddetmiştir. Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Rusya ve Çin'in bu tavırları ise ABD'yi oldukça rahatsız etmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen Rusya, Batı ile olan ilişkilerini riske atmak istemediği için açıkça İran'dan yana taraf olmaktan da kaçınmaya gayret göstermektedir. Diğer yandan zaman içinde değişebilecek koşullara bağlı olarak, nükleer güce sahip olan bir İran da Orta Asya, Kafkasya ve Hazar havzasındaki çıkarlarını tehdit edebilecek potansiyele sahiptir. Başka bir ifade ile ABD'nin yerini İran'ın alması da Rusya'nın çıkarlarına ters düşmektedir.[364]

AB ile İran arasındaki ilişkilere bakıldığında ise, ilişkilerin İran Devrimi'nden sonra gerginleştiği görülmektedir. İran'ın insan hakları ihlalleri, terörizme desteği, Ortadoğu barış sürecini engellemeye yönelik tutumu, kitle imha silahlarına ve nükleer güce sahip olma çabası İran ve AB arası gerginliklere neden olmaktadır. AB ve ABD'nin İran'dan istekleri aynı önde olmasına rağmen bunları gerçekleştirmek için farklı yöntemler kullanmaktalardır. AB'ye göre İran, uluslararası sisteme entegre edilmelidir ve bunun yolu ise diyalog kurmak ile yapıcı ilişkilerin kurulmasından geçmektedir. AB'ye göre ABD'nin savunduğu tehdit ve dışlama politikası İran'ı daha radikal bir çizgiye itmektedir. Bu bağlamda İran'ın nükleer çalışmaları ile ilgili sorunun müzakere ve diplomasi mekanizması çerçevesinde çözülmesini savunarak, askeri müdahaleye karşı çıkmaktadır.[365]

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse ABD, 21. yüzyılda Amerikan hegemonyasının devam etmesi amaçlı imparatorluk projesini gerçekleştirebilme arzusu ile; merkezini Avrupa-Asya kıta bloğunun oluşturduğu coğrafyada, yeni bir askeri ve politik yapılanma başlatmıştır. Merkezi Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu olan ve jeopolitik düzenlemeler de içeren bu Amerikan yaklaşımının iki temel hedefi vardır. Bunlardan ilki Amerika dünya sanayi sistemini ayakta tutan petrolün denetimini mutlaka kontrol altına almak ve böylece gelecek 25-30 yıl içerisinde,

---

[364] Onay, **Euro-Dolar...,** ss.95-101-109-110-111-112.
[365] Keskin, "İran'ın Yeni...", ss.133-134.

petrolü ve denetimini güvence altına almanın ötesinde, muhtemel rakipleri olarak güçlenen Çin, Hindistan ve AB'nin de enerji ihtiyacını denetlemeyi hedeflemektedir. İkinci olarak ise, ABD enerji kaynaklarının yer aldığı merkezlerin yanı sıra enerji nakil hatlarının geçtiği coğrafyanın yakınında askeri yapılanmalar oluşturmayı amaçlamaktadır. Avrasya coğrafyası genelinde hayati çıkarlarının farkında olan Washington yönetimi; 1998 yılındaki Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde bölgedeki enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara çıkartılmasında ABD'nin üstleneceği rolün önemli olduğuna ve rezervlerin aktarılışının güvenli bir ortamda gerçekleştirmesi için bölgede istikrarın gerekliliğine işaret etmiştir. Bu bağlamda imparatorluk projesi için küçük şeytan olarak tanımladığı Irak'ı işgal eden ve enerji kaynaklarını denetimi altına alan ABD, ilgisini büyük şeytan olarak adlandırdığı İran'a çevirmiştir. Bu bağlamda dünyanın üçüncü büyük petrol rezervine sahip, OPEC'in ikinci büyük üreticisi konumuyla dünya petrol fiyatlarını belirleyebilen ender ülkelerden biri olan İran, Ortadoğu'yu Orta Asya'ya bağlayan, petrol kaynaklarının % 61'ini bünyesinde bulunduran Körfez Bölgesini ve Hürmüz Boğazı'nı denetleyen jeostratejik konumu ile hem bölgesel hem de küresel önem taşımaktadır.[366]

ABD'nin nükleer silah elde etme iddialarıyla İran'ı hedef göstermesinin en önemli nedeni İran'ın küresel enerji denkleminde oynadığı roldür. Dünyanın en büyük petrol rezervlerine sahip ülkeleri Suudi Arabistan, Kuveyt, Irak, BAE'nin petrol sahalarını tehdit edebilecek bir potansiyele sahip olmasının yanında daha önce de belirtildiği gibi dünya petrol tüketiminin % 40'ının karşılandığı Hürmüz Boğazı'nı da denetleyen konumu ile Orta Asya ve Kafkasya petrol kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında en avantajlı ülke konumunda olan İran, Çin, Hindistan ve Japonya'nın en önemli petrol ve doğalgaz sağlayıcısıdır. İran'ı nükleer güç elde etmekle suçlayan Bush, İran'ın uluslararası toplumun taleplerine uymadığı zaman tüm seçeneklerin söz konusu olabileceğini belirtmesi üzerine olası bir İran saldırısının petrol fiyatlarının daha da artmasına neden olacağını ileri süren bazı uzmanlar ise böyle bir saldırıya ihtimal vermemektedirler. Amerikan baskısının

[366] Şenol Kantarcı, "ABD'nin "İmparatorluk Projesi"ni Gerçekleştirme Düşüncesi Çerçevesinde İran Krizi ve Türkiye", 01.03.2006. http://www.turksam.org/tr/a820.html, 13.11-2008.

petrolden kaynaklandığını ileri süren İran ise ABD'yi muhtemel bir saldırı karşısında Hürmüz Boğazı'ndaki enerji trafiğini engellemekle tehdit etmektedir. Hürmüz Boğazı'nın kapatılması Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar ve Irak petrollerinin dünya piyasalarından çekilmesi anlamına gelmektedir ki, bu da dünya petrollerinin % 40'ının piyasadan çekilmesi demektir. Bu da uluslararası ekonomiyi ciddi bir krize sürüklemeye yetecektir. Amerika'nın İran'a nükleer güç olma konusunda taviz vermesi ise Körfez bölgesinde oluşan ABD çıkarlarının tehdit altına gireceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle ABD'ye göre, şimdiden bu tür bir girişimin güç kullanılarak engellenmesi gerekmektedir. Ayrıca İran'ın geleceğin süper gücü olarak tanımlanan Çin'e petrol temin etmesi de ABD'nin küresel egemenlik anlayışının önünde bir engel teşkil etmektedir.[367]

Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran kitabında Yaşar Onay'ın ABD ve İran arasındaki nükleer sorun ile ilgili yaptığı tespit ise önemlidir. Yaşar Onay, ABD'nin neden ne olursa olsun İran'ı vuracağını düşünmektedir. Bu muhtemel saldırı ile ilgili ise 3 neden göstermektedir. Bunlardan ilki, jeopolitik nedenlerdir. Buna göre, dünyanın önemli noktalarında ki Avrasya bu bölgelerden biridir, kalıcı bir ABD egemenliği kurmaktır. İkincisi ekonomik nedenlerdir ve bu doğrudan zengin petrol kaynaklarını ve bu kaynakların uluslararası pazarlara ulaştırılmasını kontrol altına almaktır. Yaşar Onay'a göre sonuncusu ve en önemlisi ABD'nin kendi geleceği ile ilgili olan yaşamsal çıkarlarıdır. ABD'nin Irak'ı vurmasının nedeni Kasım 2000'de Saddam Hüseyin'in petrol ihracatını dolar yerine euro ile yapacağını açıklamasıdır. Şimdilerde ise aynı kararı İran almıştır. Bunun anlamı ise ABD'nin dünya gücü olmasının kaynağı olan ekonomisine darbe vurmak demektir.[368]

Tüm bu bilgiler ışığında, ABD'nin İran'a müdahale etmek için, Irak'ta kullandığı yöntemleri kullanmaya çalıştığını söylemek mümkündür. İddialar yine aynıdır. Kitle imha silahları, nükleer çalışmalar, otoriter rejimler, insan hakları

---

[367] Ayhan, **İmparatorluk Yolu...,** ss.433-434.
[368] Onay, **Euro-Dolar...,** ss. 118-119.

ihlalleri gibi gerekçeler ABD'nin kamuoyuna artık zorla ezberlettiği söylemleridir. Şimdilik bu iddiaların doğruluk payı bilinmemektedir. Ancak bir an için doğru olduğunu farz ederek düşünelim. Dünya'nın diğer kıtasındaki ABD, neden kendi kıtasında da demokrasiye tam anlamıyla uymayan ülkeler varken, bütün dikkatini Ortadoğu'ya çevirmektedir? Ya da ABD, Irak'ta Ebu Gureyb'de insan haklarına çok mu değer vermiştir ki, İran'daki insanların haklarını korumaya bu kadar heveslidir? Son olarak ABD, Irak işgalinde attığı bombaların, burada 7 atom bombası etkisi yarattığının farkında olmadığı için mi ısrarla İran'ın nükleer çalışmalarının önüne geçmek istemektedir? Bu soruların cevabı çok nettir. Daha öncede belirtildiği gibi, tek neden petrol olmasa bile, burada da en önemli neden petroldür. Ortadoğu petrolleri, bölgesel ve küresel güçlerin dış politikalarında belirleyici rol oynamaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ

Ekonomik, siyasi ve toplumsal kalkınmanın önemli bir unsuru olan enerji kaynaklarının başında petrol ve doğal gaz gelmektedir. Bu nedenle söz konusu kaynakların kesintisiz, güvenilir yollardan ve yeterli miktarda temin edilmesi oldukça önemlidir.

İlerleyen teknoloji ve hızla artan nüfusa bağlı olarak daha da önem kazanan petrol ve doğal gaz kaynakları tükenene kadar ya da yerine ikame edilecek bir kaynak keşfedilene kadar ülkelerin hayati politikalarında öncelikli konumunu korumaya devam edecektir.

Kaynakların yeryüzüne dağılımındaki eşitsizlikle paralel gelişen petrol politikaları, petrolün bulunduğu coğrafyalar ve çevrelerinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, başta % 61 pay ile Ortadoğu olmak üzere, yakın geçmişle beraber buna alternatif gösterilen Orta Asya ve Hazar petrolleri dünya devletleri için bir cazibe merkezi olmaktadır.

Petrolün ekonomik ve siyasi öneminin ortaya çıkardığı en önemli gelişme ise söz konusu bölgelerde artarak devam eden mücadele olmuştur. Devletler, bu bölgeleri hayati çıkar alanları olarak tanımlaya başlamış, bu bölge ve bölge petrollerine dış politikalarında yer vermeye başlamıştır. Her birinin farklı oranlarda bağımlı olduğu Ortadoğu ve Orta Asya petrol kaynakları üzerindeki mücadele ise daha çok küresel gelişmeleri tetiklemektedir. 11 Eylül 2001 terörist saldırılarından sonra gerçekleştirilen Afganistan ve Irak operasyonları da bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Ortadoğu petrollerine alternatif gösterilen Orta Asya'daki mücadelede birbirine rakip oldukça fazla güç olmasına rağmen, rekabetin daha çok bölgeyi arka bahçesi olarak gören Rusya ve küresel egemenliğini devam ettirmek isteyen ABD

tarafından yönlendirildiği bir gerçektir. ABD, Afganistan'ı işgali ile bölgede artan nüfuzuna karşılık, Rusya'nın tarihten gelen etnik, kültürel, siyasi ve ekonomik avantajlarının yanında ABD hegemonyasına karşı geliştirdiği bölgesel ittifaklar da göstermiştir ki, bu bölge de ne ABD ne de Rusya mutlak hakimiyet kurabilmiştir. Söz konusu bölgenin sahip olduğu stratejik önem de göz önünde bulundurulduğunda, daha uzun yıllar Orta Asya'da tek bir gücün hegemonyasından bahsetmek mümkün gözükmektedir. Ne bölgesel ne de küresel güçlerin, söz konusu coğrafyayı ve sahip olduğu petrol zenginliğini tek başına bir devletin kontrolüne bırakmaya izin vermeyeceği ortadadır.

Diğer yandan dünyanın en zengin petrol coğrafyası Ortadoğu'ya gelindiğinde, bu bölgedeki rekabetin ve kontrolün daha çok ABD tarafından şekillendirildiğini söylemek mümkündür. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle beklediği fırsatı yakalayan ABD'nin bu dönemden sonra Ortadoğu'da tesis ettiği askeri varlık Birleşik Devletlerin bölgedeki üstünlüğünü ve pozisyonunu açıklamaktadır. Dahası Irak'ın işgali ile pekişen nüfuzu ile ABD'nin öncelikle bölgesel daha sonra ise küresel ölçekte uluslararası sistemi belirlemede elde ettiği avantaj açıktır.

Sonuç olarak Orta Asya ve Ortadoğu petrollerinin uluslararası politikadaki yeri ve öneminin incelendiği bu çalışmada, söz konusu petrollerin uluslararası sistemi yönlendirdiği, bir ülkenin hakimiyetini pekiştirirken diğerininkini sınırlandırdığı ya da sonlandırdığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Afganistan ve Irak işgalleri ise bu sonucu destekleyen gelişmelerin en önemli örneğini teşkil etmektedir.

Diğer bir ifade ile bağımlılık derecesi ne olursa olsun, bölgesel ve küresel güçler, petrolü temin etmek ya da ulaşım güzergahlarını kontrol edebilmek için her türlü fırsatı değerlendirmekte hatta fırsatları kendileri yaratmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde mevcut ya da devletlerin kendi inisiyatifleri ile yarattıkları fırsatlarla bağlantılı olarak maden mühendisi Profesör Doğan Aydal'ın

emperyalist Batı'nın petrolü ele geçirmek için uyguladığı stratejileri değerlendirdiği Petrolsüz Dünya kitabından bir bölüme de yer vermek istedim.

Aydal'a göre başta ABD olmak üzere, emperyalist Batılı ülkeler, petrolün bulunduğu ülkelerde ihtilal, işgal, iç savaş dahil olmak üzere her türlü alternatifi düşünerek politikalarına yön vermektedirler. Aydal, petrolün bulunduğu bölgelerde yada potansiyel petrol bölgelerinde emperyalist güçlerle dostane ilişkiler kurulmadıkça bu durumun iktidardaki hükümetlerin aleyhine olduğunu ve bu güçlerin hedeflerinin önündeki engeli kaldırmak için farklı stratejiler geliştirdiklerini iddia etmektedir. Bu bağlamda emperyalist politikalar benimseyen söz konusu ülkeye dış sermaye getirme vaadiyle girmeye çalışan güçler, etkili ve yetkili siyasetçiler ile çıkar ilişkisine dayalı bir bağ kurar. Bu yöntem işe yaramaz ise, tehdit, şantaj veya "duygu$al" metotları dener. Bu da olmadı, bölgede etnik bir farklılık varsa etnik farklılığı, dini bir farklılık varsa dini grupları çatıştırır. Tüm bu yöntemler sonuç vermezse, bölge halkını özgürleştirmek, bölgeye demokrasi ve insan haklarını yerleştirmek için işgal planı hazırlar. Bu ülkeler nasılsa kitle imha silahı üretme gafletinde de ya bulunmuş ya da bulunacaklardır! Sonra birkaç asılsız rapor hazırlatır, zaten kartel haline dönüştürülen ve rahatlıkla çıkarlar doğrultusunda kullanılabilen tüm yayın kuruluşlar ile kamuoyu oluşturulur. Birkaç abartılmış olayı fırsat bilerek, bir iki BM kararı, bir iki NATO kararı sonucunda bilinen işgal hikayesi gerçekleştirilir. [369] Doğan Aydal'ın bu görüşleri ise, 2003 Irak Savaşı'nın neredeyse adım adım işgalini çağrıştırmaktadır.

Sonuç olarak, Ortadoğu ve Orta Asya petrolleri 21. yüzyılda hakimiyet kurma mücadelesinde hayati önemdedir. Bundan sonraki yüzyılda kimin süper güç olacağını ise, bu petroller üzerindeki kontrolün kimde olduğu belirleyecektir.

---

[369] Doğan Aydal, **Petrolsüz Dünya,** İstanbul, Truva Yayınları, 2008, ss.43-44.

KAYNAKÇA

Kitap, Dergi ve Makale

Abdullayev, Cavid. "Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Hazar'ın Statüsü ve Doğal Kaynakların İşletilmesi Sorunu", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,** Cilt.48, Sayı.1–4, 1999, s.225-290.

Adalı, Coşkun. **Emperyalizmin Ortadoğu'ya Müdahalesi,** Sorun Yayınları, İstanbul, 1991.

Adıbelli, Barış. **Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun,** IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Akça, İsmet. "Bush İktidarının Anatomisi" http://www.sbu.yildiz.edu.tr/ismetakcayayinlar/Bush%20iktidarinin%20Anatomisi.doc, 13.02.2009.

Akdevelioğlu, Atay. "İran'ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası" **Stratigma Dergisi,** Kasım 2003, Sayı 10. http://www.stradigma.com/turkce/kasım2003/makale_04.html. 27.11.2008.

Aklin, Kerem ve Atman, Sabit. **Küresel Petrol Stratejilerinin Jeopolitik Açıdan Dünya ve Türkiye Üzerindeki Etkileri,** İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2006.

Akpınar, Erdal. "Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı ve Türkiye Jeopolitiğine Etkileri", **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,** Cilt.25, Sayı.2, 2005, s.229-248.

Aras, Bülent. "11 Eylül, Büyük Ortadoğu ve Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt 11,Sayı:3, 2005, s.59-87.

Arı, Tayyar. **Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi,** Alfa Yayınları, 2007.

Arı, Tayyar. **Irak, İran, ABD ve Petrol,** Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

Arı, Tayyar. "Irak'a BM Yaptırımları: Kitle İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo" http://www.tayyarari.com/download/BMyaptirim.doc , 03.05.2009.

Arı, Tayyar. "BOP, Ortadoğu ve ABD:Politika mı propaganda mı?", **Global Strateji,** Yıl.2, Sayı:5, İlkbahar 2006, s.57-67.

Ataöv, Türkkaya, **11 Eylül: Terörle Savaş mı, Bahane mi?,** Alkım Yayınları, İstanbul, 2003.

Ataş, Can A. **Küresel Hegemonya ve İşgal Demokrasisi,** Güncel Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Atay, Mehmet. "ABD'nin Afganistan Operasyonu ve Orta Asya'da Jeopolitik Satranç" **Jeopolitik Dergisi**, Sayı. 5. http://www.jeopolitik.org/index.php?option=com_content&task=view&id=20&Itemid=28, 25.12.2008.

Aydal, Doğan. **Petrolsüz Dünya,** Truva Yayınları, İstanbul, 2008.

Aydın, Mustafa. **11 Eylül'ün Perde Arkası Kod Adı: Kılıç Balığı,** Nesil Yayınları, İstanbul, 2006.

Aydın, Mustafa. "Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği ve Güvenlik: 1989-2003", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.135-182.

Ayhan, Veysel. **İmparatorluk Yolu Petrol Savaşlarının Odağında Ortadoğu,** Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Bal, İdris. "Avrasya'da Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Yükselişi: Yeni Büyük Oyunda Etkili Bir Araç mı?" **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, s.633-668.

Bal, İdris. ve Selamoğlu, Ayfer. "Büyük Ortadoğu Projesi: ABD, AB, Türkiye ve Bölge", İdris Bal (Ed.), **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası,** Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, s.185-211.

Baycaunova, Suale. "Kazakistan Petrol ve Gazının Türk ve Rus Dış Politikalarındaki Yeri ve Önemi", **Avrasya Dosyası,** Cilt.6, Sayı:2, 2000, s.252-276.

Bilgin, Mert. "ABD'nin Irak'taki Stratejik Açılımlar: petrol, rejim, Güvenlik ve Ötesi", **Avrasya Dosyası,** Cilt.12, Sayı:2, 2006, 153-184.

Bozdemir, İsmail. "Avrupa Birliği-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Ekonomik İlişkileri" www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/DisTicaretGelistirmeDb/turk%20cumhuriyetleri/sayfa117.doc, 10.02.2009.

Burget, Fazıl A. "Hayalden Gerçeğe Trans-Afgan Boru Hattı Projesi: Boru Hattı Gölgesinde Devam Eden Bir Savaşın Anatomisi", **Avrasya Dosyası,** Cilt.9, Sayı.1, Bahar 2003, s.192-213.

Cabbarlı, Hatem. "Hazar'ın Hukuki Statüsü", 12.05.2006. http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=89, 19.01.2009.

Cabbarlı, Hatem. "ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi: Kavramı, Anlamı, Amacı ve Türkiye'ye Yansımaları (1). http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=156, 07.03.2009.

Çevik, Halis. **Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Ortadoğu,** Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005.

Çolakoğlu, Selçuk. "Uluslararası Hukukta Hazar'ın Statüsü Sorunu", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt.53, Ocak-Aralık 1998, Sayı 1-4, s.107-122. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/479/5535.pdf, 22.12.2008.

Çomak, Hasret. "Şanghay İşbirliği Teşkilatı ve Türkiye" **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler,** Der. İdris Bal, Ankara, Lalezar Kitabevi, 2006, s.381-398.

Dağı, Zeynep. "Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye", Refet Yinanç, Hakan Teşdemir (Ed.) **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.167-209.

Efegil, Ertan. "Orta Asya Bölgesinin Jeostratejik, Askeri, Siyasi, İktisadi ve Doğal Kaynaklar Açısından Önemi",Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.19-67.

Efegil Ertan., "Washington'un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt.6, Sayı.2, Yaz 2000, s.187-202.

Erdoğan, L. Tufan. "Büyük Ortadoğu Projesi Çerçevesinde Petrolün Yeniden Dağılımı".
http://www.emo.org.tr/ekler/cc2cd5e838a33b8_ek.pdf?dergi=486, 03.05.2009.

Erhan, Çağrı. "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları", Refet Yinanç, Hakan Teşdemir (Ed.) **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.55-82.

Erhan, Çağrı. "ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları" **Stratigma Dergisi,** Ekim 2003, Sayı 9.
http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon_sayi_10.pdf, 21.11.2008.

Erhan, Çağrı. "ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı", 2001.
http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/474/5456.pdf, 07.01.2009.

Erkmen, Serhat. "11 Eylül 2001: Terörizmin Yeni Miladı", **Stratejik Analiz,** Cilt.2, Sayı:18, Ekim 2001, s.5-16.

Erol, Mehmet Seyfettin. "Avrasya Jeopolitiğinde Orta Asya ve 11 Eylül", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.183-242.

Erol, Mehmet Seyfettin. ve Tunç, Çiğdem. "11 Eylül Sonrası ABD'nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya", **Avrasya Dosyası,** Küresel Değerlendirme Özel, Cilt.9, Sayı.3, Sonbahar 2003, s.5-28.

Eslen, Nejat. "ABD'nin Vazgeçilmez hedefi ve Jeostratejik Kırılma Noktası İran", **Global Strateji,** Yıl.1, Sayı:2, 2005, s-81-85.

Gürbüz, Vedat. "Petrol, Petrol Politikaları ve Ortadoğu: Global Politikaların Bölgesel Yansımaları ve Irak Savaşı", **Avrasya Dosyası,** Enerji Özel, Cilt.9, Sayı:1, Bahar 2003, s.133-168.

Güngör, Bayram ve Şentürk, Suat Hayri. "Hazar Enerji Kaynakları ve Bölge Ekonomileri Açısından Önemi", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.67-90.

Hasgüler, Mehmet. ve Uludağ, Mehmet B. **Uluslararası Örgütler,** İstanbul, Alfa Yayınları, 2007.

İran'ın Zamanı Geldi, Bağımsız Çalışma Kolu Raporu, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2006.

İşyar, Ömer Göksel. "Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Avrasya Stratejileri", **Global Strateji**, Yıl.3, Sayı.12, Kış 2008, s.32-46.

Kamalov, İlyas. "Rusya'nın Orta Asya Politikası", **Stratejik Analiz**, Cilt.8, Sayı.89, Eylül 2007, s.83-97.

Kamalov, İlyas. "GUUAM Bir "U"sunu Kaybetti", 5.Mayıs.2005. http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=580&kat1=6&kat2=, 20.01.2009.

Kantarcı, Şenol. "ABD'nin "İmparatorluk Projesi"ni Gerçekleştirme Düşüncesi Çerçevesinde İran Krizi ve Türkiye", 01.03.2006. http://www.turksam.org/tr/a820.html, 13.11-2008.

Karaca, Kutay. "11 Eylül Sonrası Değişen ABD Dış Politikası ve Türkiye", **Global Strateji,** Sayı 3-4, Kış 2005-2006, s.96-110.

Karagür, Nesrin Sarıahmetoğlu. **Petrolün Sihirli Dünyası Bakü,** IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Keskin, Arif. "İran'ın Yeni Güvenlik Konsepti ve Değişen küresel Konumu", **Global Strateji,** Yıl.3, Sayı:10, Yaz 2007, s.125-141.

Kılıçbeyli, Elif Hatun. ve Emrahov, Mahal."Büyük Oyundan "Yeni Büyük Oyun"a (1920-2002 Yılları)", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.113-134.

Kıraç, Gürol. "Kerimov Bush'a Rest mi Çekti?", 25.05.2005. http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=223&sayfa=60, 01.03.2009.

Kleveman, Lutz. **Yeni Büyük Oyun: Orta Asyada Kan ve Petrol,** Everest Yayınları, İstanbul, 2004.

Koç, Şanlı Bahadır. "11 Eylül'ün 6'ıncı Yıldönümü". 11.09.2007. http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1761&kat1=1&kat2=, 17.12.2008.

Koç, Şanlı Bahadır. "İyi, Kötü ve Çirkin", **Stratejik Analiz,** Cilt.2, Sayı:21, Ocak 2002, s.5-19.

Kona, Gamze Güngörmüş. "Orta Asya'da Siyasi ve Ekonomik Güç Mücadelesi ve Türkiye" http://www.uiportal.net/download.php?list.8, 11.12.2008.

Kona, Gamze Güngörmüş. "Orta Asya İran İçin Ne İfade Ediyor?", **Global Strateji,** Sayı.11, 2007, s.95-107.

Kona, Gamze Güngörmüş. "Hazar Havzası-Petrol ve Azerbaycan" 24 Mayıs 2008. gamzegungormuskona.blogspot.com/2008/05/hazar-havzas-petrol-veazerbaycantrke.html, 20.01.2009.

Kona, Gamze Güngörmüş. "Rusya Federasyonu'nun Kafkasya Politikasını Belirleyen Unsurlar", **Global Strateji,** Yıl.2, Sayı.6, Yaz 2006, s-116-132.

Kona, Gamze Güngörmüş. "1999'lara Kadar Tarihsel Süreç Çerçevesinde Irak-Petrol ve Global Güçler", **Global Strateji,** Cilt.4, Sayı:14, Yaz 2008, s.16-30.

Kök, Havva. "Rusya Federasyonu-NATO İlişkileri", **Global Strateji,** Yıl.2, Sayı.8, Kış 2007, s.94-107.

Kutay, Rıza Acar. "BOP ve Irak Harekatının Makro Ekonomik Perspektiften Analizi", **Global Strateji,** Yıl.1, Sayı:1, İlkbahar 2005, s.115-117.

Laçiner, Sedat. "Hazar Enerji Kaynakları ve Enerji-Siyaset İlişkisi", **Orta Asya Kafkasya Araştırmaları Dergisi,** Cilt.1, Sayı:1, 2006, s.36-66.

Mikail, Elnur Hasan. **KGB Albaylığından Devlet Başkanlığına Putin Dönemi Rusya,** IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Noreng, Oystein. **Ham Güç Petrol Politikaları ve Pazarı,** Elips Kitap, Ankara, 2004.

Oğan, Gökçen. "Çin'in Orta Asya'da Nüfuzu Artıyor", **Stratejik Analiz,** Cilt.6, Sayı.66, Ekim 2005, s.16-17.

Oğan, Sinan. "Hazarda Tehlikeli Oyunlar: Statü Sorunu, Paylaşılamayan Kaynaklar ve Silahlanma Yarışı", **Avrasya Dosyası,** Cilt.7, Sayı.2, Yaz 2001, 143-183.

Oğan, Sinan. "Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Boru Hattı Devrede" 24 Mayıs 2005. http://asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?kat1=6&ID=613, 22.01.2009.

Olcay, Bülent. "Avrasya'da Hazar Denklemi" **21. Yüzyılın Eşiğinde Türk Dış Politikası,** Der. İdris Bal, Ankara, ALFA Basım Yayın Dağıtım, 2001, s.373-380.

Onay, Yaşar. **Euro-Dolar Savaşı Kurbanı İki Ülke: ABD ve İran,** Neden Kitap, İstanbul, 2007.

Orta Asya-Hazar-Ceyhan Boru Hattı ve Milli Güce Etkileri, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

Otuzbiroğlu, Serim. "Çin'in Ortadoğu'daki Petrol Kaynaklarına Yönelik Politikaları Ne Olabilir?", 2005.
http://www.irarec.org/mk/TurkceMakale/1.pdf, 17.12.2008.

Özalp, Necdet. "Büyük Oyunda Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", Şubat 2004.
www.pete.metu.edu.tr/PETE/emre/photogallery/enerji.pdf, 08.12.2008.

Pala, Cenk. " Hazar Boru Hatları, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi ve Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt.7, Sayı.4, Kış 2001-2002, s.231-252.

Pala, Cenk. "21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğalgazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye", **Avrasya Dosyası,** Cilt.9, Sayı.1, Bahar 2003, s.5-37.

Pamir, Necdet. "Orta Asya ve Kafkasya'da Güvenlik Arayışları Sürecinde Bölgedeki Enerji Kaynaklarının Rolü" **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Der. İdris Bal, Ankara, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, 2006, s.535-563.

Pamir, Necdet. "Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nda Son Durum", Nisan 2004. www.pete.metu.edu.tr/PETE/emre/photogallery/petrol.pdf, 08.12.2008.

Pamir, Necdet A. **Bakü-Ceyhan Boru Hattı Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmayan Oyun,** Asam Yayınları, Ankara, 1999.

Pamir, Necdet. "Enerji Güvenliği", 2006. http://www.avsam.org/temp/kitap121.pdf, 27.12.2008.

Parlar, Suat, **Barbarlığın Kaynağı Petrol,** Bağdat Yayınları, İstanbul, 2003.

Pehlivanlıoğlu, Öner A. **Ortadoğu ve Türkiye,** Kastaş Yayınevi, İstanbul, 2004.

Raşid, Ahmed. **Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun,** Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.

Raşid, Ahmed. **Orta Asya'nın Dirilişi (İslam mı, Milliyetçilik mi?),** Cep Kitapları, İstanbul, 1996.

Sakınç, Mustafa Erdem, **11 Eylül'den Afganistan'a ABD İmparatorluğu,** Ankara, Ütopya Yayınları, 2004.

Sapmaz, Ahmet. **Rusya'nın Transkafkasya Politikası ve Türkiye'ye Etkileri,** Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2008.

Saraç, Naciye. "Tarihi İpek Yolu yeniden Hayata Döndürülüyor", **Azerbaycan Stratejik Araştırma Merkezi**, 21.05.2007. www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=229 - 35k, 15.01.2008.

Stern, Andy. **Petrol Savaşını Kim Kazanacak?,** Neden Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Şahin, Abdullah. **Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye**, Truva Yayınları, İstanbul, 2006.

Şimşek, Erdal. **ABD-İsrail-İran Üçgeni: Ortadoğu'da Oynanan Kirli Oyunlar,** Neden Kitap Yayıncılık, İstanbul, 2007.

Şir, Aslan Yavuz. "Hazar'ın Statüsü, Jeopolitiği ve Bölgesel Güvenliğe Etkileri", **Global Strateji,** Sayı 12, Kış 2008, s.120-129.

Talu, Sabahattin. "Ortadoğu Pastasının En Önemli Alternatifi; Hazar Denizi", 31.05.2007. http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=231, 08.01.2009.

Tanrısever, Oktay F. "Orta Asya ve Çevresindeki Bölgesel İşbirliği Arayışlarında Rusya Faktörü", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı (Ed.) **Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.327-350.

Terzioğlu, Süleyman Sırrı. "Hazar'ın Statüsü Hakkında Kıyıdaş Devletlerin Hukuksal Görüşleri", **Orta Asya Kafkasya Araştırmaları Dergisi,** Cilt.3, Sayı.5, 2008, s.26-47.

Udum, Şebnem. "ABD'nin 11 Eylül Sonrası Stratejisi Üzerine tespitler", **Global Strateji,** Yıl.3, sayı:10, Yaz 2007, s.178-184.

Uğrasız, Bülent. "Çin'in Hazar ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt.4, Sayı.3, 2002, s.227-236.

Urazova, Yelena İ. ve Kılıçbeyli, Elif Hatun. "Orta Asya, Kafkaslar ve Avrupa Birliği", Ertan Efegil, Elif Hatun Kılıçbeyli, Pınar Akçalı(Ed.) **Yakın Dönem Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği,** İstanbul, Gündoğan Yayınları 2004, s.243-272.

Üşümezsoy, Şener, **Petrol Şoku ve Yeni Ortadoğu Haritası,** İleri Yayınları, İstanbul, 2006.

Veliev, Cavid. "Ahmedinecat'ın Azerbaycan Ziyareti", 03.09.2007. www.tusam.net/makaleler.asp?id=1019&sayfa=23, 25.01.2009.

Yavi, Ersal. **Küresel Güçlerin Petrole Erişiminde İsrail-Filistin-Kürt Açmazında Hedefteki Adam Saddam,** Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2002.

Yergin, Daniel. **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü,** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Yılmaz, Türel. "Ortadoğu'da Güvenlik Sorunu ve Türkiye", Refet Yinanç, Hakan Teşdemir (Ed.) **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s.115-140.

Yüce, Çağrı Kürşat. **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele,** Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2006.

Yüce, Çağrı Kürşat. "Bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin Enerji Potansiyelleri ve Önemi". http:// www.usakgundem.com/makale.php?id=186, 07.01.2009.

Yüce, Çağrı Kürşat. "Hazar Havzası'nın 21. Yüzyıl Enerji Savaşlarındaki Rolü", **Global Strateji,** Sayı 11, 2007, s.128-147.

Yüce, Çağrı Kürşat. "1990 Sonrası Oynanan Yeni Büyük Oyun ve Hazar Havzası'nın Önemi", **Global Strateji Dergisi,** Yıl.2, Sayı.6, Temmuz-Eylül 2006, s.106-115.

Tezler

Amanov, Şatlık. **Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin Orta Asya Politikası,** Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Temmuz 2007.

Bağbaşlıoğlu, Arif. **ABD'nin Afganistan'a Düzenlediği Askeri Müdahalenin Hukuksal Dayanaklarının Değerlendirilmesi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2004.

Duvan, Kadir. **Amerika'nın 11 Eylül Sonrası Irak Politikası**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2005.

Şahin, Şule. **11 Eylül 2001 Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Ortadoğu Politikası,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, 2006.

Vural, Zeliha. **Hazar Enerji Kaynaklarının Uluslararası Politikadaki Yeri ve Türkiye'ye Etkisi,** Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Atılım Üniversitesi, 2006.

Zhaissenbayev, Kazbek. **Hazar Havzası Enerji Kaynakları ve Bölgesel Politikalar 1991-2004**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, 2004.

Sanal Kaynaklar

Gürlesel, Can Fuat. "Yeni Düzenin Sihirli Anahtarı: Petrol Ekonomisinin Analizi", Kasım 2003. http://www.scribd.com/document_downloads/13162904?extension=pdf&secret_password=, 11.02.2009.

Kayhan, İsmet. "Orta Asya'da Stratejiler Enerji Hatlarıyla Çiziliyor", 10.06.2002. http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=1&ArsivAnaID=7783, 17.01.2009.

http://www.minidev.com/dikkat/dikkat59a.asp, 17.03.2009.

http://www.denizhaber.com.tr/guncel/17640/iran-transhazar-projesine-karsi-cikti.html, 15.02.2009.

http://www.turkgundem.net/icerik/index.php?option=com_content&task=view&id=2475&Itemid=34. 12.01.2009.

http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#1, 23.12.2008.

www.tusam.net/degerlendirme.asp?id=40&sayfa=18 - 19k, 20.02.2009

"Orta Asya'daki mevcut petrol ve Gaz Rezervleri-Orta Asya Boru Hattı Sorunu". http://www.madenler.info/2008.08.03, 23.11.2008.

Raporlar

BP Statistical Review of World Energy, June 2008.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, "Tacikistan Ülke Bülteni", Kasım 2004.
www.vize-takip.com/GetPdf.asp?Path=Tacikistan.pdf, 12.01.2009.

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Kuveyt Ülke Raporu, Nisan 2007.
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/127/Kuveyt%20Ulke%20Bulteni%20Nisan%202008_TR.pdf

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, BAE Ülke Rapor, Ağustos 2007.
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/117/BAE%20Ulke%20bulteni%20%20Agustos%202007_TR.pdf

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Katar Ülke Raporu, Ocak 2008.
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/107/Katar%20Ulke%20Bulteni%20Ocak%202008_TR.pdf

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Umman Ülke Raporu, Kasım 2007.
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/77/Oman%20Ulke%20Bulteni-Kasim07_TR.pdf

Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Bahreyn Ülke Raporu, Nisan 2008.
http://www.deik.org.tr/Lists/Bulten/Attachments/129/bahreyn_%20ulke%20bulteni%20nisan%202008_TR.pdf,

Bakü-Tiflis-Ceyhan Proje Direktörlüğü, BTC Raporu.
http://www.btc.com.tr/rakamlarlaproje.html, 29.01.2009.

Caspian Pipeline Consortium, CPC Raporu
http://www.cpc.ru/portal/alias!press/lang!enUS/tabID!3444/DesktopDefault.aspx
30.01.2009.

Gazeteler

Akyol, Taha. "Çekiç Güç ve Kuzey Irak", 31.03.2007.
http://www.milliyet.com.tr/2007/03/31/yazar/akyol.html, 27.11.2008.

Basından: GUUAM Canlanıyor"
http://www.ajanskafkas.com/arsiv/?i=haberoku&hid=10044, 02.02.2009.

Solak, Ramazan ve Güzelov, Vüsal. "Bakü-Ceyhan'a İlk Petrol Verildi, Asrın Projesi Gerçek Oldu", www.zaman.com.tr, 26 Mayıs 2005.

http://www.tumgazeteler.com/?a=1398375, 13.01.2009.

http://www.tumgazeteler.com/?a=143456 , 03.02.2009.